

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANA BİLİM DALI**

**İLKOKUL VE ORTAOKUL
PROGRAMLARININ KARAKTER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Gülay BEDİR

Özlem GÖKÇE TEKİN

TEZLİ YÜKSEK LİSANS

KAHRAMANMARAŞ

OCAK-2017

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANA BİLİM DALI**

**İLKOKUL VE ORTAOKUL
PROGRAMLARININ KARAKTER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Gülay BEDİR
JÜRİ : Doç. Dr. Habib ÖZĞAN
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Serkan ÜNSAL**

Özlem GÖKÇE TEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK/2017**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANA BİLİM DALI

İLKOKUL VE ORTAOKUL PROGRAMLARININ
KARAKTER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özlem GÖKÇE TEKİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Tez / Proje 02/01/.... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

.....
Yrd. Doç. Dr. Gülay BEDİR
BAŞKAN

.....
Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası
ÜYE

.....
Ünvanı, Adı Soyadı, İmzası
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKOKUL VE ORTAOKUL
PROGRAMLARININ KARAKTER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özlem GÖKÇE TEKİN

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Gülay BEDİR

Yıl : 2017 , Sayfa: XI + 105

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Gülay BEDİR (Başkan)
: Doç. Dr. Habib ÖZGAN (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Serkan ÜNSAL (Üye)

Bu araştırmanın amacı ilkokul ve ortaokul düzeyindeki bazı derslerin kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler açısından karakter eğitimi ne ölçüde desteklediğini belirlemektir. Araştırmanın evrenini ilkokul ve ortaokullara ait bütün derslerin öğretim programları oluşturmaktadır. Örneklemi ise ilkokul ve ortaokul seviyesindeki zorunlu dersler oluşturmaktadır. Araştırmanın modeli betimsel tarama modelidir. Programların incelenmesi için dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Belirlenen derslerin programları ilkokul ve ortaokul düzeyinde olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu dersler kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler açısından karakter eğitiminin içerik ve kapsamına göre incelenmiştir. Öğretim programlarının analizinde 19 karakter değeri kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan sonuçlara göre ilkokul ve ortaokulda yer alan derslerden hemen hepsi karakter eğitimi belli ölçüde desteklemektedir. En çok destekleyen ders ise ilkokul İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi dersidir. Bu dersi Trafik Güvenliği ve Hayat Bilgisi dersleri izlemektedir. Karakter eğitiminin içerik ve kapsamıyla en az uyuşan ders ise ilkokul ve ortaokul seviyesindeki Türkçe dersi olduğu tespit edilmiştir. İlkokul ve ortaokul programları karakter eğitiminin içerik ve kapsamına uygun olarak zenginleştirilip genişletilebilir.

Anahtar Kelimeler: Karakter, Karakter Eğitimi, Öğretim Programı,

DEPARTMENT OF CURRICULUM AND INSTRUCTION
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAS SUTCU IMAM UNIVERSITY

ABSTRACT

MA THESIS

**AN ANALYSIS OF CHARACTER EDUCATION of
PRIMARY and SECONDARY CURRICULUM**

Özlem GÖKÇE TEKİN

Supervisor : Ass. Prof. Dr. Gülay BEDİR

Year : 2017 , Pages: XI + 105

**Jury : Ass. Prof. Dr. Gülay BEDİR (Chairperson)
: Assoc. Prof. Dr. Habib Özğan (Member)
: Ass. Prof. Dr. Serkan Ünsal (Member)**

The purpose of this study is to determine some courses in elementary school programs in the first and second grades' acquisitions, concepts, skills and values for the extent they tried to determine what to do with character education. The universe of the research has been formed with the curriculum of all the courses of primary and secondary schools. The sample of the research has been formed with compulsory courses at primary and secondary level. Descriptive research model was used in this study. Documentation Technique was used to examine for the research programs. Programs of the specified courses are classified at primary and secondary level. Then the acquisitions in these courses, concepts, skills and values in terms of content and scope of character education are discussed as a whole. 19 character values were used in the analysis of curriculum. According to the results of analysis, character education in primary and secondary education is supported almost all of the courses. The most supportive course is Human Rights Citizenship and Democracy Course at primary level. This course is followed by Traffic Safety and Science of Life lessons. It has been determined that the lesson matching the content and scope of the character education is the Turkish lesson in the elementary and secondary level. Primary and secondary school programs should be enriched according to character education content and context.

Keywords: Character, Character Education, Curriculum

ÖN SÖZ

Toplumun iyi yetişmiş ve iyi karakter özelliklerine sahip bireylere her zaman ihtiyacı vardır. Karakter sahibi bir kişi hem kendine hem ülkesine faydalı olacaktır. Eğitim-öğretimde karakter eğitimi ile ilgili çalışmalar önem teşkil etmektedir. Bu çalışma ile de karakter eğitiminde önemli bir çağ olan ilkököl ve ortaokul dönemine ait öğretim programlarının incelenmesinin alana katkı getireceği düşünülmektedir.

“Karakter Eğitimi” çalışmamın ortaya çıkmasında değerli vaktini bana ayırıp bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, beni sürekli motive eden kıymetli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Gülay BEDİR’ e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi yazarken yabancı dil çevirilerinde bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Arş. Gör. Seda BAYSAL’a çok teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, tezimin yazım sürecinde de moral ve motivasyon artırıcı telkinleriyle sürekli bana destek olan sevgili anneme, babama ve kardeşlerime çok teşekkür ederim. Tezimin yazım sürecinde anlayışı ve fedakârlığı ile hep yanımda olan sevgili eşime teşekkürlerimi sunarım.

Özlem GÖKÇE TEKİN

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDK: Türk Dil Kurumu

TTKB: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

TC: Türkiye Cumhuriyeti

f: Frekans

%: Yüzde

EKLER LİSTESİ

Ek-1. Seçilen Karakter Değerleri ve Bunlara Karşılık Gelen Davranışlar

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	IV
EKLER LİSTESİ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Varsayımlar.....	3
1.5. Sınırlılıklar	3
1.6. Tanımlar.....	3
2. KONUSAL İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR	5
2.1. Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar	5
2.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar.....	8
3. KURAMSAL ÇERÇEVE	11
3.1. Karakter Nedir?	11
3.2. Kişilik ve Karakter.....	13
3.3. Mizaç ve Karakter.....	13
3.4. Ahlak ve Karakter	14
3.5. Değer ve Karakter	15
3.6. Karakter Gelişimi.....	17
3.7. Karakter Gelişimini ve Eğitimi Etkileyen Kuramlar	18
3.7.1. Psikanalitik Kuram.....	18
3.7.2. Davranışçı Kuram	19
3.7.3. Bilişsel Gelişim Kuramı	19
3.7.4. Alan (Domain) Kuramı	22
3.8. Karakterin Bileşenleri	22
3.9. Karakter Eğitimi	26
3.9.1. Karakter Eğitiminin Özellikleri.....	28
3.9.2. Karakter Eğitiminin Prensipleri	29

3.9.3. Karakter Eğitiminin Temel Unsurları	30
3.9.4. Karakter Eğitimi Yaklaşımları	31
3.9.5. Karakter Eğitiminde Kullanılan Yöntemler	32
3.9.6. Karakter Eğitiminin Önemi	33
3.9.7. Türkiye’de Karakter Eğitimi	34
3.9.8. Karakter Eğitiminde Ailenin Rolü	35
3.9.9. Karakter Eğitiminde Okulun Rolü	37
3.9.10. Karakter Eğitiminde Öğretmenin Rolü	40
3.9.11. Karakter Eğitiminde Yöneticinin Rolü	42
4. YÖNTEM.....	43
4.1. Araştırmanın Modeli.....	43
4.2. Evren ve Örneklem	43
4.3. Veri Toplama Aracı	44
4.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	44
5. BULGULAR VE YORUM.....	45
5.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	45
5.1.1. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Temalar ve Karakter Eğitimi ...	45
5.1.2. Hayat Bilgisi Programındaki Karakter Eğitimine İlişkin Beceriler	47
5.1.3. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar	48
5.1.4. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitimine İlişkin Ara Disiplin Kazanımları	50
5.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	51
5.2.1. Türkçe Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi	51
5.2.2. Türkçe Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi	52
5.2.3. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar	53
5.2.4. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan Rehberlik Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar	54
5.2.5. Türkçe Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Beceriler	55
5.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	55
5.3.1. Sosyal Bilgiler Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi	55
5.3.2. Sosyal Bilgiler Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi	56
5.3.3. Sosyal Bilgiler Dersi İlkokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar	57
5.3.4. Sosyal Bilgiler Dersi Ortaokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar	58

5.3.5. Sosyal Bilgiler Dersi (4-7. Sınıf) Öğretim Programında Yer Alan Değerler ..	59
5.3.6. Sosyal Bilgiler Dersi (4-7. Sınıf) Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	60
5.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	61
5.4.1. İlkokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	61
5.4.2. Ortaokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	62
5.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	64
5.5.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi ..	64
5.5.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi	65
5.5.3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Değerler	67
5.5.4. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	68
5.5.5. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	69
5.5.6. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar	70
5.5.7. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar	70
5.5.8. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Beceriler	71
5.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular	72
5.6.1. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	72
5.6.2. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimiyle İlgili Kavramlar	73
5.6.3. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	73
Tablo 5.6.3. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	73
5.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	74
5.7.1. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	74
5.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	75
5.8.1. Rehberlik ve Kariyer Planlama Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	75
5.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular	76
5.9.1. Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	76

5.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular	77
5.10.1. Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	77
5.11. On Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular	79
5.11.1. Trafik Güvenliği Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	79
5.2.7. Trafik Güvenliği Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimiyle İlgili Değerler	80
5.12. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Tamamına İlişkin Bulgular	80
5.12.1. İlkokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi	80
5.12.2. Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi	81
5.12.3. İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi	81
5.12.4. İlkokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri	82
5.12.5. Ortaokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri	84
5.12.6. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Karakter Değerleri Açısından Sıralaması	85
6. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	86
6.1. Sonuç ve Tartışma	86
6.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	86
6.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	87
6.1.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	88
6.1.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	89
6.1.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	90
6.1.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	91
6.1.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	91
6.1.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	91
6.1.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	92
6.1.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	92
6.1.11. On Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma	93
6.1.12. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Tamamına İlişkin Sonuç ve Tartışma	93
6.2. Öneriler	95
6.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler	95
6.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	96
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ	
Ek-1	

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.1.1. Hayat Bilgisi Programındaki Temalar ve Karakter Eğitimi	45
Tablo 5.1.2. Hayat Bilgisi Programında Yer Alan Karakter Eğitime İlişkin Beceriler	47
Tablo 5.1.3. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar ..	49
Tablo 5.1.4. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitime İlişkin Kazanımların Ara Disiplinlere Göre Dağılımı	50
Tablo 5.2.1. Türkçe Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi	51
Tablo 5.2.2. Türkçe Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi	52
Tablo 5.2.3. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar	53
Tablo 5.2.4. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan Rehberlik Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar	54
Tablo 5.3.1. İlkokul Sosyal Bilgiler Dersi Programı ve Karakter Eğitimi	55
Tablo 5.3.2. Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Programı ve Karakter Eğitimi	56
Tablo 5.3.3. Sosyal Bilgiler İlkokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar	58
Tablo 5.3.4. Sosyal Bilgiler Ortaokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar	58
Tablo 5.3.5. Sosyal Bilgiler Dersi Programında Yer Alan Ortak Değerler	60
Tablo 5.3.6. Sosyal Bilgiler Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	60
Tablo 5.4.1. İlkokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi.....	61
Tablo 5.4.2. Ortaokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	62
Tablo 5.5.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi	64
Tablo 5.5.2. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı ve Karakter Eğitimi	65
Tablo 5.5.3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Değerler	68
Tablo 5.5.4. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	68
Tablo 5.5.5. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları	69
Tablo 5.5.6. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar	70
Tablo 5.5.7. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile ilgili Kavramlar	71
Tablo 5.6.1. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	72

Tablo 5.6.2. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar	73
Tablo 5.7.1. İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	74
Tablo 5.8.1. Rehberlik ve Kariyer Planlama Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	75
Tablo 5.9.1. Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi .	76
Tablo 5.10.1. Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi	78
Tablo 5.11.1. Trafik Güvenliği Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi.....	79
Tablo 5.12.1. İlkokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi	80
Tablo 5.12.2. Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi	81
Tablo 5.12.3. İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi	82
Tablo 5.12.4. İlkokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri	83
Tablo 5.12.5. Ortaokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri	84
Tablo 5.12.6. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Karakter Değerleri Açısından	85

1. GİRİŞ

Son yıllarda tüm dünyada şiddet, terör, cinayet, dolandırıcılık, sahtekârlık gibi olaylar hızla artmakta ve birçok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Toplum düzeninin sağlanmasında ve sürdürülmesinde en önemli unsurların başında ahlaklı ve iyi karakter özelliklerine sahip bireylerin yetiştirilmesi gelmektedir. Karakterli toplumlar karakterli bireylerden oluşurlar.

Sosyal statü hedefleri, yaşam kalitesini yükseltme çabası, gelecek kaygısı, başarı endeksli bir yaşam şekli, benmerkezci tutumlar, insanları yanlışları doğruymuş gibi yapmaya sevk etmektedir. Bu tutumlar ise olumlu karakter değerlerinin edinilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bireylerin olaylara verdikleri tepki bireyin içselleştirdiği karakter değerleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkacaktır. Nitekim iyi kötü ayrımı yapabilmek, yanlışla doğru arasından doğruyu seçebilmek iradeye bağlı olduğu gibi aslında temelde karakter özellikleri ile ilişkilidir. Sağlam karakter özelliklerine sahip bir kişi her durumda karakterine uygun davranacak ve doğru olan davranışı sergileyecektir.

Yeryüzündeki en değerli varlık olan insanın iyi karakter değerlerine sahip bir birey olması hem kendisi hem toplum adına büyük önem teşkil etmektedir. Ancak bireylerin olumlu ya da olumsuz karakter özelliklerine kendiliğinden sahip olması beklenemez. Karakterin oluşmasında aile, okul, görsel medya ve arkadaş gruplarının etkisi büyüktür. Çocuğa aile ve okul tarafından herhangi bir karakter eğitimi verilmezse sosyal yaşama ayak uydurur ve bulunduğu çevreyi örnek alarak hareket eder. Ailede yeterli karakter eğitimi alamayan çocuk doğru kararlar vermede ve doğru davranışlarda bulunabilmede güçlük yaşar. Özellikle parçalanmış aileler çocuğun sevgi ve güven ortamında yetişmesini sağlayamamakta ve çocuk zamanla arkadaş gruplarına uyarak yanlışlara yönlenebilmektedir. Her geçen gün artan şiddet olayları, insanların çıkara dayalı ilişkileri, anne babaya, öğretmene saygısızlık, sahtekârlık, sorumsuzluk karakter eğitime verilmesi gereken önemi orta koymaktadır

Geçmişten bu güne eğitimin en temel hedeflerinden biri iyi karakter özelliklerine sahip bireyler yetiştirmek olmuştur. Karakter özelliklerinin inşası ve şekillenmesi bakımından çok önemli bir dönem olan ilkökul ve ortaokul çağının en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu dönemde kazanılan karakter özellikleri belki de ömür boyu kişiyi etkileyecektir. Çünkü insanlarda küçük yaşlarda kazanılan ve yerleşen karakter özelliklerinin değişmesi kolay olmamaktadır. Bu noktada öncelikli olarak okulların karakter eğitimi eğitim-öğretim programları ve ders kitapları ile etkin bir şekilde bütünleştirmeleri gerekmektedir.

1.1. Problem Durumu

Maddeci bir yaşam tarzı insanların iyi karakter özellikleri geliştirmelerinin ve göstermelerinin önündeki en büyük sebeplerdendir. Sadece kendisi için yaşayan, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, hedefine ulaşma yolunda doğru yanlış gözetmeyen ve çevresindekileri hiçe sayan bireylerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Modern dünyanın insana sınırsız seçenek sunabilmesi insanın bu seçenekler arasında bazen doğruyu yanlış ayırt etmede sorun yaşamasına ve yanlışlara sürüklenmesine yol açabilmektedir.

Son yıllarda toplumda ve özellikle okullarda üzücü ve gelecek adına kaygı verici olaylar yaşanmaktadır. Toplum problemlerinin en belirgin şekilde yansması ise gençler

üzerinde görülmektedir. Rahatsız edici gençlik eğilimleri şöyle sıralanabilir (Lickona, 1996):

- Gençler arasında şiddetin yaygınlaşması,
- Artan sahtekârlık (yalan hile ve hırsızlık),
- Ebeveynlere, öğretmenlere ve diğer yasal otoritelere karşı artan saygısızlık,
- Akran zorbalığının artması,
- Bağnazlıkta ve nefret suçunda artış,
- Dilin bozulması
- İş ahlakında kötüye gidiş,
- Kişisel ve toplumsal sorumluluğun azalmasının yanında eşliğinde benmerkezciliğin artması
- Erken cinsel aktivite, madde bağımlılığı ve intihar gibi bireyin kendi kendine zarar veren davranışlarında bir dalgalanma,
- Yanlış olduğunu düşünmeden kendine ya da başkalarına zarar verici davranışlarda bulunma eğilimini de içine alan temel ahlak bilgisinin eksikliği.

Bütün bu olumsuz tablonun ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi adına karakter eğitimi büyük önem taşımaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada “İlkokul ve ortaokul programlarında yer alan bazı derslere ait öğretim programları karakter eğitimi kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler açısından ne ölçüde desteklemektedir?” sorusuna cevap aranmaktadır.

Problem cümlesine bağlı olarak belirlenen alt problemler şu şekildedir:

İlkokul düzeyinde;

1. Hayat Bilgisi
2. Sosyal Bilgiler
3. Türkçe
4. Fen Bilimleri
5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
6. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi
7. Oyun ve Fiziki Etkinlikler
8. Trafik Güvenliği

Ortaokul düzeyinde;

1. Sosyal Bilgiler
2. Türkçe
3. Fen Bilimleri
4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
5. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
6. Rehberlik ve Kariyer Planlama
7. Beden Eğitimi ve Spor

dersi programlarına ait kazanım, kavram ve becerilerin ne kadarı karakter eğitimi gerçekleştirilmeye dönüktür?

1.3. Araştırmanın Önemi

Modern dünya, duygu ve davranış boyutunda insanı ihmal ettiğinin ya da tatmin edemediğinin farkına varmaya başlamıştır. Okullarda her gün, yüz kızartıcı suçlardan

cinayetlere; uyuşturucu kullanımından gasp ve çeteciliğe kadar işlenen suçlar eğitimcilerde farkındalık oluşturmuştur. Bilgi ve becerilerle donatılmış insanların hayatın zorlukları karşısında kendilerini yönlendirebilecek ahlâkî nitelikler ve faziletler hususunda yani karakter gelişiminde, ne kadar zayıf olduğu ortaya çıkmıştır (Kanger, 2007).

Hayatın her alanında iyi karakterli insana duyulan ihtiyaç artmaktadır. Toplumlarda yaşanan sosyal, ekonomik, politik problemler yaşanabilir bir dünyada iyi eğitilmiş insan faktörünün ne kadar önemli olduğunu bir kere daha gözler önüne sermektedir. Bu da eğitim sistemlerini, öğretim programlarını öğrencilerin karakter gelişimine yönelik yenilik arayışlarına, daha etkili ve verimli uygulamalar geliştirmeye zorlamaktadır (Kanger, 2007). Yaşamın önemli bir parçasını oluşturan okullarda karakter eğitimi verilerek çocuğun bir takım değerleri kazanması ve var olan olumsuz karakter özelliklerinin değişmesi sağlanabilir. Nitekim karakter eğitimi konusunda son yıllarda gerek ülkemizde gerek diğer ülkelerde yeni arayışlarla birlikte öğrencilerin ahlâkî gelişimlerine katkıda bulunacak birçok araştırma yapılmaktadır. Bu konuda okullara büyük görev düşmekte ve uygulanan programlarda karakter eğitime yönelik kazanımlar ve karakter eğitime destek veren kavram beceri ve değerler önem kazanmaktadır. Mevcut araştırma ise ilkökul ve ortaokul programlarındaki kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi ile ne ölçüde ilişkili olduğunun incelenmesi noktasında önemli bir çalışmadır. Ayrıca, Türkiye’de bu alandaki çalışmaların çok sınırlı olduğu gerçeği de göz önüne alınarak araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4. Varsayımlar

1. Veri toplama araç ve yönteminin araştırmanın amacına uygun bilgileri toplayabilecek nitelikte olduğu,
2. Araştırmada kullanılan karakter değerlerinin karakter eğitimi desteklemede yeterli olduğu varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Çalışmada incelenen ilkökul ve ortaokul programları Talim ve Terbiye Kurulunca kabul edilmiş programlar ile sınırlıdır.
2. Bu çalışma 2015-2016 eğitim öğretim yılında okutulan derslerin öğretim programlarıyla sınırlıdır.
3. Bu çalışma, öğretim programlarının belirtilen alt problemler açısından incelenmesiyle sınırlıdır.
4. Bu çalışma ilkökul ve ortaokul ders programlarındaki zorunlu derslerle sınırlıdır.
5. Bu çalışma, 19 karakter değeri ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Öğretim Programı: Okulda veya okul dışında kişiye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel, 2015).

Kazanım: Bireyde gözlenmesi kararlaştırılan istendik özelliklerdir (Sönmez, 2015).

Ahlak: Bir toplumu oluşturan insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla geliştirilmiş olan kural, ilke ve değerler bütünüdür (Cevzci, 2015).

Değer: Kişinin herhangi bir varlık ya da olaya bakış açısını ve verdiği önemi yansıtan, benimseme esasına dayalı, davranışlara yön verme gücüne sahip psikolojik, sosyal, ahlaki ve estetik boyutlu inanç ve kanaatler bütünüdür (Yeşil ve Aydın, 2007).

Kişilik: Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü; bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıklar ve davranışlar, şahsiyet (TDK, 2016).

Karakter: İnsanın zihinsel, duygusal ve bedensel etkinliklerinin sonucunda ortaya çıkan davranışlarına çevrenin verdiği değerdir (Ekşi ve Katılmış, 2015).

Karakter Eğitimi: Örtük ya da açık program aracılığıyla öğrencilere temel insani değerleri kazandırmak ve öğrencilerin bu değerlere duyarlılıklarını arttırarak değerlerin davranışa dönüştürülmesine yardımcı olma anlayışıdır (Ekşi, 2003).

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın bu bölümünde konu ile ilgili yurtiçinde ve yurtdışında yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar

Gökçek (2007) tarafından yapılan “5–6 Yaş Çocukları İçin Hazırlanan Karakter Eğitimi Programının Etkisinin İncelenmesi” başlıklı çalışmada okul öncesi eğitimi alan 5–6 yaş çocukları için hazırlanan karakter eğitimi programının etkisini incelemek amaçlanmıştır. Karakter eğitim programı kapsamında seçilen yedi anahtar değer (saygı, sorumluluk, özgüven, liderlik, yardımseverlik, nezaket ve sabır) ele alınmış ve bunlarla ilgili etkinliklere yer verilmiştir. 44 öğrenciden oluşan örneklem grubu deney ve kontrol grubuna ayrılarak her iki gruba da önce ön test uygulanmış, ardından 10 haftalık eğitim programı sonunda son test uygulanmıştır. Uygulanan karakter eğitimi programının sonucunda programda yer alan tüm değerlerde olumlu davranış değişikliği görülmüştür. Aile bilgi formundan alınan bilgilerle ailelerin karakter eğitimine ilişkin görüşleri incelenmiş ve aileler; okul öncesi eğitiminin pozitif karakter gelişimine yardımcı olduğunu, evde verilen karakter eğitiminin yetersiz olduğunu, okul öncesi eğitmeninin karakter eğitimi konusunda ebeveyn kadar iyi eğitim verebileceğini ifade etmiş ve karakter eğitiminin sadece aile tarafından verilmesine katılmadıklarını belirtmişlerdir. Ailelerden alınan davranış kontrol listesi sonuçlarına göre ise karakter eğitimi programı doğrultusunda seçilen değerlere yönelik aile hayatında olumlu davranış değişikliklerine rastlanmadığı tespit edilmiştir.

Kanger (2007) “Hz. Muhammed Ahlakını Referans Alan Bir Karakter Eğitimi Modeli” adlı doktora tezinde karakter eğitime yönelik olarak hadise yorumlama, yaparak öğrenme, fotoğraf yorumlama, yaratıcı yazma tekniklerinin etkililiği incelenmiştir. Çalışmada karakter eğitim modelinin on dört ahlâkî değeri, dört teknik ve belirlenen eğitim ilkeleri ve prensipleri doğrultusunda hedeflerine ulaşması amaçlanmıştır. Araştırma İstanbul, Ankara ve Adana illerinde 5 ile 8. sınıflara ait değişik yaş seviyelerinden 134 öğrencinin oluşturduğu örneklem grubu ile toplam 4 hafta sürmüştür. Deneysel yöntemin kullanıldığı çalışmada veri toplamak amacıyla “hedef davranış gelişim ölçeği” kullanılmıştır. Karakter Eğitimi Modelinde ahlâkî değerler için belirlenen hedef davranışları kazandırmada başarılı olduğunu gösteren sonuçlar ortaya çıkmış ve program sonunda uygulanan teste göre hedef davranışlarda %87,3 oranında olumlu bir değişim gözlemlenmiştir. Olumsuz değişim görülen öğrenci oranı % 7,5; kendisinde bir değişim görülmeyen öğrencilerin oranı ise % 5,2 olarak tespit edilmiştir. Bu da kullanılan tekniklerin programın etkililiğine olumlu katkıları olduğunu göstermesi bakımından önemli görülmektedir.

Akkiprik (2007) tarafından yapılan çalışmada karakter eğitiminde öncelikli olarak hangi değerlerin öğrencilere kazandırılması gerekliliği belirlenmeye çalışılmış ve bu konu öğretmenlerin cinsiyet, yaş, medeni durum, mesleki kıdem, branş ve mezun olunan fakülte gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Buna göre branş öğretmenlerinin meslek öğretmenlerine göre başarı, hazcılık, öz yönetim, uyum ve güvenlik değerlerini daha önemli buldukları ve kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere nazaran öz yönetim, başarı, uyum ve güvenlik değerlerini daha çok önemstedikleri ortaya çıkarılmıştır. Eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerin ise güç ve hazcılık değerlerini diğer fakülte mezunlarına göre daha önemli buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada öğretmenlerin öğrencilerine öncelikli olarak kazandırılmasını gerekli

gördükleri değerlerin öncelik sırası şu şekilde belirlenmiştir; evrensellik, öz denetim, yardımseverlik, uyum, güvenlik, başarı, geleneksellik, hazcılık, uyarılma ve güç değerleri ön plana çıkmıştır.

Yıldırım'ın (2007) "İlköğretim Düzeyinde Bir Karakter Eğitimi Programı Model Önerisi ve Uygulanabilirliği" adlı doktora tezi çalışmasında, Türk Eğitim Sisteminin ilköğretim düzeyinde karakter eğitimi programı ile ilgili bir model önerisi geliştirilmesi ve geliştirilen modelin uygulanabilirliğinin ilgililerin görüşlerine göre sınanması amaçlanmıştır. 1255 (370 yönetici, 424 öğretmen ve 461 veli) katılımcıya araştırmacı tarafından geliştirilen "Karakter Eğitimi Modeli Anketi" uygulanmıştır. Önerilen karakter eğitimi modelinin ilkeleri, yapılması, işleyişi ve örnek etkinlikleri, araştırmaya katılanlar tarafından yüksek düzeyde uygulanabilir bulunmuş ve araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun karakter eğitimi modelinin ilköğretim okullarında uygulanmasına ihtiyaç duydukları görülmüştür. Araştırmaya katılanların karakter eğitimi modelinin ilköğretim okullarında uygulanmasına ihtiyaç duyma düzeylerine, görev değişkeni açısından bakıldığında, yöneticiler ile velilerin görüşleri arasında veliler grubu lehine; cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında, kadın ve erkek gruplarının görüşleri arasında kadınlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Katılımcıların buldukları illerin gelişmişlik düzeyleri açısından bakıldığında, az gelişmiş illerde bulunanlar ile gelişmiş ve gelişmekte olan illerde bulunanlar arasında gelişmiş ve gelişmekte olan iller lehine anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Aydın, 2008 yılında yapmış olduğu araştırmada yardımseverlik ve sorumluluk karakter eğitim programının uygulanma etkililiğinin 7.sınıf öğrencilerinin ahlaki karakter düzeylerine etkisini ölçmek amaçlanmıştır. 10'u deney 10'u da kontrol grubu olmak üzere toplam 20 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada "Ahlaki Olgunluk Ölçeği" kullanılmıştır. Deney grubunda yer alan öğrencilere 14 oturum süren yardımseverlik ve sorumluluk karakter eğitimi programı uygulanmış, kontrol grubuna ise hiçbir eğitim verilmemiştir. Araştırmanın sonunda yardımseverlik ve sorumluluk içerikli karakter eğitimi programının deney grubunu oluşturan öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerinin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Demir (2008) yaptığı araştırmada adalet ve saygı karakter eğitimi programının öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeylerine bir etkisi olup olmadığını araştırmayı amaçlamıştır. Kişisel Bilgi Formu ve "Ahlaki Olgunluk Ölçeği"nin kullanıldığı araştırmada 10 deney 10 da kontrol grubu olmak üzere toplam 20 öğrenci ile çalışılmıştır. Deney grubuna 14 oturum şeklinde adalet ve saygı karakter eğitimi programı uygulanmış, kontrol grubuna ise herhangi bir eğitim verilmemiştir. Yapılan karakter eğitimi programı sonucunda 7. Sınıf düzeyindeki ortaokul öğrencilerinin ahlaki düzeylerinin gelişmesinde adalet ve saygı karakter eğitimi programının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çağatay'ın (2009) yapmış olduğu araştırmada okulun öğrencilerin karakter gelişimine ve karakter eğitimine etkisi ile ilgili öğretmen görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Tarama modelinde gerçekleştirilen araştırma 15 öğretmenin görüşlerini kapsamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin öğrencilerin karakter gelişimi üzerinde en çok etkili kişiler olduğu, okul yöneticilerinin karakter gelişimine doğrudan etki etmediği belirtilmiştir. Yine öğretmenin sınıf içi uygulamaları ve sınıf yönetimi anlayışının da öğrencilerin karakter gelişimi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin karakter gelişiminde okullarda uygulanan disiplin anlayışının önemli olduğu ama asıl önemli olanın öğrencide iç disiplini geliştirmek olduğu vurgulanmıştır. Okulun karakter bileşenlerinden en çok "yardımseverlik" bileşenini geliştirdiği, "adalet" bileşenini geliştirmede ise zorlandığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin karakter bileşenlerini geliştirmek için okulların psikolojik danışma ve rehberlik servisleri de çok önemli görülmüştür. Öğrencilerin karakter gelişimini ve karakter eğitimini en çok etkileyen derslerin, Müzik, Beden Eğitimi, Görsel Sanatlar, Sosyal Bilgiler ve Türkçe dersleri olduğu tespit edilmiştir. Ders dışı etkinliklerin ise öğrencilerde, sorumluluk, işbirliği ve yardımseverlik bileşenlerini geliştirdiği ancak buna yeterli önem verilmediği belirtilmiştir.

Sılay'ın (2010) "Yükseköğretimde Karakter Eğitiminin İncelenmesi" adlı doktora tezinde Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında yetiştirilmekte olan öğrencilerin karakter eğitimlerinin öğretim elemanları ile üniversite öğrencilerinin görüşlerine göre ne şekilde gerçekleşmekte olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmanın örneklemini 262 öğretim elemanı ve 2155 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak "Yükseköğretimde Karakter Eğitime Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği" kullanılmış ve yüz yüze görüşmelerden yararlanılmıştır. Araştırmada öğretim elemanlarına göre karakter eğitimi için en önemli etkinin aile olduğu ve üniversite döneminde karakter eğitime başlamak için çok geç kalındığı; üniversite öğrencilerine göre ise öğretim elemanlarının örnek olacak davranışları sergilemeleri gerektiği ve üniversitelerin karakter eğitimi açısından yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katılmış (2010) tarafından yapılan bir araştırmada karakter eğitimi programının, ilköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde doğrudan verilecek değerlerin kazandırılmasına ve akademik başarıya olan etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışma ön test-son test ve kontrol grubu kullanarak yarı deneysel desene göre yapılandırılmış olup karakter eğitim programı 39 ders saati süresince uygulanmıştır. Araştırmada deney grubunu oluşturan öğrencilerin karakter eğitimi programı sonucunda bilimsellik değerini kazanmalarını sağladığı, adil olma değerini edinmelerini sağladığı ve barış değerini kazanmalarını sağladığı ortaya konulmuştur. Ayrıca karakter eğitimi programının, öğrencilerin akademik başarısını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.

Aslan (2011) yüksek lisans tez araştırmasında ilköğretimde karakter eğitimi ve öğrencilere öncelikle kazandırılması gereken değerler üzerine çalışmıştır. Tarama modeliyle yürütülen çalışmanın örneklemini sosyoekonomik düzeyi yüksek mahalleler, sosyoekonomik düzeyi düşük mahalleler, ilçe ve köylerden tabakalama yoluyla oluşturulmuştur. Okulların Karakter Eğitimi Yetkinliği Ölçeği Öğretmen Formu, Okulların Karakter Eğitimi Yetkinliği Ölçeği Öğrenci Formu, Okulların Karakter Eğitimi Yetkinliği Ölçeği Veli Formu ve Yaşayan Değerler Tablosu olmak üzere dört ayrı veri toplama aracı kullanılan çalışmanın verileri non-parametrik testlerle analiz edilmiştir. Araştırmada öğretmen, öğrenci ve velilerin ilköğretimde karakter eğitimi ile ilgili en olumlu görüş belirttikleri boyutun psikososyal ortam, en olumsuz görüş belirtilen boyutların ise paydaşların katılımı ve değerlendirme boyutları olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öğrencilere kazandırılması gereken değerlerle ilgili öğretmen ve veli görüşlerine bakıldığında ise en çok tercih edilen on değerın sekiz tanesinin ortak olduğu, iki tanesinin farklı olduğu görülmüştür.

Kılınç (2011) çalışmasında; ilköğretim hayat bilgisi öğretim programını karakter eğitimi boyutu ile dördüncü sınıf öğrencilerinin tipik performanslarına dayalı olarak değerlendirmeyi amaçlamıştır. Program değerlendirmeye dayalı özel araştırma modeli deseniyle ele alınan araştırmanın örnekleme grubunu 1836 öğrenciden oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan Karakter Kazanımlarına Yönelik Tipik Performans Ölçeği (KK-TPÖ) uzman görüşlerine dayalı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda; hayat bilgisi öğretim programının karakter eğitimine ilişkin olan öz saygı, sabır, barış, doğruluk, yenilik ve vatanseverlik alt

boyutlarının kazanım hedeflerini yordamadığı belirlenmiştir. Bu nedenle ilköğretim hayat bilgisi öğretim programının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği önemli görülmüştür.

Öztürk'ün (2012) yapmış olduğu araştırmada Türkiye'de ilköğretim programında, sosyal bilgiler öğretim programında örtük program olarak uygulanan karakter eğitimi ve karakter eğitimi ile ilgili olan kazanımlara dayalı olarak öğretim programının değerlendirilmesi amaçlanmış ve uygulanan karakter eğitiminin, öğrencilerin tipik performanslarına dayalı olarak ne şekilde gerçekleşmekte olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarama modelinde yapılan bu araştırmada Karakter Kazanımına Yönelik Tipik Performans Ölçeği (KK-TPÖ) kullanılmıştır. Analiz sonucunda kız öğrencilerin karakter kazanımlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu, okul öncesi eğitimi alanın karakter kazanımında bir etkisi olmadığı, anne-babanın eğitim düzeylerinin öğrencilerin karakter kazanımında etkili olduğu tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler programında karakter eğitimine ilişkin on beş alt boyuttaki her bir kazanımın ilişkili olduğu hedefi yordadığı da belirtilmiştir.

Baloğlu Uğurlu (2014) Amerikan ve Türk okullarına devam eden ortaokul öğrencilerinin belirli karakter değerleri algısını belirlemeyi ve karşılaştırmayı amaçladığı çalışmada öğrencilerin iyi karakter ile ilgili özellikleri arasında var olan farklılık ve benzerlikleri tanımlanmıştır. Yapılan çalışmada her iki ülkenin öğrencileri madde bağımlılığı konuları üzerinde yoğunlaştığı ortaya çıkmıştır. İki ülke öğrencilerinde en yüksek farkın bulunduğu karakter özellikleri empati ve hoşgörü olarak belirlenmiştir. Amerikalı öğrencilerin en az yoğunlukta odaklandıkları değerlerin çevrecilik, Türk öğrencilerin en az yoğunluk gösterdikleri değerlerin ise çok kültürlülük olduğu tespit edilmiştir. Amerikalı ve Türk öğrencilerin sorumluluk ve çok kültürlülük algılarının ortalamasının ise en düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

2.2. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

Lickona (1999) "Karakter eğitimi: yedi önemli konu" adlı literatür araştırmasına dayalı teorik çalışmada karakter eğitiminin üç temel amacının olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; iyi insanlar, iyi okullar ve iyi toplumdur. Aynı zamanda, bu çalışmada karakter eğitiminin ne olduğu, karakter ve erdem arasındaki ilişkinin ne olduğu, karakterin bileşenlerinin ve içeriğinin ne olduğu, eğitim fakültelerinin etkili karakter eğitimcilerini nasıl hazırlayabileceğine ilişkin konulara açıklık getirilmiştir.

Burke ve diğerlerinin (2001) ilköğretim kademesindeki okulların öğrenim çevresini geliştirmek amacıyla karakter eğitimi programının etkilerini inceledikleri araştırmada, karakter eğitimi programı sekiz anahtar kelime kapsamında düzenlenmiştir. Bunlar; saygı, sorumluluk, vatandaşlık, yardımseverlik, adil olma, başkasının bakış açısını benimseme, dürüstlük, esneklik olarak ifade edilebilir. Araştırmanın sonuçları; karakter eğitimi programının, öğrenci etkileşimini pozitif yönde etkilemekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Revell (2002) tarafından yapılan "Karakter Eğitimine Yönelik Öğrencilerin Yanıtları" adlı çalışmanın amacı, Chicago'daki Amerikan devlet okullarında çok farklı okul ve yaştaki 700 çocuğun vatandaşlık ve karakter eğitimi hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Bu kapsamda, çocuklara vatandaşlık, Amerikalılığa, kimlik kavramlarına ilişkin görüşleri sorulmuştur. Aynı zamanda çocuklara direkt olarak karakter eğitiminin ne olduğu şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bunun sonucunda birbirine yakın eğitim materyalleri, eğitim ortamları ve eğitim programlarına rağmen

çocukların karakter eğitimi hakkında verdikleri cevapların farklılaştığı bulunmuştur. En belirgin farklılığın daha çok okul tipinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

“Karakter Eğitiminin Öğrenci Davranışı Üzerindeki Etkileri” adlı çalışmada, Thompson (2002) karakter eğitiminin öğrencilerin davranışları üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada, karakter eğitiminin öğrenciler üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla öğrenci davranışları gözlemlenmiş; öğretmenler, öğrenciler ve ebeveynler ile görüşmeler yapılmış ve son olarak davranışları belirlemek için disiplin kayıtları incelenmiştir. Elde edilen bulgular; karakter eğitiminin öğrenciler üzerinde olumlu etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda, bu sonuçlar karakter eğitimi programının ilköğretim okullarında uygulanmasına ilişkin öneriler geliştirilmesini sağlamaktadır. Karakter eğitiminin programın bir parçası olması ve ayrı bir ders olarak verilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Sınıf içi oluşturulan kurallar iyi karakter ilkelerine dayandırılmalı ve öğretmenler iyi karakteri simgeleyecek birer model olmalıdırlar. Bu durumun öğrencilerin olumlu davranış sergilemesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Milson ve Mehlig (2003) tarafından yapılan araştırmanın amacı ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin karakter eğitiminin etkililiğine ilişkin inanç düzeylerini belirlemektir. Bu kapsamda, veri toplama aracı olarak “Karakter Eğitimi Etkililik İnanç Ölçeği” geliştirilmiş ve 254 ilköğretim okulu öğretmenine uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin çoğunun karakter eğitimi konusunda kendilerini yeterli hissettikleri belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin karakter eğitimiyle ilgili yeterliliklerini, üniversite eğitimleri sırasında özel olarak ve dini olarak bu konuya duyarlı üniversitelerinde kazandıkları ifade edilmiştir. Öğretmenlerin karakter eğitimine ilişkin becerilerini geliştirmek için özel ve inançla ilgilenen üniversitelerin çeşitli yöntemler önermesinin sonraki araştırmalar için uygun olabileceği belirtilmiştir.

Karakter eğitimine ilişkin yapılan bir başka araştırma ise Benninga ve arkadaşları tarafından 2003 yılında yürütülmüştür. “İlkokulda ahlak, karakter ve yurttaşlık eğitimi” adlı bu çalışmada, karakter eğitimi ile akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma 681 ilköğretim okulunda gerçekleştirilmiş olup dört yıllık süreçte SAT9 ve API değerleri ile ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, karakter eğitimi aktivitelerinin ilk yılından itibaren öğrencilerin akademik başarılarında olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir.

Morrison (2006), “Teksas’taki Devlet Okullarında, Karakter Eğitimi Programlarının, Öğrencilerin Disiplin Olaylarına Etkisi” üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma kapsamında 2002-2003, 2003-2004 ve 2004-2005 ders yılındaki disiplin olayları nicel olarak irdelenmiştir. Çalışma kapsamında, 171 okul bölgesi ve devletin, eğitimi ihaleyle verdiği okullar (charter schools) incelenmiş olup normal karakter eğitimi programı alan, özel karakter eğitimi programı (character plus) alan ve hiç karakter eğitimi almayan okul bölgeleri karşılaştırılmıştır. Araştırmanın bulguları; karakter eğitimi programı alan bölgelerde, program almayanlara göre daha az disiplin olayı olacağı beklentisinin aksine bir durum olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, üç yıl eğitim programı alan bölgelerde disiplin olayları düşmesi beklenirken artış gözlemlenmiştir.

Lee 2008 yılında yaptığı çalışmada etkili karakter eğitimi programlarına ilişkin yapılan araştırmaların çok az sayıda olmasının okullarda karakter eğitimi programlarının uygulanmasını zorunlu hale getirdiğinden bahsetmektedir. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup 43 maddelik bir form oluşturulmuştur. Görüşmelere yöneticiler, öğretmenler ve ailelerden oluşan 27 kişi katılmıştır. Bu çalışma karakter eğitimi programlarının toplumun tüm paydaşları

tarafından desteklenmesi gereğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın sonucundaki en önemli bulgu ise, programın amaçlarını gerçekleştirmek anlamında tam olarak etkili olmadığıdır. Bu bağlamda, daha yardımsever bir toplum yaratılmasına ve karakter eğitime uyumlu programın düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırma, karakter eğitimi başarıya ulaştırmak için yöneticilerin, eğitimcilerin ve toplum üyelerinin birlikte nasıl çalışabileceklerini belirlemektedir. Araştırmanın sonuçları etkili karakter eğitimi uygulamalarını destekler niteliktedir.

King (2008) “Bir İlköğretim Okulundaki Karakter Eğitimi Programının Değerlendirilmesi” üzerinde yürüttüğü doktora tezinde güneydoğu bölgesindeki bir ilköğretim okulunun karakter eğitimi programını incelemeyi amaçlamıştır. Bu çalışma kapsamında araştırmacı Stufflebeam’in (2003) bağlam, girdi, süreç, ürün modelini kullanmıştır. Nicel ve nitel verileri toplamak amacıyla çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda programın düzenlendiği şekliyle kullanıldığı fakat programın uygulanmasının kendilerine dayatıldığı belirtilmiştir. Elde edilen bulgulara dayalı olarak, programın bir önceki yıl da başlatılıp uygulanmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun programı olumsuz etkileyeceği ve dolayısıyla öğretmenlerin ve okul müdürünün programların seçimi, geliştirilmesi ve planlanması sürecine aktif olarak katılmaları gerektiği önerilmiştir.

Richardson, Tolson, Huang ve Lee (2009) tarafından yapılan Karakter Eğitimi: Sosyal ve Duygusal Yetkinlik Öğretimi Dersleri adlı çalışmanın amacı “Başkalarıyla İletişim Kurma: Sosyal ve Duygusal Yetkinlik Öğretimi Dersleri” olarak adlandırılan sosyal yetenek programının, yetersiz olan öğrencilerin kapsayıcı sınıflarda yetersiz olan veya yetersiz olmayan akranlarıyla sosyalleşmelerini kolaylaştıracak yetenekleri geliştirip geliştirmediklerini ortaya koymaktır. Araştırmaya dâhil olan öğrencilerin hedeflenen sosyal yeteneklerinin önceden programlanmış değerlendirmeleri olmadığı için öğrencilerin gelişimi sadece öğretmen algılarına göre değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin yetenek alanlarında gelişim gösterdikleri ve aynı zamanda akranlarıyla pozitif iletişim kurabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde konu ile ilgili kavramlara, tanımlamalara ve açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Karakter Nedir?

Karakter kavramının Osmanlıca karşılığı “seciye”, İngilizce karşılığı ise “character”dir. Karakter terimi biyoloji, matematik gibi fen bilimlerinden felsefe, psikoloji, eğitim, güzel sanatlar ve edebiyat gibi sosyal bilimlere kadar birçok disiplinin konu alanına girmektedir. Bu nedenle karakter terimini, her disiplin kendi çalışma alanına göre farklı tanımlamıştır (Karatay, 2011). Karakter; Türk Dil Kurumu’nda en genel tanımıyla “Bir bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel belirti ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen, üstün ana özellik, öz yapı, ıra, seciye” olarak ifade edilmektedir. Karakter, iki farklı yönden tanımlanırsa; bunlardan biri sosyal bilimlerde kendisine bir kıymet, değer atfedilen, yüklenen karakter (Kerschensteiner, 1977), diğeri bir nesneyi, durumu diğerlerinden farklı kılan yapıyı ve durumu biçim, büyüklük ve işlev bakımından tanımlayan sembol ve simgedir (Karatay, 2011).

Eğitim sözlüklerinde kısaca “kişiliğin ahlakla ilgili yönü” olarak ifade edilen karakter kavramı (Bakioğlu ve Sılay, 2014: 20), araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Berkowitz (2002) karakteri, bireyin ahlaki olarak çalışması için kendi yeteneğini ve eğilimini etkileyen bir dizi psikolojik özellikleri olarak tanımlamaktadır. Basitçe söylemek gerekirse karakter, kişinin doğru şeyi yapıp yapmaması için ona öncülük eden özelliklerden oluşur (Berkowitz, 2002).

Ekşi ve Katılmış’a (2015) göre karakter, insanın zihinsel, duygusal ve bedensel etkinliklerinin sonucunda ortaya çıkan davranışlarına çevrenin verdiği değerdir.

Bir başka tanımlamada karakter, kişinin kendi kendine egemen olmasını kendisiyle uyum içinde olmasını, düşünce ve davranışlarında tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü (Akarsu, 1998: 111) olarak yer almaktadır.

Nurettin Topçu’nun yorumuna göre ise karakter, bir ferdi veya fertler zümresini başkalarından ayırt eden, alışkanlık haline gelmiş hareket ve tepki tarzlarının tümüne verilen isimdir. İnsanın zekâ, duygu ve irade yapısının özelliklerini gösteren karakterin bazı özellikleri doğuştan gelir, bazıları da sonradan kazanılmıştır (Topçu, 2010).

Karakter kişinin davranışlarının değerlendirilmesinde dikkate alınan töresel standartlar ya da değerler sistemidir. Örneğin bir kişinin iyi karakterli olduğu söyleniyorsa bu onun kişisel özelliklerinin sosyal veya ahlaki bakımdan istendik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (İnanç ve Yerlikaya, 2012: 248).

Karakter; tutum, davranış, huy, motivasyon ve becerilerin bir araya gelmesidir. Karakter; kişinin en iyi olanı yapma ve başkalarının huzuru ile ilgili endişe duyma arzusu gibi tutumları, eleştirel düşünme ve ahlaki muhakeme gibi zihinsel yetenekleri, dürüst ve sorumlu olma ve adaletsizlik karşısında ahlaki ilkelere uyma gibi davranışları, çeşitli durumlarda başkaları ile etkili bir şekilde etkileşim sağlayacak sosyal ve duygusal becerileri ve topluma katkıda bulunma sorumluluğunu içerir. Basit bir şekilde ifade edilecek olursa karakter bir kişinin birey olarak zihinsel, sosyal, duygusal ve ahlaki olarak olumlu gelişmeler gerçekleştirmesi olarak tanımlanabilir (Battistich, 2005).

Kerschensteiner’e (1977) göre karakter; ruha iyice yerleşen prensipler ya da temel ilkeler aracılığıyla her irade fiilinin kesin ve belirgin olması üzerine ruhun

kararlılık kazanmış halidir. Eğer bu prensipler zamanın ve toplumun ahlak kuralları ile uygunluk teşkil ederse o zaman karakter ahlaklılık vasfını taşır ki bu aynı zamanda değer ifade eden bir kavram olma özelliği taşır. Prensip ve ilkeler zamanın ahlak kaidelerine uymazsa o zaman toplum buna gayri ahlaki karakter adını verir.

Tanımlardan ve yorumlardan gördüğümüz üzere, karakter sosyal bir kavramdır. Yalnızca bir kişinin çevresi ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurduğumuz zaman bir karakter özelliğinden söz edebiliriz. Bundan dolayı karakteri incelerken Robinsone'ın 'Crusoe' nun nasıl bir karakteri olduğunu araştırmanın hiçbir önemi olmayacaktır (Adler, 1997: 291).

Karakter özelliği alışkanlıklarla kazanılır. Ancak insanın iç ihtiyaçlarına uygun olmadan ortaya çıkan alışkanlıklar hiçbir zaman insanın hakiki karakterini göstermez. Çünkü iç ihtiyaçlardan ve temayüllerden ziyade zorlama ve baskı ile meydana gelen alışkanlık hareketleri ileride yavaş yavaş hiç yapılmayabilir. Baskıya karşı içten bir isteksizlik ve antipati olursa çocukta ikiyüzlü, hilekarca bir alışkanlık meydana gelir ve baskı kalkınca alışkanlıklar da kaybolur gider (Kerschensteiner, 1977: 16-17).

Adler (1997: 325) karakter ile ilgili şu sözleri toplum hayatı için önemli ve değerli görmüştür: *“Bir insanın karakteri hakkında hiçbir zaman ahlâki bir hüküm verilemez; bir insanın karakteri onun çevresine karşı takınmış olduğu tavrın ve içerisinde yaşamış olduğu toplumla olan ilişkisinin bir göstergesidir”*

Kerschensteiner'e (1977: 24-26) göre karakterin iki boyutu vardır; biri hayvani karakter istidadı, diğeri ise manevi karakter istidadıdır. Hayvani karakter istidadı, fitri içgüdü, his ve temayül istidadlarını; manevi karakter istidadı ise insana tesir eden manevi kıymetlerin sonucunda ulaşılan karakter olarak ifade edilmiştir. Kerschensteiner Dewey'in görüşlerinden de faydalanarak manevi karakter istidadının dört temel unsurunu şöyle açıklamıştır:

1. İrade Kuvveti-Sağlamlığı: İradenin hafızası, istiklali, karar verme kabiliyeti; irade sağlamlığı, sebat.

2. Muhakeme Açıklığı: Mantiki düşünme kabiliyeti, diyalektik.

3. İnce Duyguluk: Sempatik ve empatik davranışlarda bulunma, farklılıkları idrak etme, irfan.

4. Derinden Duyma Kavrama: Ruhun derinden tesir altında kalması, irade faaliyetinin sürekliliği ve devamlılığı (Kerschensteiner, 1977).

Sonuç olarak karakter bireyin uygulamadaki kökleşmiş değerleri içselleştirmesi ve onları ruhunda iyice yerleştirmesi sonucu oluşan erdemler bütünü olarak ifade edilebilir. Karakter hem ruha yerleşen erdemlerden dışa vuran alametler hem de alametlerin tamamı anlamında kullanılmaktadır. Yardımseverlik, dürüstlük, cesaret vb. bir karakter özelliği olarak kabul edildiği gibi bu erdem/özelliklerin bireyin ruhunda yer etmiş hali için karakter ve bu erdem/özelliklere sahip kişi için de karakterli nitelemesi kullanılır (Meydan, 2012). Ayrıca bir insanın karakterini değerlendirebilmek için, o insanın çevresi ve içerisinde bulunduğu şartlar, göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. (Adler, 1997: 302).

Günlük hayatta karakter, kişilik ve mizaç (huy) kelimeleri birbirinin yerine kullanıldığı halde bu kavramlar aslında birbirinden farklıdır. Bu bakımdan kişilik ve mizaç kavramlarının tanımlarının ayrı ayrı incelenmesi yerinde olacaktır.

3.2. Kişilik ve Karakter

İnsan kalıtsal olarak gizil güçlerle doğan; çevresiyle etkileşerek bu gizil güçlerini geliştirebilen; ulaştığı yeterlikleriyle yeni kültürel değerler oluşturabilen bir canlıdır ve her insanın kendine özgü bir kişiliği vardır (Başaran, 1998: 28).

Türk Dil Kurumu'nda “*Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet; bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü*” şeklinde tanımlanan kişilik kavramı (TDK, 2016), mizaç ve karakter olmak üzere iki bileşenden oluşmaktadır (Tükek, 2011).

Felsefe terimleri sözlüğünde kişilik; “kişinin özünü kuran kişiyi kişi yapan şey, bireyin tinsel ve ruhsal niteliklerinin, özelliklerinin toplamı” olarak yer almaktadır (Akarsu, 1998). Baymur (1972: 273) tarafından ise kişilik, bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavram olarak tanımlanmıştır.

Senemoğlu'na (1998: 78) göre kişilik, bireyi başkalarından ayıran; kişinin doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı hakların bir bütünüdür.

Burger'a (2006: 23) göre kişilik bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçleri olmak üzere iki kısımdan oluşur. Tutarlı davranış kalıpları; kişiliğin tutarlı olması ile ilgilidir. Nitekim davranışlar yalnızca içinde bulunulan duruma verilen tepkiden ibaret olmadığı için her zaman ve her durum içinde gözlenebilir. Kişilik içi süreci ise; nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyerek içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar. Böylece süreçleri nasıl kullandığımız ve bu süreçlerin bireysel farklılıklarla nasıl bir etkileşime girdiği bizim kişisel karakterimizi belirlemede rol oynar.

Senemoğlu (1998: 78), duygularımız, yeteneklerimiz, güdülerimiz, mizacımız (huyumuz), sosyal, fiziksel-psikomotor ve bilişsel özelliklerimiz, karakter ve değerlerimiz, inançlarımız, tutumlarımız, görüşlerimiz gibi tüm özelliklerimizin kişiliğimizi oluşturduğunu ifade etmektedir.

Karakterin itimadı, hareketlerin belirli ilkelere bağlı bulunmasıyla ve şahsiyetin emniyet ve itimadı da düşünce, duygu ve hareket tarzlarıyla belli olur. Şahsiyette (kişilikte) düşünce, duygu ve hareket tarzları bütünüyle göz önünde bulundurulur. Karakterde ise daha ziyade yalnız iradeyi harekete getiren kurallar akla gelir (Kerschensteiner,1977: 33-34). Genel karakter kavramında ahlaklılık vasfı kişilik kavramında ise daha ziyade estetik cihet hâkimdir (Kerschensteiner,1977: 38-39).

3.3. Mizaç ve Karakter

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*huy, yaradılış, tabiat, karakter*” anlamlarıyla eşleştirilen mizaç bir insanın duygusal ve devimsel hayatının özelliklerinin bütünü olarak kabul edilmektedir. O halde mizaç da karakter gibi insan kişiliğinin tümünü değil sadece bir kısmını oluşturur. Kısaca mizaç, duygusal denge durumunun özellikleri olarak ifade edilebilir (Baymur, 1972: 272).

Mizaç, genel yetenek ve fiziksel özelliklerle birlikte daha çok işlenmemiş materyali teşkil eder. Mizaç bir bakıma kişinin duygusal yapısının (duygusal uyarılmaya eğilim, duygusal çalkalanma) kalıtsal yönlerine yönelik bir yapı olarak ifade edilebilir (İnanç ve Yerlikaya, 2012: 248).

Karakter 18. yüzyıla kadar Hypokrates ve Galenus' un mizaç kavramına uygun olarak kullanılırdı. Oysaki mizaçlar irade tipleri değil belki heyecan ve duygu tipleridir. (Kerschensteiner, 1977: 34).

Kişiliğin biyolojik yönünü mizaç; yaşamdaki olaylardan, kültürden ve sosyal öğrenmeden etkilenen yönünü ise karakter olarak tanımlamak mümkündür (Totan, Aysan & Bektaş, 2010).

Karakter kavramı ile karşılıklı olarak anlam ilişkilerini incelemeye çalıştığımız mizaç ve kişilik kavramlarının literatürde farklı tanımlamalarla yer aldığı belirlenmiş ve yapılan değerlendirmeler karakterin diğer kavramlardan en açık olarak ayrılan özelliğinin “kişiliğin ahlaki yönünü temsil etmesi” olduğunu göstermiştir. Dürüstlük, cömertlik, iyilikseverlik, merhametli olmak ile yalancılık, cimrilik, gaddarlık gibi ahlakla ilişkili nitelikler kişiliğin karakter boyutuyla ilgilidir (Meydan, 2012).

3.4. Ahlak ve Karakter

Türk Dil Kurumu’nda “Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları, aktöre, sağıtöre” olarak tanımlanan ahlak, arapça “hulk” kelimesinden gelmektedir. Hulk kelimesinin anlamına bakıldığında ise “huy, ahlak, karakter, yaratılıştan olan haslet” anlamlarına geldiği ve böylece karakter kavramını da içerdiği görülmektedir.

Ahlak, insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısına işaret etmekte ve bireylerin iradi hareketleriyle ilgilenen bir alan olmaktadır. Zamana, toplumlara ve kültürlere göre farklılık gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlak; zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarına işaret etmektedir (Kılıç, 2003: 2). Ahlâkî davranışların vicdan adı verilen içsel, ama aynı zamanda evrensel kaynağı, kişiliğimize bağlıdır ve bütün hareketlerimiz bizlere kendi kişiliğimizi yaşatmaktadır (Topçu, 2010).

Ahlak eğitimi alanında çağın en önemli isimlerinden olan Emile Durkheim, ahlak eğitiminde ahlaki karakterin hangi temel koşullarda ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bunlar disiplin, özerklik ve bağlılıktır. Durkheim’a göre ahlak eğitiminde önemli olan öğrencilerin ahlak kurallarının kişisel yaklaşımların ötesinde olduğunu ve ahlak kurallarının var olma nedenlerini akılcı bir anlama ile kavramalarının, kabullenmelerinin, içinde buldukları sosyal gruba, diğer insanlara ve ortak değerlere bağlılıklarının sağlanmasıdır. (Durkheim, 2010).

İyi ve kötü durumlar arasından birini seçebilme ve uygulayabilme gücü olan insanın, ahlâkî görevlerinin başında, karakterini eğitmek gelir. Ahlakın güzelleşmesi belli bir süreci gerektiren iyi bir karakter eğitimi ile mümkün olur. Ahlakın güzelleşmesi için gerekli olan karakter eğitiminin önemi şuradan gelir: Bir eylemin ahlâkî olup olmadığı hakkında verilen bir hüküm, aynı zamanda o eylemde bulunan insanın karakteri hakkında verilmiş bir hüküm anlamına gelir. Karakterin oluşması ise, insanın yaşantıları yoluyla olur. Gerçeği kavramak ve yeni yaşantılar edinmekle karakterin değişmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle karakter, hem ahlâkî hükmün konusu hem de insanın ahlâkî gelişiminin hedefidir (Aybey, 2015).

Birçok ahlakçının ahlaki ruhta yerleşen bir hal olarak tanımlaması onu karaktere eş tutmak anlamına gelmektedir. Literatürde bu yönde kullanımlar bulunsa da kişiliğin ahlaki boyutunu ifade eden karakter kavramından farklı olarak ahlakın toplumsallık ve onaylanmışlık yönünün daha ağırlıklı olduğu ifade edilebilir (Meydan, 2012). Karakterin duygusal tarafı ahlaki yargı ve ahlaki eylem arasında köprü görevi görmektedir. Bu da en az beş bileşeni içerir: vicdan (kişinin doğru olarak yargıladığı şeyi yapmak için hissettiği yükümlülük), öz-saygı, empati, iyiyi sevmek, ve tevazu (ahlaki eksikliklerimizi tanımak ve gidermek için bir isteklilik) (Lickona, 1999).

Çocuk ve gençlerde ahlaki gelişimin ilke ve yöntemleri şöyle özetlenebilir (Binbaşıoğlu 1992, 208-214):

- Ahlaki gelişimin temeli çocuklukta kazanılır. Bu, aile ve okul eğitiminin önemini belirtir. Çocuğun bu zamanda aldığı etkiler, daha sonraki kişilik özelliklerinin temeli olur. İlk çocukluk ya da bebeklik yıllarında, ahlaki gelişimle ilgili bir belirti yoktur; fakat çocuk bu yaşlarda toplum kurallarını sezmeye başlar. Ahlaki gelişim, toplumsal gelişime bağlı olarak oluşur.
- 3-4 yaşlarından sonra çocuk, bencil bir davranış gösterir. Bu çağdaki çocuğa göre, “iyi ve doğru” olan şey, kendinin duygusal yönden hoşlandığı şeylerdir. Bu duygunun etkisiyle çocuk istenilen davranışları gösteremez. Bu nedenle çocuktan “büyük adam” gibi davranmasını beklememek gerekir. Kimi zaman çabalarımıza karşın istenilen davranışı göstermediği de olur. Bunu normal kabul etmek gerekir. Ceza, bağırma gibi davranışlara başvurmak, çocuk üzerinde olumsuz etkiler yapar.
- Okul öncesinde çocuğun beklenen davranışları göstermemesinin çeşitli nedenleri vardır. Örneğin çocuk öğrendiklerini kısa zamanda unuttur veya çevresindekilere kendi varlığını kabul ettirmeye çalışır. Bu davranışların bir kısmı, gelişen bedensel özelliklerin, gelişme sırasında yaptığı etkinliklerin bir gereği, bir kısmı da eğitimde rol alan kimselerin yanlış davranışlarının bir sonucudur.
- Korkutma ve cezalandırma, çocuk eğitiminde belki hiç yapılmayacak bir davranıştır. Çocuk ceza amacıyla herhangi bir biçimde korkutulacaksa, bunun uygulanabilir bir ceza olması gerekir. Bu da kuvvetli bir nedene dayanmalı; tersi olduğu zaman kesinlikle uygulanmamalıdır.
- Kimi zaman eğitici, çocuğu susturabilmek için kabahati, çocuğun dışındaki başka şeylerde arar. Bu da eğitim açısından çok yanlış bir davranıştır. Biz çocuğu “gerçekçi” olmaya alıştırmalıyız. Sırasında çocuk kendi yanlışının cezasını, doğal olarak, çekmelidir.
- “Kıskandırma” davranışları da -dolaylı yoldan- bir tür çocuğu korkutma davranışdır. Bu yolla çocukta başkalarına karşı kin ve düşmanlık duygularının tohumları atılır. İyi bir insan yetiştirmek istiyorsak, bu tür davranışlara son vermek gerekir.
- Benliğin ortaya çıkması, çocukluk çağında sevinilecek bir olaydır. Çocuk artık kendini başkalarından ayırabilir. Dünyada kendi varlığını başkalarına kabul ettirmek için çalışır; inatçılık da bunun bir görünümüdür. Bu davranış, ne çok hoşgörü, ne de sert bir tutumla karşılanmalıdır.
- Çocuk ve gencin ahlaki davranışını engelleyen en büyük etken, onun sahip olduğu önyargılardır. Kendi kendini eleştiri, önyargıya karşı en etkili yöntemdir.
- Ahlaki gelişimde oyunun ve demokratik davranışın yeri büyüktür. Oyun aracılığıyla çocuk toplum kurallarını tanır. Önce çevresine uyum sağlayan çocuk, sonra büyük toplum kurallarına uyum yapmada sıkıntı çekmez.
- Ahlaki eğitimde “örneklik” esastır. Çocuk doğru örneği gördükçe onun gibi olmaya çaba harcayacaktır.

3.5. Değer ve Karakter

Değer kavramı Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Güncel Türkçe Sözlük' te “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet” olarak tanımlanmaktadır.

Yeşil ve Aydın (2007) değer kavramını, “insanın herhangi bir varlık ya da olaya bakış açısını ve verdiği önemi yansıtan, benimseme esasına dayalı, davranışlara yön

verme gücüne sahip psikolojik, sosyal, ahlaki ve estetik boyutlu inanç ve kanaatler bütünü” olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde ahlaki değerleri aktarabilmek amacıyla değerler eğitimi uygulamaları yapılmakta ve uygulanan programlar hem değer eğitimi olarak hem de karakter eğitimi şeklinde nitelendirilmektedir. Okullarda yapılan bu uygulamalar çocuğun en çok içinde bulunduğu ve kendisine duygusal ve fiziksel yönden en yakın olan sosyal ortamın aile olması sebebiyle ailelerin iş birliğine de muhtaçtır (Çelik, 2010). Birey açısından değerler eğitiminin gerekliliği eğitimde bireyin bir bütün olarak ele alınması ihtiyacının doğal sonucu olarak ifade edilebilir. Birey bir makine veya robot olmadığından bireyin zekâsı ve bedensel yetenekleri kadar değer veren, nefret eden, kıskanan, tutku ile bağlanan vb. bir yönü daha vardır ki bireyin bu yönünü de eğitmedikçe dengeli bir kişilikten söz etmek zordur (Meydan, 2014). Değerlerin birey ya da toplum açısından önemli bir işlevi, ona bir bakış açısı vermesi, varlığı ve bulunduğu yer ile ilgili onu bilinçlendirmesidir. Çevresindeki olgu ve olaylara anlam vermede, önem atfetmede, değer biçmede, kendine konum belirlemede birey ve toplumu yönlendiren, eline ölçütler sunan özellikler, bireyin sahip olduğu değerler bütününden başka bir şey değildir (Yeşil ve Aydın, 2007).

Değerler eğitimi, değerleri öğretmek için açık ve bilinçli bir girişim olarak ifade edilmektedir. Değerler eğitimi aileden okula eğitimin tüm süreçlerini ve paydaşlarını dikkate alarak planlanması ve yürütülmesi gereken çok boyutlu ve bütüncül bir süreçtir. Bu süreç eğitim ortamının tüm olanaklarının değerlerle ilgili farkındalık oluşturulması için kullanılması esasına dayanır (Keskin, 2008). Değerler Eğitiminin amacı, insanlığın ortaklaşa sahip olduğu evrensel değerlere vurgu yaparak iyi karakter örnekleri sergileyen, ahlâkî değerlere sahip, sorumluluk duygusu içinde hareket eden vatandaşlar yetiştirmektir. Bu bakımdan, Değerler Eğitimi bireylerde; saygı, sevgi, sorumluluk, adalet, erdem, cesaret, inanç, azim ve bireysel disiplin gibi çok önemli ahlâkî ve medeni değerleri kazandırmayı amaç edinmiştir. Değerler Eğitiminin uzun vadeli amacı ise toplumda giderek daha büyük bir sorun haline gelen ahlaki, etik ve akademik konularda yardımcı olmak dünyanın daha güvenilir ve yaşanılır hale gelmesine katkı sağlamaktır (Altan, 2011). Güçlü bir toplum olmak için zamana ve şartlara bağlı olarak bir araya gelen insanların bu hedeflerine ulaşması, bireyleri tarafından paylaşılan ve benimsenen değerlerin çokluğu ve bağlayıcılık gücü ile yakından ilişkilidir. Bireylerini bir arada tutacak nicelik ve nitelikte değere sahip olan toplumlar varlığını devam ettirirken değerlerdeki bozulma, yenilenmeme, gelişmeme, aktarılmama sorunu o toplumun tarih yok olmasını beraberinde getirir (Yeşil ve Aydın, 2007).

Değerler, günlük yaşam içerisinde ailede, akraba, komşu, yakın çevre ilişkilerinde, alışverişte, yani kısaca her yerde yaşamın bütünü içerisinde yer almaktadır. Bu sebeple, öğrencilerin hangi değerlere sahip olduğunu, değerlere ilişkin günlük hayatta ne gibi olaylar, durumlar ile karşılaştıklarını belirleme yalnızca sınıf ve okulla sınırlı olmamalıdır. Öğrencilerin okul dışında da değerlere sahip olma durumunun, günlük hayatta hangi değerlerle karşılaştıklarını, bunların öğrenciler tarafından nasıl algılandığının, tepkilerinin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir (Deveci & Ay, 2009).

Leming’e (1996) göre değerler dört anahtar unsura sahiptir (Akt. Avcı, 2011).

1- Yaşama odaklanma: Değerleri açıklama yaklaşımı, insanların dikkatlerini değer verdikleri şeylerin göstergesi olan kendi yaşamlarına çeker.

2- Kabullenme: Kişi değerleri açıklamak için diğer insanların durumunu yargılamadan kabul etmelidir.

3- İleriyi düşünme çağırısı: Hem insanların durumları kabul edilmeli, hem de bireyler bu insanların daha ilerideki durumları hakkında derinlemesine düşünmeye teşvik edilmelidir.

4- Kişisel güçler besini: Değerler açıklaması, hem becerileri açıklayan bir uygulamayı teşvik eder, hem de kendi kendini yönlendirme olanağını sağlar.,

Değer eğitimi en ideal olarak, hedef değerlerin yaşadığı, somut yansımalarının gözlemlendiği ortamlarda yaparak, yaşayarak ve gözlenerek öğrenilebilir. Eğitim ortamına değerlerin rengini vermesi, kokusunu katması, eğitimdeki başarıya önemli ölçüde katkılar sağlar. (Yeşil ve Aydın, 2007).

Burke ve ekibi karakter ve değerler arasındaki ayrımı şu şekilde yaparak farkı ortaya koymuştur; değerler, eğilimler ya da hükümlerdir, fakat karakter değerlerin uygulanması ve davranışları içerir (Burke ve diğ., 2001). Değerler eğitimi ve karakter eğitiminin ayrımını belirlerken Yazıcı ve Yazıcı (2011) ilk olarak değerler eğitiminin daha geniş bir anlam içerdiğini ve ahlaki, insani, demokratik, estetik, toplumsal, ekonomik, siyasi alandaki değerlerin değerler eğitimine konu olabileceğini ifade etmektedir. İkinci olarak ise değer eğitimi daha çok belli ilke ve kuralların içselleştirilmesine odaklanırken karakter eğitimi daha geniş bir bakış açısıyla bireyin nasıl bir kişi olması gerektiği ile ilgilenmektedir. Değerler eğitimi ve karakter eğitiminin üçüncü ayrışma noktası ise karakter eğitiminin eğitim süreçlerinde duyuşsal boyutlara daha fazla önem vermesidir.

3.6. Karakter Gelişimi

Karakter gelişimi kişinin ahlaki değerini temsil eden bireyin kendi başına ahlaki olmayan fakat ahlaki işlemi destekleyen davranış, biliş, etki, değerler, kişilik, kimlik ve yetenekleri gibi yönlerinin gelişimidir. Bir kişinin karakterinden bahsetmenin hem küresel anlamda ve hem psikolojik anlamda bu kişinin iyiliğini konuşmak olduğu söylenebilir (Berkowitz ve Fekula, 1999: 18). Karakter gelişimi bireyin çevresi ile ruhsal yapısının etkileşimi sonucu gerçekleşir. Bu gelişim, bireydeki ahlaki bilincin merkezini oluşturan vicdanın gelişimini, bir normlar sistemi olarak fonksiyonel duruma gelmesini ve davranışı kontrol eden içsel ölçütlerin kazanılmasını ifade eder. Bu süreç ahlak alanına yönelik duygu ve düşünce ve davranışlardaki bir takım değişimleri de beraberinde getirmektedir (Hökelekli, 1998).

Karakter gelişiminde ilk olarak genetik faktörlerin etkili olduğu düşünülürse doğum öncesi karakter gelişimi üzerinde önemle durulması gereken bir dönemdir. Bir annenin hamilelik döneminde çocuğuna duygusal olarak bağlanmaya başladığı konusunda kanıtların bulunması, anne ve bebek arasındaki bu duygusal bağın karakter gelişimde önemli bir etken olduğunu göstermektedir (Berkowitz, 2002).

Karakterin gelişimi, bireyin sosyal çevresi; aile, okul ve dış çevre içinde yani hayatın bütünlüğü içinde bilinçli ve bilinçsiz bir şekilde tabii olarak meydana gelir. Kişi, karakterini geliştirirken ihtiyaç duyduğu dinamizm ve motivasyonun kaynağını içinde yaşadığı toplumun dini, milli ve kültürel değerleri içinde ve kendi vicdanında bulabilir. Bu dinamizmi kullanarak, bu değerleri kendi şahsında faziletlere çevirmek de yine kişinin kendi tercihiyle dayanmaktadır. Bu bağlamda, fertlerin ahlâkî davranışlarının birer karakter özelliği haline gelmesi için, bunları kendi tercih ve kararlarıyla ortaya koyması, her zaman ve her yerde tutarlı bir biçimde sergileyebilmesi gerekir (Kanger, 2007).

Karakter gelişimi bebeklik döneminde başlayan ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. Ancak bu gelişimin hızı her dönemde aynı olmamaktadır. Karakter gelişiminin

tüm yönlerinin kronolojisi düşünüldüğünde özellikle çocukluk dönemi ve ergenlik dönemi karakter gelişimi açısından en kritik dönemi oluşturmaktadır. Çünkü bebeklik döneminde birey sadece ailesi ile iletişim kurarken çocukluk döneminde artık ailesinin dışındaki çevresi ile de iletişime geçmektedir. Bu nedenle de okul ortamı özellikle de ilkökul ve ortaokul dönemi karakter gelişimi açısından büyük öneme sahiptir. Ergenlik döneminin ortaokul çağına denk geldiği ve çocukluk döneminin bir devamı olarak düşünüldüğünde ilkökul ve ortaokul döneminin karakter gelişiminde büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. (Yalız, 2011).

3.7. Karakter Gelişimini ve Eğitimini Etkileyen Kuramlar

Karakter özelliklerinin ahlaki gelişimle paralel olarak kazanıldığı göz önüne alınırsa ahlaki kuramların incelenmesi yerinde olacaktır. Aşağıda ahlak gelişimi ile ilgili kuramlara temel özellikleriyle birlikte yer verilmiştir.

3.7.1. Psikanalitik Kuram

Ahlakın çocuğun vicdan gelişimine bağlı olarak geliştiğini düşünen Psikanalitik Kuram, bireyin gelişiminde ahlak gelişimini ele alan ilk kuram olmuştur (Çam ve diğerleri, 2012). Bu kuramın kurucusu Freud, özel bir ahlak gelişimi kuramı geliştirmemiş olmasına karşın kişilik gelişimi süreci içerisinde bebeklik ve çocukluk dönemi ilişkilerinin, kalıcı özelliğine dikkati çekerek, çocuk yetiştirme teknikleri üzerinde durmuştur. Freud, ahlakın doğuştan gelen içgüdülerle ilgisi bulunmayan bir sosyal öğrenme problemi olduğunu ifade etmiştir. Freud' un öncü fikirleri sayesinde özdeşleşme yoluyla öğrenme olayı önemli ve geniş çaplı araştırmalara konu olmuş ve vicdanın gücü ile ahlaklılık ve fiziki ceza ile vicdan arasındaki ilişkiler birçok araştırmaya öncülük etmiştir (Aydın, 2003).

Freud topoğrafik kişilik kuramı, yapısal kişilik kuramı ve psikoseksüel gelişim kuramı olarak adlandırılan kuramlarıyla bilinç ve kişiliğin yapısı hakkında ayrıntılı görüşler ileri sürmüştür (Can 2006: 120-122):

a) Topoğrafik Kişilik Kuramı: Topoğrafik gelişim kuramı, bireyin bilişsel etkinlikleriyle ilişkili olup, insan davranışlarının bilinçten öte, bilinçaltı materyallerle ilişkili olduğuna dikkat çeker. Freud'un geliştirmiş olduğu tedavi yöntemi psikanalizde ise çeşitli terapi teknikleriyle bilinç altındaki materyalin bilince getirilmesi amaçlanmaktadır.

b) Yapısal Kişilik Kuramı: Bu kurama göre kişilik, id, ego ve süper ego olmak üzere üç sistemden oluşmakta ve kişiliğin bu üç sistemi sürekli olarak bir şekilde birbirleriyle etkileşerek bireyin davranışlarını yönlendirmektedir. İd, kişiliğin ilkel yönünü oluşturmakta ve daima haz ilkesine göre hareket etmektedir. Ego, kişilik yapısının gerçeklik ilkesine göre hareket eden ve kısmen de olsa bilinçli olan bölümü oluşturmaktadır. Süper ego ise, çocuğun anne babasından özümsemiş olduğu toplumsal kurallara, geleneklere, göreneklere ve ahlak kurallarına göre şekil alır. Süper ego da id gibi gerçeklik ilkesine göre hareket etmez, tüm kararlarına ahlak ilkesinden yola çıkarak katı ahlaki kurallar çerçevesinde, kabul edilmesi olanaksız olan aşırı istek ve taleplerin karşılanmasına karşı çıkar.

c) Psikoseksüel Gelişim Kuramı: Freud, kişilik gelişiminde özellikle doğumdan sonraki ilk altı yaş içindeki yaşantılara dikkat çekerek, bu dönemin izlerinin bireyin

yetişkinlik yıllarında kişilik özellikleri üzerinde belirleyici rolü olduğunu savunmuştur. Freud kişilik gelişimini birbirini izleyen beş psikoseksüel gelişim dönemine ayırmış, çocuğun psikolojik ve cinsel gelişim sürecini açıklayan bu dönemleri de sırası ile oral, anal, fallik, gizil ve genital dönemler olarak adlandırmıştır. İlk üç dönemin son iki döneme göre kişilik üzerindeki etkileri daha fazla görülmektedir.

3.7.2. Davranışçı Kuram

İnsan davranışlarının ölçülebilir ve gözlenebilir hale getirilmesine ağırlık veren davranışçılara göre birey, ahlaki yargılarını şartlanma yoluyla kazanmaktadır (Bacanlı, 2000). Davranışçı öğrenme kuramı eğitime birçok alanda katkı sağlamış ve ahlak eğitiminde de geçerli olan önemli ilkeler geliştirmiştir. Buna göre davranışçı öğrenme kuramı karakter eğitimi ile ilgili olarak eğitimcilere şu önerilerde bulunmaktadır (Erözkan, 2007):

- Öğrenci yaparak öğrenir, ahlak eğitiminde de teorik anlatılardan öteye geçerek onu sürekli aktif kılmak gerekmektedir.
- Öğrenmede pekiştirme önemlidir. İstenen davranışlar sıklıkla pekiştirilerek kazandırılabilir, istenmeyen davranışlar da tam tersi yolla söndürülebilir.
- Becerilerin kazanılmasında ve kalıcılığın sağlanmasında tekrar önemlidir.
- Öğrenmenin sağlanabilmesi için güdülenme çok önemlidir. Öğrenci istenen davranışı öğrenebilmesi için istekli hale getirilmelidir (Akt. Meydan, 2012)

3.7.3. Bilişsel Gelişim Kuramı

Ahlak gelişimi ile ilgili çalışmalar yapan bilişsel gelişim kuramcıları; Dewey, Piaget ve Kohlberg'dir.

3.7.3.1. Dewey'e Göre Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişiminde bilişsel gelişim alanında ilk kuramcı Dewey olmuştur. Dewey ahlak eğitiminin temelinde zihinsel eğitim olduğunu ve ahlak eğitiminin de genel eğitim süreci gibi temelde çocuğun farklı değerlere ve bu değerlere ilişkin kararlarla ilgili aktif akıl yürütmesi ile gerçekleşebileceğine inanmıştır. Ona göre eğitim bireyin psikolojik işlevlerinin en özgür ve tam şekilde olgunlaşmasına imkân verecek koşulların sağlanmasıdır. Bu doğrultuda eğitim ve ahlaki gelişim, gelişimin psikolojik kökenlerinin kavranması ile gerçekleşebilir (Çağdaş ve Seçer, 2002:108).

Dewey ahlaki gelişimi üç evrede incelemiştir:

1. Ahlak veya gelenek öncesi düzey: Biyolojik ve sosyal dürtülerle güdülenen ahlaki davranışları kapsayan evredir.
2. Geleneksel düzey: Bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreye özgü değerleri benimsediği evredir.
3. Özerk düzey: Bireyin davranışlarının akıl yürütme ve karar verme ile oluşturduğu, bireyin içinde bulunduğu grubun standartlarını inceleyerek benimsediği evredir (Çağdaş ve Seçer, 2002).

3.7.3.2. Piaget'ye Göre Ahlak Gelişimi

Ahlak gelişimine yönelik ilk kuramsal yaklaşım olarak Piaget, ahlak gelişiminde “dışabağımlı evre” ve “özerk evre” olmak üzere iki evreli bir gelişimsel eğilim önermiş ve özellikle çocuklarda “sonuç odaklı” bir ahlak anlayışından “niyet odaklı” bir ahlak anlayışına doğru gelişimsel geçiş sürecine dikkat çekmiş ve son çocukluk yıllarının bu geçişte önemli olduğu vurgulamıştır (Çam ve diğerleri, 2012).

1. Dışa Bağlı Dönem: Ahlak gelişiminde on yaşına kadar olan dönem, dışa bağlı dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde çocuklar ahlaki yargıları açısından başkalarına bağımlıdır ve yetişkinler tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul ederler. Bu dönemdeki çocuklar için işlenen bir suçun önem derecesini, suça bağlı olarak ortaya çıkan fiziksel sonuçlar belirler (Erden ve Akman 1998, 115).

2. Özerk Dönem: Çocuklar 11 yaş ve üstüne doğru ilerledikçe yaptıkları değerlendirmeler “görelilik” kazanmaya başlamaktadır. İçinde bulunulan koşulları dikkate alarak değerlendirmeler yapan çocukların ahlaki yargıları ve kuralları uygulamaları değişiklik ve esneklik göstermektedir. Bu döneme geçen çocuklar başkalarından çok kendi değerlendirmelerine uygun davranmaya başlarlar. Ayrıca bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar verirken davranışın altındaki niyet de dikkate alınır (Erden ve Akman 1998, 115).

Piaget'in kuramında dört kural yer almaktadır:

1. Dönemlerin sırası değişmez ve dönemlerde yeni kazanımlar ya da geç kazanımlar olabilir.
2. Dönemler hiyerarşiktir ve bir dönem, önceki dönemlerin kazanımlarını içerir.
3. Gelişimde bireysel farklılıklar vardır. Bireyler aynı gelişim dönemlerinde bulunsalar da gelişim oranları farklıdır.
4. Gelişim kuramları her dönem için tipik gelişim özelliklerini içerir. Bu özellikler, o dönemde karşılaşılan veya kazanılan özelliklerdir (Bacanlı, 2001).

Piaget soyut işlemler dönemine doğru ilerledikçe, çocukların dışa bağlı dönemden özerk döneme doğru geçtiklerini ifade etmiş ve özerk döneme geçiş için bir yaş vermemiştir. Ancak ilköğretim 5. sınıfa doğru (10-11 yaş) çocukların ahlaki değerlendirmelerinde özerk döneme has özellikler ortaya çıktığını da belirtmiştir (Erden ve Akman, 2004: 115). Piaget ahlak gelişiminin bilişsel gelişim ile paralel olduğu varsayımını da göz önünde bulundurmuştur (Onur, 1979).

3.7.3.3. Kohlberg'e Göre Ahlak Gelişimi

Kohlberg de Piaget gibi ahlak gelişiminin dönemler içinde ortaya çıktığını ve bilişsel gelişime paralel olduğunu ifade etmiş ancak Piaget'in iki dönemde incelediği ahlak gelişimini, Kohlberg üç büyük düzeyde incelemiştir. Düzeyler içinde yer alan ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemlerin her birinde yeni bir zihinsel örgütlenme ve bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Dönemler içinde ilerleme, bilişsel gelişim düzeyinde ilerlemeye bağlı olmaktadır (Erden ve Akman 1998, 116).

Kohlberg'in ahlaki gelişim evreleri şu şekildedir (Can 2006, 137 ve İnanç ve diğerleri, 2004: 222, 223):

A. Gelenek Öncesi Dönem: Başkaları tarafından geliştirilmiş kuralların varlığının tam olarak kavranmadığı 10 yaşlarına kadar süren, benmerkezci ahlak yaklaşımına dayanır.

1. Evre: Ceza ve İtaat Eğilimi: Cezadan kaçmak için güçlü ve etkili kişilere genellikle anne babaya karşı saygılı ve ince olma davranışını içerir. Doğru ve yanlışla ilgili bir ahlaki yargıda bulunurken başkalarının duygu ve düşüncelerini dikkate almadan olayın fiziksel sonucuna göre karar verilir.

2. Evre: Araçsal Amaç Eğilimi: Ahlaki yargının niteliği, durumun kendine sağlayabileceği yarara göre belirlenir. Bu evrede çocuk kurallara ödül kazanmak için uyar, karşılıklılık ve paylaşma davranışlarının belirtileri varsa da bu davranışlar gerçek bir adalet duygusuna cömertliğe, duygudaşlığa bağlı olmaktan çok belli bir amaca dayanır.

B. Geleneksel Dönem: Başkalarının beklentilerine ve toplumun gelenek göreneklere uygun davranışlar göstermeye dayalı bir ahlak anlayışını içerir.

3. Evre: İyi Çocuk Eğilimi: Bu evrede başkalarıyla iyi ilişkiler içinde olmak ve başkaları tarafından onaylanmak, çocuk için iyi davranışın ölçütlerini oluşturur. Çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin yargılarında hala başkalarının tepkilerine bağlıdır. Ancak kendi davranışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda yargıda bulunurken, başkalarının fiziksel gücünden çok kendi davranışını onaylayıp onaylamadıklarıyla ilgilenir.

4. Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi: Davranışların yasalara, kurallara ve sosyal düzene uygunluğu esas alan bir ahlak anlayışı hâkimdir. Toplumsal gelenek ve kuralları körü körüne kabul eden birey toplumca onaylanmama durumundan kaçınmak için kurallara uymak gerektiğine inanır.

C. Gelenek Sonrası Dönem: Toplumsal düzene ilişkin kuralların ve yasaların da ötesinde, evrensel insani değerlere uygun davranışlar gösterebilmeye ilişkin ilkeli bir ahlak anlayışını kapsar.

5. Evre: Sosyal Sözleşme Eğilimi: Kurallar ve yasalar, insanlar arasında toplumsal yararı gözeten anlaşmalar olarak görülür ve toplumsal yararı karşılayamayan, toplumsal düzeni korumayan kuralların değişmesi gerektiği kabul edilir.

6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi: Evrensel ahlaki ilkelere dayalı ve çok az insanda görülebilen bir ahlak anlayışını kapsar. Bireyler toplumsal ahlak kurallarına ve içselleştirilmiş ideallerin gerektirdiği davranış şekillerine başkalarının eleştirilerinden çekindikleri için değil kendilerini cezalandırmaktan ya da suçluluk duymaktan kaçındıkları için uyarlar.

3.7.3.4. Coral Gilligan'a Göre Ahlâk Gelişimi

Gilligan'ın araştırmaları da Kohlberg gibi ahlaki ikilemlere dayanmakta, ancak Kohlberg'den farklı olarak bu ikilemler bireyin kendi hayatında bizzat yaşamış veya yaşamakta olduğu gerçek ikilemlerden oluşmaktadır. Kohlberg'in ise yapmış olduğu araştırmalar çoğunlukla hipotetik yani, gerçekte yaşanmamış, ancak mantıksal olarak yaşanma ihtimali olan ikilemlere dayanır (Şafak, 2008).

Carol Gilligan, Kohlberg'in çalışmalarına önemli eleştirilerde bulunmuştur. Kohlberg'in sadece erkeklerle çalıştığı için kadınlara karşı önyargılı olduğunu ileri sürmüştür. Gilligan kadınların deneyimlerini dinleyerek sorumluluk ahlakının, Kohlberg tarafından kabul edilen adalet ahlakı ve haklar ahlakının yerine gerekli gereksinimi karşılayabileceğini ifade etmiştir. Gilligan'a göre, adalet ve haklar ahlakı eşitlik ilkesine dayanırken, sorumluluk ahlakı şiddetten kaçınma ilkesine dayanmaktadır (Gökçek, 2007). Gilligan'a göre, ahlak gelişiminde önemli olan şey, Kohlberg'in öne sürdüğü

gibi bir sonraki gelişim düzeyine ulaşmak değil, “ahlak sevgisi” ni kazanmaktır (Senemoğlu, 1998).

3.7.4. Alan (Domain) Kuramı

Elliot Turiel ve arkadaşları tarafından ahlaki gelişimi açıklamak amacıyla ortaya atılan bir kuram olan ve son zamanlarda ahlaki muhakemeyi ve ahlaki gelişimi açıklamada karakter eğitimi araştırmalarını etkileyen alan teorisinin kökenleri bilişsel gelişim temelli ahlaki gelişim anlayışına dayanmaktadır (Ekşi ve Katılmış, 2015: 101).

Domain teorisine göre çocuklar farklı tipte sosyal bilgi sistemleri veya sosyal bilgi alanlarının yorumlanmasını kapsayan farklı nitelikli sosyal etkileşimlere sahiptir. Bu nedenle çocukların sosyal dünyada düşünmeleri ve eylemleri heterojenlik ve çeşitli sosyal yönelme, motivasyon ve hedeflerle birlikte olmaları ile karakterize edilir. Domain teorisi, çocukların çeşitli sosyal deneyimlerinden ve akranlarını ve ailesini de kapsayan etkileşimde oldukları arkadaşlarından gelen bilginin aktif yapısı üzerine odaklanmıştır. Birçok çalışma, küçük çocukların kural, kural ihlali, kötülük ve akran çatışması deneyimleri boyunca fiziksel, psikolojik zarar, eşit dağılım ve hakların ihlali ile geniş sosyal deneyimlere sahip olduğunu belgelemektedir (Gökçek, 2007).

Alan kuramı geleneksel kurallarla ahlak kurallarını birbirinden ayırır. Onlara göre ahlaki değerleri kapsayan kurallar objektiftir, sosyal normlardan bağımsız, bağlamların, toplumların ve kültürlerin ötesinde genellenebilir, evrenselleştirilebilir; geleneksel kurallar ise toplumsal olarak kabul edilmiş kurallara bağlıdır (Nucci,2001; Akt. Ekşi ve Katılmış, 2011).

3.8. Karakterin Bileşenleri

Karacteri meydana getiren ve tanımlayan kavramlar karakterin bileşenlerini oluşturmaktadır ve bu bileşenlerle ilgili kesin bir sayıdan bahsetmek zordur. Ancak evrensel kabul edilenden yola çıkılırsa Josephon Etik Enstitüsünün (Josephon Institute of Ethics) karakterin altı ayağı olarak belirlediği temel karakter özelliklerinden bahsedilebilir. Bu özellikler şöyledir; dürüstlük, saygı, sorumluluk, adalet, yardımseverlik ve vatandaşlık (Çağatay, 2009).

Josephon Etik Enstitüsünün belirlediği her bir evrensel değerın tanımlarına da yer verilmiştir. Zira kendi içerik analizinde karakter örneklerini tanımladığı gibi referans göstermesi için her bir bileşeni tanımlamada kullanılan özel dil, kodlayıcılar ya da okuyucular için çok önemlidir (Bones, 2010). Bunlar:

Güvenilirlik: Dürüst ol, aldatmak, hile yapmak, çalmak yok, güvenilir ol, yapacağını söylediğin şeyi yap, doğru olanı yapman için cesaretin olsun, iyi bir itibar oluştur, sadık ol, ailene, arkadaşlarına ve ülkeneye sahip çık.

Saygı: Başkalarına saygılı davran, farklılıklara karşı hoşgörülü ol, kötü dili değil görgü kurallarını kullan, başkalarının duygularına duyarlı ol, kimseyi tehdit etme, vurma ya da incitme, öfke, hakaretler ve anlaşmazlıkların barışçıl olarak üstesinden gel.

Sorumluluk: Yapman gerekenleri yap, sebat et, denemeye devam et, her zaman en iyisini yap, özdenetim kullan, öz disiplinli ol, harekete geçmeden önce düşün, sonuçları dikkate al, seçimlerinden sorumlu ol.

Adalet: kurallara göre hareket et, sırayı ve payına düşeni al, açık fikirli ol, başkalarını dinle, başkalarından yararlanma, dikkatsizce başkalarını suçlama.

Yardımseverlik: nazık ol, merhametli ol, ilgini göster, minnettarlığını ifade et, başkalarını affet, ,ihtiyacı olan insanlara yardım et.

Vatandaşlık: Okulunu ve toplumu daha iyi yapmak için üzerine düşeni yap, işbirlikli ol, toplum ilişkilerinde yer al, bilinçli ol, oy kullan, iyi bir komşu ol, kanun ve kurallara uy, otoriteye saygı duy, çevreyi koru.

Alan yazın incelendiğinde Josephon Etik Enstitüsünün belirlediği karakter eğitimi programında (Character Counts) kullanılan özellikler dışında karakter eğitimi uzmanlığına sahip eğitimciler tarafından karakter özellikleri şu şekilde tanımlanmış ve sıralanmıştır: duyarlılık, merhamet, iyilik, empati, vatandaşlık, cesaret, adalet, dürüstlük ve güvenilirlik, bütünlük, liderlik, hedef oluşturmada ve ulaşmada azim, saygı, sorumluluk, takım çalışması ve işbirliği (Almerico, 2014). Burke ve diğerlerine (2001) göre karakter eğitimi programlarının odağı olan sekiz temel karakter özelliği şunlardır; “saygı, sorumluluk, vatandaşlık, yardımseverlik, adil olma, başkasının bakış açısını benimseme, dürüstlük, esneklik”.

Thapliyal, Bisht & Dhatt (2015) altı temel karakter değeri için karakter eğitimi program içeriği geliştirmişlerdir. Bu değerler; samimiyet, alçakgönüllülük, cesaret, sorumluluk, sevgi ve bağımsızlık. Huit'e (2004) göre ise modern eğitim, bilgi çağına uygun karakter temelli şu değerleri desteklemelidir; doğruluk, dürüstlük, bütünlük, bireysel sorumluluk, tevazu, bilgelik, adalet, sebat ve güvenilirlik. Bulach (2002) karakter eğitimi programları ile uygulanması gereken değerleri şu şekilde sıralamıştır; saygı (kendine, başkalarına ve mülkiyete), dürüstlük, öz-denetim/disiplin, sorumluluk/güvenilirlik/hesap verilebilirlik, doğruluk/adalet, sabır/ilgi, iş birliği, merhamet/empati, iyimserlik, affetme, vatanseverlik/vatandaşlık, farklılıklara hoşgörü, kibarlık/nezaket, cömertlik/yardımseverlik, sportmenlik ve alçakgönüllülük. Karakter değerlerinin çoğunun birbiriyle ilişkili olduğu, bir karakter özelliğinin içerisinde birden fazla alt özellik olduğu ve bunları kapsadığı gözlenmektedir. Bu açıdan çalışmada belli başlı karakter özelliklerinin tanımlarına yer verilmiştir.

Dürüstlük: Türk Dil Kurumu'nda doğruluk olarak tanımlanan dürüstlük kavramı, altı etik değerden en karmaşık olanıdır. Dürüstlük, doğruluk, güvenilirlik ve vefa gibi çeşitli özellikler içermektedir (Çağatay, 2009). Dürüstlük; emin, doğru, güvenilir, mert olan, fırsatçı davranışlarda bulunmayan, tutarlılık gösteren bir bireyin özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım dürüstlüğün iki önemli boyutuna vurgu yapmaktadır. Birinci boyutu insanların davranış, düşünce ve isteklerine güvenebileceği şekilde güvenilir ve doğru olmak, ikinci önemli boyut ise kişinin diğerleri üzerindeki güvenidir.

Saygı: Saygı kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram” olarak tanımlanmaktadır. Gökçek (2007), çocuklardaki saygı davranışını ölçmek için belirlenen davranışları şöyle açıklamıştır; başkalarının eşyalarını kullanırken izin istemek, kişisel temizliğini aksatmadan yapmak, başkaları onunla konuşurken göz kontağı kurarak dinlemek, çevresini temiz tutmaya özen göstermek, bireysel farklılıkları olan insanlarla karşılaştığında farklılıklarını göz önünde bulundurmak.

Sevgi: Türk Dil Kurumu Güncel Sözlükte “İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” olarak yer alan sevgi kavramı, felsefe sözlüğünde; “İnsanı belli bir varlığa, bir nesneye ya da evrensel bir değere doğru sürükleyip bağlayan gönül bağı, insan tarafından temelde kendisi dışındaki en yüce varlığa, varlıklara veya güzelliğe duyulan yoğun ve aşırı sevgi.” (Cevizci, 2015) şeklinde tanımlanmaktadır. Sönmez (1987: 68-69), sevgide hoşgörünün, duygu ve düşüncelerin paylaşımının önemine vurgu yaparak sevgiyi, kişinin kendini tanıması ve yeteneklerini geliştirmesine yardım etmek, merkeze hiçbir varlığı koymamak, bencil

olmamak her varlığın birbirleriyle ilişkisini belirleyerek ilişkileri tutarlıya doğru geliştirmek, bilgi, beceri ve duygunun incelenmesi ve zenginleşmesi olarak ifade etmektedir.

Sorumluluk: Sorumluluk kavramı, Türk Dil Kurumu'nda "Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet" olarak tanımlanmaktadır. İnsanın içinde yaşadığı toplum tarafından kabul görmesini ve toplumda saygınlık kazanmasını kolaylaştıran ve başarılı bir kimlik oluşturmada önemli rol oynayan sorumluluk duygusu, yazılı kaynaklarda, çeşitli tanımlarla ifade edilmektedir (Yurtal ve Yontar, 2006).

Sorumluluk, insanlar için, kendi başına gelişmesi beklenemeyecek kadar önemli ve vazgeçilmez bir özellik olması sebebiyle hem ebeveynlerin hem de eğitimcilerin sorumluluk eğitimini ciddiye almaları ve bu konuda yapabileceklerinin en iyisini yapmaları gerekmektedir (Acar, 2012). Nitekim kişinin yetiştiği ortamda, kişiye kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişemez (Cüceloğlu, 2000).

Adalet: Adalet kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde (2016) "Herkes kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk" olarak tanımlanmaktadır. Sayar ve Bağlan'a (2010: 121) göre adalet; kişinin doğru olanı tarafsızca yapması, hakkı olan kişinin hakkına saygı duyması ve bu kişinin hakkına sahip olabilmesi için onu desteklemesi demektir.

Sabır/ İlgi: Sabır; TDK güncel sözlüğünde (2016) "Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme" olarak yer almaktadır. Gökçek (2007), çocuklardaki sabır özelliğini ölçmek için belirlenen davranışları şöyle sıralamıştır; konuşmak için diğerlerinin sözünün bitmesini beklemek, sıkıcı da olsa başladığı bir işi sonuna kadar devam etmek, başladığı bir işin çok uzun süreceğini bilse de etkinliğe devam etmek, bir işe başlamak için sırasını beklemek, yapamadığı işler karşısında tepki göstermek. İlgi kavramı ise Türk Dil Kurumu'nda "Dikkati öncelikle belirli bir şey üzerinde toplama eğilimi" olarak tanımlanmaktadır.

Öz-denetim/disiplin: Öz denetim, TDK sözlüğünde (2016) "Daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol" şeklinde tanımlanmaktadır. Liebert ve Spiegler'e (1990: 220) göre öz disiplin kişilik özelliği, itaatkârlık, düzenlilik, disiplin, sorumluluk, başarı yönelimlilik gibi özellikleri bünyesinde barındırır. Bu özelliklerin yanında öz disiplinin öğrenme ve sosyalleşmenin sonucu olduğu ve değerlendirici bir yönünün de olduğu ifade edilmektedir (Akt. Meydan ve Polat, 2013).

İş birliği: İşbirliği, "Amaç ve çıkarları bir olanların oluşturdukları çalışma ortaklığı, teşrik-i mesai" ve "Bir işin çeşitli kişilerce yapılması" (TDK, 2016) şeklinde tanımlanmaktadır. İşbirliği, üyelerin ortak amaç veya ödül için çabalarını birleştirerek gruplar halinde çalışmalarınıdır. İşbirliği, grup üyelerinin etkili iletişim becerilerini kullanmaları ile mümkündür. İşbirliğinde grup üyelerinin birbiriyle etkileşerek birbirine yardımcı olması ve ortak bir ürün ortaya koyması esastır (Aktepe, 2010).

Merhamet/Empati: Merhamet, "Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma" (TDK, 2016) olarak tanımlanmaktadır. Merhamet, başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine alaka duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onunla birlikte ıstırap çekmedir. Merhamet, yaratıklardan hiç birine zulüm ve haksızlığı reva görmeyip, içlerinde zararlı olmayan güçsüzlerin zayıf hallerine acıyıp, onlara yardım için yönelmedir (Hökelekli, 2003). Empati ise kişinin iletişim esnasında, kendisini karşısındakinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakarak duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlamaya

çalışması ve duyarlı bir yaklaşım içinde olmasıdır. Diğer bir anlatımla empati, başka bir kişinin iç dünyasında düşünebilme, hissedebilme, duygu ve düşüncelerine karşılık verebilme olarak da düşünülebilir (Pala, 2008).

İyimserlik: İyimserlik kavramı TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde (2016) “Her şeyi en iyi yanından gören, her durumda iyi bir çıkış yolu uman dünya görüşü, nikbinlik, optimizm” ve “Genellikle her düşünce ve işi iyi olarak değerlendiren bir tutum veya kişilik özelliği” olarak tanımlanmaktadır. Lyubomirsky (2001) iyimserliğin iki türünün bulunduğundan söz etmektedir. Birincisi bir kişilik özelliği olan (dispositional optimism) iyimserliktir. Bu iyimserlik eğilimine sahip olan kişiler, yaşam olaylarını değerlendirirken daha çok olumlu olaylara odaklanırlar. İkincisi ise durumsal iyimserlik (situational optimism) olarak adlandırılmaktadır. Bu iyimserlik eğilimine sahip olan kişiler bazı özel durumlarda iyi şeylerin ortaya çıkacağını beklerler (Akt. Eryılmaz ve Atak, 2011).

Affetme: TDK Güncel Türkçe Sözlüğünde (2016) “Bir suçu bir kusuru veya bir hatayı bağışlama” anlamına gelmektedir. Bugay ve Demir (2012), affetmeyi; kızgınlık, hayal kırıklığı ve cezalandırma gibi olumsuz tepkilerin yerine, merhamet, empati ve cömertlik gibi olumlu sonuçlara yol açabilecek tepkilerin isteyerek ve bilinçli olarak geliştirilmesi için çaba göstermek olarak ifade etmektedir.

Vatandaşlık/Vatanseverlik: Vatandaşlık kavramı sosyal ve ahlaki sorumluluk, toplumsal katılım ve siyasal okuryazarlık olarak tanımlanmakta ve değerlerin içselleştirilmesini, becerilerin kazanılmasını ve bilginin öğrenilmesini kapsamaktadır (Koutselini, 2008). Vatanseverlik kavramı ise en yaygın anlamıyla vatanını sevmek, vatani için her türlü özveride bulunma duygusu, toplumun ve insanın sahip olduğu değerlere yönelik bir bağlılıktır (Şarşembiyeva, 2015). Millî devletlerin temel esaslarından biri bireylerin devletle olan vatandaşlık bağıdır. Vatandaşlık, bu bağın daha çok bilişsel düzeyini oluştururken vatanseverlik, duygusal boyutunu oluşturmaktadır (Elban, 2015).

Hoşgörü: “Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans” (TDK, 2016) olarak tanımlanan hoşgörü kavramı, bünyesinde sevgi, saygı, güven, anlayış, kabul gibi anlamları barındırmaktadır. Demokrasi, barış, uyum, özgürlük gibi olumlu durumların ortaya çıkmasını sağlayan hoşgörü, hem kişiler arası ilişkilerin hem yaşanan toplumun hem de iletişim hâlinde olunan diğer toplumlarla ilişkilerin sağlıklı bir şekilde devamı için önemli bir değerdir (Kolaç, 2010).

Kibarlık/ Nezaket: Kibarlık/nezaket kavramları Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde (2016); “Başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, nazıklık, zarafet” olarak tanımlanmıştır. Gökçek (2007), çocuklardaki nezaket özelliğini ölçmek için şu davranışları sıralanmıştır; yemek sırasında çatal bıçak ve kaşığı düzgün kullanmak; sofraya kurallarına uymak, başkalarına karşı kibar davranmak, teşekkür ederim, özür dilerim, iyi akşamlar ve günaydın kelimelerini kullanmak, sabahları günaydın, akşamları iyi akşamlar demek, diğer insanların davranışlarına / konuşmalarına hoşgörülü davranmak.

Cömertlik/ Yardımseverlik: Cömertlik kavramı, “Cömert olma durumu, eli açıklık, ahilik, semahat, mürüvvet” (TDK, 2016) olarak tanımlanmıştır. Yardımseverlik kavramı ise Türk Dil Kurumu sözlüğünde “hayırseverlik” olarak yer almaktadır. Bu karakter özelliği, toplumda dayanışma ve bağlılığın sonucu olarak ortaya çıkmış bir tutumdur. Bir toplumun varlığını sürdürebilmesi, toplum içindeki dayanışmaya dolayısıyla da bireylerin yardımseverlik özelliğini sergileyerek bunu davranışa dönüştürmelerine bağlıdır (Tahiroğlu, 2013). Cömert olmak ve birine yardımcı olmak insani ve doğru bir davranış tarzı ve aynı zamanda doğru yaşamın en güzel örneğidir.

Güzel bir yaşam için; ihtiyacı olan bireylere destek vererek bir sosyal ortam oluşturmak ve bu sayede gündelik hayatımızda oluşturacağımız ruhsal birliktelik ile daha yararlı bireyler olmamıza fayda sağlayacak durumları oluşturmamız gerekmektedir (Aktepe, 2010).

Sportmenlik: Sportmenlik kavramı genellikle spordaki sosyo-ahlaki ilişki hakkındaki normatif standartlarla ilgilidir. Sportmenlik, spor ruhuna uygun olarak nasıl davranılacağını ileri süren erdemli davranışsal eğilimleri ifade etmektedir (Balıkcıkanlı ve Yıldırım, 2011). Sportmenlik, samimiyet, cesaret, sabır, kendini kontrol, kendine güven, başkalarını küçümsememe, başkalarının düşüncelerine ve doğrularına saygı duyma, kibarlık, iyilik, asillik, onurluluk, ortaklık ve cömertlik gibi özellikleri barındırır (Koç, 2013).

Alçakgönüllülük: Morris, Brotheridge ve Urbanski'ye (2005) göre alçakgönüllülük, hem doğru bir kendini beğenme hem de diğer insanların saygı gösterilmesi gereken pozitif bir değeri olduğu inancını gerektirir. Yani alçakgönüllülük, benlik ile ilgili olumsuz düşünmek değil, benlik ve kişisel ihtiyaçlar hakkında daha az düşündürmektir (Akt. Türkçapar ve Karademir, 2016).

Duyarlılık: Duyarlılık kavramı Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde (2016); “Duyarlı olma durumu, duyguluk, hassaslık” olarak tanımlanmaktadır. Staub (1979) duyarlılığı, olumlu sosyal davranışları içeren, başkasının ya da başkalarının ihtiyaçlarına yönelik uygun davranışların üretilmesi olarak ifade etmiştir. Bireyin sosyal olarak duyarlı olması bir yandan da mevcut olan bir problemin farkında olduğu anlamına gelmektedir (Eryılmaz, 2015).

Liderlik: Liderlik kavramı kelime anlamı olarak “önderlik” manasına gelmektedir (TDK, 2016). Lider, problemi açıkça tarif edebilen, sınırlılıkları ve olanakları belirleyen, doğru uygulamaların yapılabilmesi için gerekli ölçütleri belirleyen, problemi çözmek ve amaca ulaşmak için birçok alternatif üretebilen kişidir (Ermihan, 1998: 14). Gökçek (2007), çocuklardaki liderlik özelliğini ölçmek için belirlenen davranışları şöyle sıralamıştır; bulunduğu ortamla ilgili basit kararlar alabilmek, gerektiğinde bir etkinlikte liderlik yapmak, bir çalışmada öncü olduğunda, çevresinde ki herkese adil davranmak, bir çalışma yürütürken işbirliği yapmak, bir konuda liderlik yapmak için hevesli olmak.

3.9. Karakter Eğitimi

Kökleri eski çağlara dayanan karakter eğitimi, insanoğlunun hep ilgisini çeken bir konu olmuş ve kişiliğin ahlaki boyutunu oluşturan karakterin kasıtlı uygulamalarla geliştirilebileceği fikri üzerine kurulmuştur (Ekşi ve Katılmış, 2015: 35). Literatürde karakter eğitiminin birçok tanımı ve yorumu yer almaktadır.

Ekşi (2003) karakter eğitimi; örtük ya da açık program aracılığıyla öğrencilere temel insani değerleri kazandırmak ve öğrencilerin bu değerlere duyarlılıklarını arttırarak değerlerin davranışa dönüştürülmesine yardımcı olma anlayışı olarak tanımlamaktadır.

Karakter eğitimi, ahlaki değer anlayışına sahip ve doğruyu seçebilen bireylerin yetiştirilmesi amacıyla öğrencilerin çeşitli sosyal ortamlarda uygun bir şekilde nasıl davranacaklarına karar verme yeteneklerini geliştirmenin öğretimi ile ilgilidir (Almerico, 2014).

Hoge (2002) karakter eğitimi, arzu edilen bireysel nitelik ya da özelliklerin gelişimini etkileyen herhangi açık ya da bilinçli bir çaba olarak tanımlamıştır.

Ekşi ve Katılmış (2015: 35) ise karakter eğitimi temel insani değerleri kazanarak bunları davranış haline getirebilen akademik anlamda da başarılı bireyler yetiştirmek amacıyla gerçekleştirilen eğitimsel faaliyetler olarak ifade etmektedir. Başka bir anlatımla, karakter eğitimi yoluyla toplumsal hayatın makul ölçülerde devamını sağlayacak iyi karakter özelliklerine sahip bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır.

Bakioğlu ve Sılay'a (2014) göre ise karakter eğitimi öğrencilere, iyi ile kötüyü ayırt etmelerine ve iyi davranışlar sergilemelerine yardımcı olma rolü olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda karakter eğitiminin hedefi iyi tercihler yapıp hayatımızı o yönde sürdürmek için pratik zekâ ve ahlak anlayışına sahip öğrenciler yetiştirmek olmalıdır. Kanger (2007) iyi karakteri, doğuştan kazanılmış bir hak değil, sosyal hayatın içinde kaliteli bir eğitimin kazandırdığı yüksek bir değer olarak nitelendirilmiştir. Kişinin doğru olanı yapmayı istemesine ve yapabilmesine öncülük eden özellikler empati, merhamet, vicdan, ahlaki muhakeme, ahlaki değerler, ahlaki kimlik, bakış açısı alma, ahlaki öfke, ahlaki duyarlılık vb. olarak sıralanabilir (Berkowitz,& Hoppe, 2009).

Karakter eğitimi, çocukların hem içten gelen fitrî dinamiklerini hem içinde yetiştiği aile ortamını hem de okul ve diğer sosyal çevresini kuşatan bir eğitimi kapsamaktadır. Bütün eğitim programları ve çalışmaları bu üç alanı dikkate almak durumundadır (Kanger, 2007). Bakioğlu ve Sılay (2011) karakter eğitiminin kişinin doğuştan ne olduğundan çok süreç içinde ne olacağına bağlı olduğunu belirterek üç farklı karakter eğitiminden söz etmektedir. Bunlar; basit ahlak eğitimi, adil toplum eğitimi ve basit karakter eğitimidir.

Basit Ahlak Eğitimi; sınıfta öğrencilerin derse karşı olan ilgilerinin artırılması bilgilerini uygulama şansı verilmesi yöntemleri ile uygulanır. Öğrencilerin zihinsel faaliyetlerinin geliştirilerek karakterlerinin geliştirilebileceği kabul görür. Basit ahlak eğitiminin vermek istediği özellik, ahlaki yargıdır. Öğrencilerde sağduyu oluşturmaya çalışır (Bakioğlu ve Sılay, 2011: 27).

Adil Toplum Eğitimi; vatandaşlık sorumluluklarını yerleştirmeye çalışarak karakterleri şekillendirmeyi hedeflemektedir. Sınıf, öğretmen ve öğrencilerin demokratik olarak görüşlerini savunabildikleri ve tartışabildikleri adil bir toplum örneğine dönüştürmüştür. Öğrencilere hoşgörülü olabilme adil ve demokratik davranabilme ve sorumluluk alabilme gibi özellikler kazandırılmaya çalışılır (Bakioğlu ve Sılay, 2011: 27).

Basit Karakter Eğitimi; karakter eğitimi ile beden eğitimi arasında özdeşim kurmaktadır. Aristo bu durumu şöyle özetlemektedir. “Adil davranarak adil, kontrol mekanizması sağlayarak kontrollü, cesur davranarak cesur oluruz.” Basit karakter eğitimi uygulayan okullarda öğrencilere kazandırılmak üzere hazırlanmış karakter özellikleri listesi ve bunu gerçekleştirmek için oluşturulmuş programlar yer almaktadır (Bakioğlu ve Sılay,2011: 27). Karakter eğitimi, diğer yaklaşımlara göre daha bütüncül bir tarzda hala en yaygın biçimde uygulamada olan yaklaşım olması, diğer yaklaşımların birçok yönünden istifade ederek ya da onların eleştirilerine dayanarak yoğun bir kabul ve çok boyutlu katkı ile geliştirilmiş olması nedeniyle önemli görülmektedir (Meydan, 2014).

Bütüncül yaklaşımlar olarak kabul edilen adil topluluk okulları ve özellikle de karakter eğitimi, belli etkinlik ve yöntemleri bütünleştirip bir arada kullanmakta, değer odaklı ve sistemli bir eğitim reformu önermektedir (Meydan, 2014).

3.9.1. Karakter Eğitiminin Özellikleri

Character Education Informational Handbook ve Guide (2001: 2) karakter eğitiminin özelliklerini şöyle sıralamıştır.

Karakter eğitimi;

- Model alma, ortamın oluşturulması ve öğretim programı yoluyla öğretilir.
- Aile, toplum ve okulun katılımını gerektirir.
- Var olan eğitim materyallerini adapte ederek ve kullanarak anlamayı destekleyen ve öğrenme deneyiminin her evresinde tüm öğrencilere iyi bir karakter gelişiminin özendirilmesi için aktif bir yoldur.
- Nasıl doğru kararlar alınacağını ve iyi seçimler yapmayı öğrenmektir.
- Olumlu ilişkiler ve bu olumlu ilişkilerin gelişiminin temelini karakterimizin gelişimine ve derinliğine bağlı olduğunu öğrenmektir.
- İlişkiler ve okul kültürü temellidir.
- Sadece bir program değil, bir süreçtir.
- En iyi anlatımla kapsamlı bir okul reformudur.
- Araştırmalar, teoriler ve en önemlisi öğretmen ve öğrenci katılımı hakkında bilgi vermelidir.
- Öğretmen ve öğrenci olarak hepimizin içindeki en iyiyi ortaya çıkarır (Character Education Informational Handbook ve Guide, 2001: 2).

Lickona (1991) toplumlarda ahlaki bozulmaların göstergelerini şu şekilde ifade etmektedir:

1- *Şiddet ve Tahripkârlık*: Gelişmiş sanayi toplumlarının neredeyse hepsinde aile ve toplum içinde şiddet oranları artmaktadır. Kamuya ve özel şahıslara ceza verme olaylarına oldukça sık rastlanmaktadır.

2- *Hırsızlık*: Yapılan araştırmalar sonucu gençler arasında hırsızlık oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Yaşları 9 ile 21 arasında değişen yüz bin genç üzerine yapılan araştırmalarda katılımcıların yarısı en az bir kere herhangi bir dükkân ya da mağazadan bir şey çaldığını söylemiştir.

3- *Kopyacılık*: Gerek sınıf içi sınavlarda klasik kopya çekme davranışları gerekse ev ödevlerinde aşırı macilik yapmanın her eğitim kademesinde önemli bir akademik etik sorun olduğu aşikârdır. Yapılan araştırmalar tüm dünyada kopyacılıkta bir artış olduğunu göstermektedir.

4- *Otoriteye Saygısızlık*: Otoriteye saygısızlık okul ve çevreye göre değişmekle beraber, öğrenciler tarafından öğretmene karşı saygısızlık durumunun son zamanlarda arttığı düşünülmektedir.

5- *Akran Zorbalığı*: Günümüzde okulların önemli sorunlarından biri akran zorbalığıdır. Birçok öğrenci fiziksel olarak daha güçlü bazı öğrenciler tarafından tartaklanmakta, incitilmekte, itilmekte, fiziksel ve ruhsal şiddete maruz bırakılmaktadır.

6- *Bağnazlık*: 1960'lerde yurttaş hakları hareketinden sonra Amerikalılar bağnazlığın, önyargının ve etnik nefretin önemli oranda ortadan kalktığına inanmaya başlamışlardı. Ancak son yıllarda bağnazlığın yeniden meydana çıktığını gösteren işaretler bu konudaki olumlu beklentinin yerini karamsarlığa bırakmıştır.

7- *Kötü Dil Kullanımı*: Dilin medeniyetin göstergesi olduğunu belirten Lickona, öğretmenlere öğrencilerinin nasıl değiştiğini sorduğumuzda bahsedebilecekleri ilk şeylerden birinin dilleri olduğunu ifade etmektedirler. Gerçekten de çoğu toplumda gençler arasında argo, küfür ve kötü sözler içeren dil kullanımında bir yaygınlık olduğu dikkat çekmektedir.

8- *Cinsel Taciz Ve Erken Yaş Cinsel Deneyimi*: Kitle iletişim araçlarının gençlerin cinsel davranışları üzerine büyük etkisi vardır. Çocuklar arasında yaygın olan argo ve avam dili onların cinsellik diline de fazlasıyla yansımaktadır. Çeşitli boyutlarda cinsel taciz gençler arasında yaygın olarak görülen bir davranıştır.

9- *Benmerkezciliğin Artması ve Yurttaş Sorumluluğunun Azalması*: 1989 yılında yapılan bir araştırmada yaşları 18 ile 29 arasında değişen katılımcıların %89'u kendi nesillerinin yirmi yıl önceki nesillere göre daha bencil, %82'si de daha maddeci olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumsal, siyasi ve sosyal olaylara karşı artan ilgisizlik, ülke yönetimlerini düşündüren konuların başında yer almaktadır.

10- *Kendine Zarar Verme Davranışı*: İntihar oranlarındaki artış, alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, çocuk yaşta hamilelik gibi kendine zarar verme davranışları ciddi boyutlara ulaşmaktadır (Akt. Yazıcı ve Yazıcı, 2011: 117-118).

3.9.2. Karakter Eğitiminin Prensipleri

Karakter eğitimine ilişkin düzenlenen kuruluşlardan biri olan Karakter Eğitimi Ortaklığı (CEP), artan sayıda karakter eğitimi uygulamak isteyen okullar için bazı genel direktifleri sağlamak adına çalışmaktadır. Okulların ve diğer grupların karakter eğitimi planlamak ve mevcut karakter eğitim programlarını değerlendirmek için kullanabileceği kriterler olarak CEP tarafından 11 ilke sunulmuştur. 1995 yılında okullara ve diğer gruplara yaygınlaştırılmaya başlanan bu ilkeler aşağıda sıralanmıştır (Lickona, 1996):

1. Karakter eğitimi iyi karaktere dayalı olarak, temel etik değerleri teşvik eder.
2. Karakter düşünce, duygu ve davranışı kapsayacak şekilde tanımlanmalıdır.
3. Etkili karakter eğitimi okulun tüm aşamalarındaki temel değerleri teşvik eden kasıtlı, ilerlemeci ve kapsamlı bir yaklaşım gerektirir.
4. Okul duyarlı bir toplum olmalıdır.
5. Karakter gelişimi için öğrenciler, ahlaki yaşam fırsatlarına ihtiyaç duyarlar.
6. Etkili karakter eğitimi bütün öğrenenlere saygılı ve onlara başarılarında yardımcı olan anlamlı ve zorlu bir akademik program içerir.
7. Karakter eğitimi öğrencilerin içsel motivasyonunu geliştirmeye gayret eder.
8. Okul personeli karakter eğitimi için sorumluluğu paylaşan, öğrencilere rehberlik eden, aynı temel değerlere bağlı kalan bir ahlaki topluluk olmalıdır.
9. Karakter eğitimi hem personel hem öğrencilerden oluşan ahlaki liderlik gerektirir.
10. Okul karakter geliştirme çabaları içine aileleri ve toplum fertlerini tam bir ortak olarak dâhil etmelidir.
11. Karakter eğitiminin değerlendirilmesi, okulun karakterini, karakter eğitimi olarak okul personelinin işlevini ve öğrencilerin iyi karakter gösterme derecesini belirlemelidir.

1992 yılında ilan edilen ‘Karakter Eğitimi Üzerine Aspen Bildirisi’ (Aspen Declaration on Character Education) ise karakter eğitiminin sekiz prensibini oluşturmaktadır. Karakter eğitimi ile ilgili kuruluşların önem verdiği Aspen Bildirisi’nin maddeleri şöyle sıralanmıştır (Uysal, 2008):

1. Gelecek nesil, olağanüstü kritik zamanlarda, milletimizin ve toplumlarımızın temsilcileri olacaktır.

2. Böyle zamanlarda, halkımızın refahı için, iyi ahlakî karaktere sahip, ilgili ve birbirini önemseyen insanlara ihtiyaç vardır.

3. İnsanlar kendi kendilerine iyi ahlaki karakter geliştiremezler bu sebeple, gençlerin ahlaki kararlar verip buna göre davranma yeteneklerini geliştirmesi için özenli bir çaba gösterilmelidir.

4. Etkili karakter eğitimi, demokratik toplumlarda yer eden temel ahlaki değerlere dayanır. Bu temel ahlaki değerler bilhassa şunlardır: saygı, sorumluluk, güvenilirlik, dürüstlük ve adil olma, başkalarını önemseme ve toplumsal erdemlerle donatılmış vatandaşlık.

5. Bu temel ahlaki değerler, kültürel, dini ve sosyo-ekonomik farklılıkların önüne geçer.

6. Karakter eğitimi, en başta ve en önemli olarak, ailelerin ve dinî kurumların sorumluluğundadır. Fakat aynı zamanda, gençlerin karakterlerinin geliştirilmesine yardımcı olmada okulların ve gençliğe hizmet eden kuruluşların da sorumlulukları vardır.

7. Eğer bu gruplar, birlik beraberlik ve uyum içinde çalışırlarsa, o zaman bu sorumluluklar en iyi şekilde yerine getirilebilir.

8. Gençliğimizin karakteri ve durumu, toplumun karakterini ve durumunu yansıttığı için her bir yetişkinin temel ahlaki değerleri öğretme ve örnek olma sorumluluğu vardır. Her kurumun da, iyi karakterin geliştirilmesi için destek olma sorumluluğu vardır.

Bu bildiriye katılanlar, dördüncü maddedeki altı temel ahlaki değer (Six Pillars of Character) olan; “güvenilirlik, saygı, sorumluluk, dürüstlük, duyarlılık ve vatandaşlık” niteliklerini uzlaşarak ortaya çıkarmışlardır. Bu kelimelerin seçilmesinin nedeni kültürel, politik veya dinî önyargılardan uzak olarak, kısa ama kapsamlı bir değerler listesi geliştirmeyi ve ahlaki standartları belirlemede kullanılacak ortak bir dil oluşturmayı sağlamasıdır (Uysal, 2008).

3.9.3. Karakter Eğitiminin Temel Unsurları

Son yıllarda çeşitli toplumlarda karakter eğitimi üzerine çalışmalar yapan eğitimciler, elde ettikleri deneyimler sonucu karakter eğitimi programlarının uygulanmasında kalıcı başarılar elde etmek için şu unsurların kritik öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir (Character Education Informational Handbook ve Guide, 2001: 4):

Toplumun Katılımı: Eğitimciler, anne babalar, öğrenciler ve toplumun diğer üyeleri; uzun süreli başarılar için şart olan fikir birliği sürecine ortak bir zemin oluşturmaya kendilerini adanmışlardır.

Karakter Eğitimi Stratejisi: Karakter Eğitimi resmi politikaları benimseyerek eğitim felsefesi, eğitimin hedefleri ve görevlerinin bir parçası yapılmalıdır (Sadece söyleyerek değil aynı zamanda yazılı olarak).

Tanımlanan Karakter Özellikleri: Aileler, öğretmenler ve toplum temsilcileri ile görüşme yaparak ve hangi karakter özelliklerinin güçlendirileceği ve hangi tanımların kullanılacağı üzerinde fikir birliğini kullanarak anlaşmaya varılmalıdır. Öğrencilerle tartışılmadan önce okulun cesaret ile azim ile ne demek istediği usulen belirtilmelidir. (Öğrenci Vatandaş Yasası'nda listelenen özellikler başlangıç için muhteşem bir yer olabilir.)

Birleştirilmiş Program: Tüm sınıf seviyelerinde programla bütünleşmiş karakter eğitimi uygulanmalı ve seçilen karakter özellikleri sınıf dersleriyle ilişkilendirilerek öğrencilerin karakter özelliklerinin hikâyede nasıl şekillendirileceğini, bilim deneyimlerin nasıl bir parçası olduğunu veya onları nasıl etkilediğini görmeleri sağlanmalıdır. Bu özellikler her sınıf ve her konunun bir parçası haline getirilmelidir.

Deneyimsel Öğrenme: Öğrencilerin karakter özelliklerini yaparak yaşayarak görmek için onlara fırsat verilmeli ve durum gözlemlenip açıklanmalıdır. Karakter özelliklerini gösteren program toplum-temelli ve gerçek-dünya deneyimleri içermelidir (örneğin; hizmet öğrenme, iş birlikli öğrenme, akran danışmanlığı). Ayrıca tartışmak ve düşünmek için öğrenciye zaman tanınmalıdır.

Değerlendirme: Karakter eğitimi iki açıdan değerlendirilmelidir. Birincisi, program öğrencilerin davranışlarında, akademik başarılarında ve karakter özelliklerini bilişsel olarak kavramalarında olumlu değişiklikler oluşturdu mu? İkincisi ise, uygulama süreci öğretmenlerin araç-gereç ve destek ihtiyaçlarını karşıladı mı?

Yetişkin Rol Modeller: Çocuklar yaşadıklarını öğrendikleri için yetişkinlerin evde, okulda ve toplumda olumlu karakter özellikleri sergilemeleri önemlidir. Yetişkinler çocukların öğrenecekleri davranışlara model olmazlarsa program tamamen başarısız olacaktır.

Personel Gelişimi: Personele karakter eğitimlerini oluşturmaları ve gelişimleri için zaman tanınmalıdır. Bu zaman hem süreci hem programları anlama ve tartışmanın yanında ders planları ve program oluşturulması içindir.

Öğrenci Katılımı: Öğrencilerin yaşlarına uygun aktivitelere katılımını sağlanmalı ve onların öğrenme, karar verme ve kişisel amaçlarıyla karakter eğitimi arasında ilişki kurmalarına fırsat verilmelidir. Böylece süreç okulları ile bütünleştirilmiş olacaktır.

Programın Sürdürülmesi: Karakter eğitimi programı, yukarıdaki dokuz maddenin özel ilgi gösterilerek uygulamasıyla birlikte sürdürülebilir ve yenilenebilir. Bunun için yeterli finansman; bölgesel koordinasyonu için destek sağlamak; yüksek kalite ve devam eden profesyonel gelişmeler ve programı uygulayan öğretmenler destek sağlamak ve ağ oluşturmak gereklidir.

3.9.4. Karakter Eğitimi Yaklaşımları

Lickona'ya (1996) göre karakter eğitimi iyi bir karakter geliştirmek için çeşitli yaklaşımları kapsayan geniş bir çadırıdır.

Karakter eğitimi programlarına dair farklı bakış açıları bulunmaktadır. Thomas (1991) karakter eğitimi programlarındaki bakış açılarını şu başlıklar altında toplamıştır (Akt. Ekşi, 2003):

1- Muhakeme - Alışkanlık: Bazı yaklaşımlar kişinin ahlaki muhakemesi ve düşüncesine vurgu yaparken diğerleri davranışın alışkanlık haline gelinceye kadar uygulanması üzerinde durmaktadır.

2- Yüksek Değerler “Ana Değerler”: Bazı yaklaşımlarda öz disiplin, cesaret, sadakat ve sebat gibi daha temel değerler incelenirken diğerlerinde özen, nezaket, arkadaşlık gibi aracı değerler önemszenmektedir.

3- Bireye Odaklama - Çevre ve Topluma Odaklama: Karakter birey için mi? Yoksa grubun norm ve şablonlarına mı oturmalı? soruları da karakter eğitiminde farklı bakış açılarını belirlemektedir.

Davis (2003) bu çoklu sınıflamalara ve bakış açılarına rağmen karaktere odaklanarak gençlerin karakter gelişimine destek olamaya çalışmaları ve bu yöndeki faaliyetleri organize etmeyi amaçlamalarının karakter eğitimi programlarının ortak yönünü oluşturduğuna dikkat çekmiştir (Akt. Katılmış, 2010).

3.9.5. Karakter Eğitiminde Kullanılan Yöntemler

Karakter eğitiminde ve/veya değer aktarımında yaygın olarak kullanılan yöntemler şunlardır (Karatay, 2011):

Değer Telkin Etme: İnsan davranışlarına şekil vermek amacıyla kullanılan telkin kavramı, bir şeyi gerektiği kadar söylemek, aşımak, belletmek anlamlarını taşır (Kunduroğlu, 2010). Bu yöntemde aktarılabacak değere yönelik öğrencilere analiz, eleştiri ve açıklama yapılmaz. Bunların yerine örnek olay anlatma ve tarihi şahsiyetleri örnek gösterme, onların yaşam öykülerini örnek vererek değeri sözlü olarak telkin etme, öğüt verme temeline dayanır. En eski ve geleneksel değer aktarımı yöntemi olarak bilinmektedir.

Değer Açıklama: Bu yöntemde öğrencilerin kendi değerlerinin farkına varmaları sağlanır. Öğrenciler, herhangi bir durum karşısında tercih yapmaları gerektiğinde onlara herhangi bir dayatma yapmak yerine, neden ve nasıl soruları ile olası tercih seçenekleri üzerinde açıklamalar yapılarak değer seçimlerini dayatma olmadan kendi kendilerine, özgür iradeleri ile yapmaları sağlanır. Bu yaklaşımda öğrencilerin kendi değerlerinin farkına varmaları için onlara yardımcı olunur.

Değer Analizi: Bu yöntemde öğrenciler problem çözme, mantıksal düşünme becerilerini sosyal olay ve durumlara uygulamayı öğrenirler. Bu yöntem değerler arası ilişkileri ortaya çıkarmayı, herhangi bir olay veya durum karşısında bunlar arasındaki önem sırasına göre akılcı düşünme ilkelerini kullanarak davranma, harekete geçme becerisi edinmelerini amaçlar. Dürüstlük, cömertlik ve yardımseverlik gibi değerler arasındaki ilişkiler örnek olay ve durumlarla analiz edilerek öncelikli doğru davranışın hangisi olduğu öğretilir. Bu yolla doğru davranışa kaynak olacak değerlerin analizine dayalı değer aktarımı sağlanır.

Ahlaki Muhakeme: Bu yöntemde öğrencilere ikilemlili durumların yer aldığı hikâyeler, örnek olaylar verilerek onların düşünerek, tartışarak ideal olan değere ulaşmaları sağlanır. Bu yöntem, akıl yürütme olarak da bilinir ve mantıksal düşünme ilkelerine (5N1K) dayanır. Bu yöntemde öğrencilerin vardıkları ideal değerden çok düşünme ve tartışma sürecinde nelerin konuşulduğu ve tartışıldığı önemlidir.

Öğrencilere aktarılabacak değerler için uygun öyküler kullanılarak öğrencilerin grup olarak tartışmaları ve düşünmeleri sağlanır. Bu süreçte öğretmen öğrenciyi öyküdeki ahlaki bir ikileme karşılaştırır, diğer öğrencilerin bununla ilgili söylediklerini duyma olanağı sağlar ve öğrencilerin çıkmazları çözmelerine yardımcı olur. Bu yaklaşımda öğrencilere belli değerler aktarmak yerine, ikilemeli durumlar aracılığıyla onlara rehberlik ederek ahlaki ilkeler edinmelerini sağlamak önemlidir.

Değerler ve karakter eğitimi çok boyutlu bir olay olduğu için bireyin düşüncesine olduğu kadar duygularına hitap etmeden; iradeyi güçlendirirken alışkanlık kazandırmadan; bireyi eğitirken çevresini, sosyal faktörleri göz önünde bulundurmadan; ders konuları ve sınıf etkinlikleri ile değer kazandırmaya çalışırken okul kültürü oluşturmadan etkili bir karakter eğitiminin gerçekleştirilmesi zordur. Bu sebeple değerler eğitimi genel anlamda değerler arasında tercih yapabilme yeteneğine indirgeyen değer açıklama; ahlaki ikilemleri çözümlenmeye odaklanan ahlaki muhakeme veya ahlaki problemleri somut bilimsel meseleler gibi ele alan analiz yöntemleri ya da kişinin bireyselliğini görmezden gelerek eğitimi telkin ve örnek olmaya inhisar eden değer aktarma yaklaşımlarının hiç birisinin tek başına istenen sonuca ulaşması beklenemez (Meydan, 2014).

3.9.6. Karakter Eğitiminin Önemi

Bir çocuk iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlış bilerek dünyaya gelmez. Çocuğun çevresi, yaşam şartları, ailede ve okulda aldığı eğitim değer yargılarını şekillendirir. Doğruyu ve yanlış kendisi seçmeyi öğrenir. Bu nedenle çocuğa verilen eğitimin nitelikli olması durumunda çocuk, seçimlerini kendi kendine ve doğru bir şekilde yapabilir (Karataş, 2011). Güngör (1998: 20), insanlara zehirli maddelerle faydalı yiyecekleri ayırt edebilecek bilgiyi verdiğimiz gibi onlara iyi davranışla kötü davranış ayırt edebilecekleri ahlaki bir sistemi de vermemiz gerektiğini ifade ederek karakter eğitiminin önemine dikkat çekmektedir.

Her ne kadar karakter eğitimi ile ilgili çok sayıda fikir ayrılığı da olsa karakter eğitiminin hem birey hem toplum açısından önemli olduğu genel kabul görmektedir. Toplumda ciddi tehlike haline gelen ahlaki sorunlar karakter eğitiminin önemini ortaya koymaktadır (Bakioğlu ve Sılay, 2014: 70).

Berkowitz & Bier (2004) etkili karakter eğitimi ile ortaya çıkan sonuçlardan yola çıkarak karakter eğitiminin şunlarla ilişkili olduğunu açıklamışlardır; akademik motivasyon ve hedefler, akademik başarı, olumlu sosyal davranış, okul, toplum ve demokratik değerlere bağlılık, çatışma çözme becerileri, ahlaki muhakeme olgunluğu, sorumluluk, saygı, öz-yeterlik, kendini kontrol, benlik saygısı, sosyal beceriler ve öğretmenlere güven ve saygı.

Karakter eğitimi, öğrenci devamsızlığı, disiplin problemleri, madde bağımlılığı, çete şiddeti, genç gebelik ve kötü akademik performans gibi kritik endişeleri giderebilir ve okullarımızın güvenliği ve toplumumuzla ilgili artan endişeye sebep olan ahlaki, etik ve akademik sorunlara uzun vadeli çözümler sunar. En iyi anlatımla, karakter eğitimi okulun her yönüne pozitif değerleri entegre eder (Character Education Informational Handbook ve Guide, 2001: 2).

Karakter eğitimi uygulamaları sonucu öğrencilerde olumlu karakter özellikleri geliştiği gözlenmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde ve dünyanın diğer bölgelerindeki okullarda yapılan karakter eğitimi uygulamaları sonucu bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Bakioğlu ve Sılay, 2014: 72):

- 1- Önemli ve önemsiz disiplin sorunlarında azalma

- 2- Okuldan uzaklaştırmalarda azalma
- 3- Okula gecikmelerde azalma
- 4- Öğrencilerde gözlenen şiddetin neredeyse yok olması
- 5- Akademik başarıda artış
- 6- Okuma becerisinde alınan notlarda iyileşme
- 7- Öğretmenler tarafından idarecilere gönderilen öğrencilerin sayısında azalma
- 8- Derste bulunma ve zamanında sınıfa girmekte iyileşme
- 9- Okulun tüm havasındaki değişiklikten ötürü daha mutlu bir öğretim kadrosu

Görüldüğü üzere karakter eğitimi, hem sınıf içinde hem sınıf dışında, değerlerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlarını da içeren kapsamlı bir değer eğitimi yaklaşımıdır (Doğanay ve Sarı, 2004).

Karakter eğitimi,

- Bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının tamamına hitap etmesi,
- Değer geliştirme ve değer telkini eğilimlerini birleştirmesi,
- Değer ve karakter eğitiminde dini, manevi ve geleneksel değerlere önem atfetmesi,
- Geleneksel ve modern değerleri birleştirmeye çalışan Türk milli eğitiminin genel amaçlarına yakın durması,
- Türkiye’de yaklaşık on yıllık bir geçmişe sahip olan okul temelli değerler eğitimi uygulamalarına kaynaklık etmiş bir yaklaşım olması nedeniyle önemli görülmektedir (Meydan, 2014).

3.9.7. Türkiye’de Karakter Eğitimi

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı eğitim programları çerçevesinde, ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde öğrencilerde olumlu karakter özelliklerinin geliştirilmesine yönelik okul içi informal ortamı ve okul dışı çevresini kapsayan ve öğrencilerin karakter gelişimini destekleyen ulusal bir karakter eğitimi programı bulunmamaktadır (Yıldırım, 2007). Türkiye’de karakter eğitimi çalışmaları daha çok programdaki değerlerin, okullarda, öğrencilere benimsetilmesine yönelik çalışmalar şeklinde devam etmektedir (Kıroğlu, 2009).

2005 Eylül ayından itibaren uygulamaya koyulan ilköğretim programında değerler, ders planlarının kazanımlar ve beceriler kısmına eklenmiş ve okullarda uygulamalı olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Programda, disiplinler arası yaklaşım ile dersler arası kazandırılması hedeflenen değerler de belirlenmiştir. Özellikle Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Fen Bilimleri, Halk Kültürü gibi derslerde değer kazanımı öne çıkarılmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde ise, karakter özelliklerini ve değerleri kazandırmak amacı ile ilköğretim düzeyinde “Kişilik Gelişimi ve Sosyal Beceriler Eğitimi” dersi bulunmaktadır (Çağatay, 2009). Bu uygulamalar, ders kitabı aracılığıyla ya da ayda bir değer kazandırılması biçiminde devam etmektedir. Okullar öğrencilerde “saygı, ilgi, sorumluluk, güvenilirlik” gibi değerler geliştirmek amacıyla “yetişkinlerin model olması, öğretim programı içine yedirme, olumlu okul ortamı ve kapsamlı bir danışma-rehberlik merkezi” gibi yöntemler kullanılmaktadır (Yıldırım, 2007).

Bazı özel okullarda da, bu okulların rehberlik servisleri aracılığıyla hazırlanan etkinliklerle karakter eğitiminin kapsadığı nitelikler kazandırılmaya çalışılmaktadır (Çağatay, 2009).

Ülkemizde 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Millî Eğitiminin genel amaçları şu şekilde ifade edilmiştir.

Türk Millî Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini;

1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip; insan haklarına saygılı; kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek, gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak (Mevzuat, 1973).

Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarına bakıldığında devletin öğrencilere verdiği eğitimle kazandırmak istediği vasıfların ve değerlerin bireysel, toplumsal ve devlete bağlı olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Yani devlet eliyle verilen eğitim ile birey bedenlen sıhhatli olacak, yeteneklerinin farkına vararak sağlıklı bir kişilik geliştirecek, toplumun huzuru ve refahı için çalışmayı öğrenecek ve devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilerek bir yere gelecektir (Tonga, 2013).

Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarından özellikle "Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren" ve "beden, zihin, ahlak ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek" ifadelerine rastlanmakta bireyleri pozitif karakter özelliklerine uygun olarak yetiştirmenin amaçlandığını ifade ederek karakter eğitiminin eğitimdeki önemini ortaya koymaktadır.

3.9.8. Karakter Eğitiminde Ailenin Rolü

Çocuğun ilk sosyal yaşantıları ailede gerçekleşir. Aile toplumun ihtiyaç duyduğu insan tiplerini yetiştiren en temel kurum ve çocukların ilk öğretmenidir. Toplumun ihtiyaç duyduğu insan tipi ise belirli karakter niteliklerine sahiptir, toplumun ahlaki değerlerine vakıftır ve bu sayede adeta toplumun küçük bir kopyasını oluşturur. Toplumun idealize ettiği bu insan tipini yetiştiren aile, uygun bir karakter ve ahlak eğitimi ile çocuğa, içinde bulunduğu toplumun damgasını vurmaktadır (Çelik, 2010). Yuva, karakter oluşumunda en büyük etkendir ve bireyler benimseyecekleri ahlaklılık ve doğruluk ölçülerini yuvada kazanır. Yani insanın terbiyesi ailede oluşur (Kerschensteiner, 1977).

Karakterin oluşumunda etkisi en derin ve en kalıcı yaşantılar, hayatın ilk beş yılını oluşturan aile hayatının izlenimleridir. Çocuğun yaşam üslubu dört beş yaşına kadar şekillenir. Bu yıllar içinde sağlıklı bir karakter için çocukta toplumsallık ve uyum yeteneğinin gelişmesi gerekir. Beş yaş civarında bir çocuğun karakteri çevresine karşı öyle sağlam şekillenir ki çocuk yaşamının geri kalanında az çok aynı doğrultuyu izler

(Adler, 2012). Ahlak eğitiminde ailenin fonksiyonu sadece ilk çocukluk döneminde değil çocuk okula başladığında, ergenlik dönemine geldiğinde hatta iyice sosyalleşip toplumun bir ferdi olduğunda da devam etmektedir. Bu nedenle aile hayatını karakter terbiyesi için hem güçlü bir hazırlık dönemi hem de bu sürece yön verici en önemli faktör olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır (Meydan, 2012).

Çocuğun karakter gelişiminde önemli bir role sahip olan ailenin çocuğa karşı nasıl bir tutuma sahip olması gerektiği eğitimcilerin sıklıkla üzerinde durdukları bir konu olagelmıştır (Özyürek, 2004). Çocuk için aile yüz yüze iletişimin en güçlü, en yoğun olduğu eğitim kurumu olduğundan ailedeki disiplin anlayışı ve ana baba tutumları çocukların toplumsal ve ruhsal, özellikle de duygusal gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Meydan, 2012).

Karakterli çocuk yetiştirmede ailelerin dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır. Tarhan'a (2010: 26) göre bu hususlar şöyledir:

- Çocuğumuzu iyi tanımamız gerekmektedir. Çocuğun içinde bulunduğu her dönemin farklı özellikleri vardır. Çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemlerinde haberdar olmak nasıl davranmamız gerektiği noktasında bize fikir verir.
- Çocuğumuza karşı otoriter değil demokratik bir ebeveyn olmamız gerekmektedir. Çocuğumuzun birey olmasına fırsat vermeliyiz. Çocuğumuz bizim çocuğumuz olmakla birlikte bizden ayrı kendine özgü, bu dünyada başka eşi benzeri olmayan özel bir birey olduğunu unutmamamız gerekmektedir.
- Çocuklarımızın konuşmasını bitirinceye kadar onları dinlemeli, sözünü kesmemeli, onlarla göz teması kurularak konuşulmalıdır
- Çocuklarımızla birlikte zaman geçirmek çok önemlidir. Bu sayede aile içindeki bireyler karşılıklı olarak birbirlerinin sevinç ve üzüntülerini paylaşırlar. Çocuklarımızla geçirdiğimiz zamanın nitelikli olması da dikkat edilmesi gereken başka bir husustur.
- Evin içinde kurallı bir ortamın olması gerekmektedir. Çocuk akıllı, uslu ve çalışkan olduğunda çabası ve davranışı ödüllendirilmesi ve aynı zamanda çocuğun davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesi ve sosyal beceriler kazanabilmesi için sınırlarını bilmesi gerekmektedir. Çocuk sınırlarını aşarsa hatası oranında bir bedel ödemelidir.
- Aile içinde yaşantılar ya da olaylar üzerine konuşmak önemlidir. Üzüntülü ve sevinçli olaylar üzerine sohbet etmek çocukta aidiyet, bağlılık duygularını gelişmesine yardımcı olur ve çocuk böylece ailenin yaşam biçimini ve değerlerini benimser.
- Çocuğumuza bağımsızlık kazanacağı ev işleri gibi ödevler vererek küçük başarıların tadını çıkarmasını sağlamalı ve bu anlamda çocuklarda sorumluluk bilincini oluşturmaliyiz.
- Sevginin, saygının ve güven duygusunun hâkim olduğu bir ev ortamı oluşturulmalıdır. Bu değerlerin egemen olduğu ev ortamında anne babanın otoritesi azalmaz; tam tersine çocukları ebeveynlerine olan saygısını daha da artırır ve çocuk, anne babasının sevgisini kaybetmemek için iyi şeyler yapmaya çalışır.
- Çocuklarımıza olumlu davranışlarla rol model olduğumuzu unutmamız gerekmektedir. Çünkü çocuklarımız küçük yaşlardan itibaren anne ve babalarıyla özdeşim kurmaya başlar.

- Problemlerle karşılaştığımız zaman sorun odaklı değil çözüm odaklı konuşmamız gerektiğini bundan dolayı emretmek yerine fikir vermemiz gerektiğini unutmamamız şarttır.

Ahlak eğitiminde aileyi önemli kılan önemli bir faktör de anne babanın erken çocukluk dönemi sonrasında okul ve diğer toplumsal kurumlar yoluyla gerçekleşen ahlak eğitimine katkıda bulunma hatta yön verme durumunda bulunmasıdır (Berkowitz ve Bier, 2004). Öğrencilerin karakter gelişimlerinin devamlılığı için ailelerin okulla işbirliği içerisinde çalışmaları gerekmektedir. Öğretmenler karakter eğitimi programlarında aileleri kapsayan beş yöntemi şu şekilde tanımlamışlardır (Brannon, 2008):

1- Mektup ya da web sitesinde ailelerle sınıfta ne yapıldığı paylaşılmalı ve düzenli olarak bir karakter konusu vurgulanmalıdır. Karakter eğitimi ile ilgili ne yapıldıysa ailelerle paylaşılmalı. Böylece ailelerin programdan haberdar olması ve sorular sorması ve ilgilenmeleri için fırsat oluşur.

2- Ailelerin yardım edecekleri sınıf kuralları, sonuçları ve yöntemleri hakkında ailelerin bilgilendirilmesine izin verilmeli. Bu ise öğrencilerin düşünce ve davranışlarının doğru olarak etkilenmesi için gerekli olan tutarlılığın oluşmasına yardımcı olacaktır. Aileler ayrıca iyi bilindiklerini hissettiklerinde ve sınıf kurallarını ve sonuçlarını anladıklarında davranış bozuklukları meydana geldiği zaman öğretmenlerin destekleyicisi olacaklardır.

3- Aileler gönüllü hizmete davet edilmeli, böylece eğitilmiş gönüllü ailelerden ihtiyaç duyulan yardım sağlanabilir. Bu aynı zamanda diğer ailelerin program, okul ve sınıf öğretmenleri hakkında olumlu düşüncelerini sağlayabilir.

4- Ailelerin ve çocukların birlikte ne öğrendikleri ile ilgili uygulama ve tartışma yapabilecekleri karakter eğitimi ile ilgili olaylar planlanmalıdır. Olayların ayrıntılı olmasına gerek yoktur. Aileleri için ilk adım olarak güven sağlamalıdır, zira birçok aile gönüllülüğten korkar. Bir aile kahvaltısı ya da karakter gecesi onları işin içine sokmanın iyi bir yolu olabilir,

5- Ailelerin ilgisinin öğrenciler üzerinde olumlu etki oluşturduğu görülmektedir. Öğrenci akademik başarı ödülleriyle ilgili olumlu tutumlar geliştirir ve beceri yüzdesi de gelişir (Akt. Aydın, 2008).

Anne-babanın farklı ahlaki durumlar karşısındaki tavrı, çocuğun davranışlarına karşılık olarak verdiği tepkiler ile disiplin anlayışları çocuğun vicdanının şekillenmesinde derin izler bırakır (Meydan, 2012). Bunlardan hareketle karakter eğitiminin sadece okullarda uygulanmasının yeterli olmayacağı, okulların verdiği eğitimin etkili olmasında ailelerin etkisinin yadsınamayacağı ve işbirliği içerisinde olmanın şart olduğu ifade edilebilir.

3.9.9. Karakter Eğitiminde Okulun Rolü

Birey, toplum tarafından çoğunlukla gelişigüzel olarak yetiştirilir. Bu süreçte olumlu kazanımların yanında istenmeyen davranışların kazanılması; bütün bilgi, beceri ve değerlerin aktarılamaması gibi olumsuzluklarla karşılaşmak mümkündür. Toplum içinde rastlantısal olarak gerçekleşen eğitimin olumsuzluklarından ve sınırlılıklarından kaçınmak için zamanla eğitim kurumları oluşturulmuş ve eğitimin planlı, programlı ve profesyonel eğitimciler gözetiminde yapılması sağlanmıştır (Akbaş, 2004). Günümüzde kreş ve ana sınıfı gibi kurumların yaygınlaşması ile birlikte okul çağı çocuğun karakter gelişiminin en yoğun olduğu ilk çocukluk dönemine kadar inse de çoğunlukla altı yaş ve sonrasında ileri çocukluk ve ergenlik dönemleri okul çağı olarak kabul edilmektedir.

Çocuk okula başladığında hayatındaki yegâne sosyalleşme kurumu olan aile çevresinin dışına çıkarak yeni sosyalleşme ortamları ile etkileşime geçmiş olur (Meydan, 2012).

Okul, öğrencilerin bireysel gelişimlerini sağlayarak, başkalarına bağımlı olmadan karar verebilen, eleştirel bakabilen, fikir üretebilen kişiler olmalarını sağlayarak birey olma bilincinin gelişmesine katkı sağlamasının yanında, toplumsallaşmalarına da destek veren bir kurumdur. Okul, hem bireysel hem toplumsal işleviyle birey gelişiminin sağlanmaya çalışıldığı çok önemli bir kurum olma özelliği taşır (Özkan ve Soylu, 2014). Okullar, yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkileyebilmeli, çağın getirdiği olumsuz durumlar karşısında, öğrencilere iyi tercihler kazandırabilmek için seçenekler gösterebilmeli ve aynı zamandan bu tercihleri yapabilmeye stratejilerini ve amaçlarını sunabilmelidir (Tepecik, 2008).

Rusnak (1998) karakter eğitiminin etkili bir biçimde uygulanabilmesi için bir takım ilkeler öne sürmüştür (Akt. Ekşi ve Katılmış, 2015, 38):

1. Karakter eğitimi sadece bir dersin konusu olarak görülmemelidir. Aksine karakter eğitimi okul programlarında yer alan tüm ders ve derslerin içeriğini oluşturan konu alanlarında yer almalıdır. Kısaca karakter eğitime okulda öğrenciler için planlanan deneyimlerin tamamında yer verilmelidir.

2. Karakter eğitimi öğrenci eylemlerini de kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır. Yani sadece değerlerin bilişsel düzeyde gerçekleştirilmesiyle yetinilmeyip öğrencinin eylemlerde bulunabileceği ortamların öğrencilere sunulması da gerekmektedir. Kısaca karakter eğitimi bir eylem eğitimi olarak kabul edilmeli ve bu kabulü yansıtacak faaliyetleri içerecek şekilde uygulanmalıdır.

3. Pozitif okul ortamı karakter gelişimine yardım eder. Bu nedenle okul genç bireylere olumlu rol modelleri sunmalıdır. Yani okul personelinin tutum ve davranışlarıyla öğrencilerin karakter gelişimine destek olmaları gerekmektedir. Bunun için okulun benimsediği değerler sisteminin öğrencilerin karakter gelişime katkı sağlayacak nitelikte olması ve yine okulun önceden yaptığı hazırlıklarla öğrencilerin karakter gelişimini desteklemesi önemlidir.

4. Okul, karakter eğitimi uygulamalarını ya da öğrencilerin karakter gelişimini kendi politika ve misyonunun bir ögesi olarak görmelidir.

5. Etkili karakter eğitiminin gerçekleşmesi özgür ve yetkili öğretmenlerle mümkün olacağı için öğretmenlerin, merkez programın kısıtlamaları olmadan öğretim yapmaları gerekmektedir.

6. Okul ve toplumun karakter gelişimindeki birlikteliği hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı karakter eğitimi, öğrencilerin karakter gelişimini etkileyen ya da etkileyebilecek tüm değişkenleri kapsayacak içerikte düzenlenmelidir. Bu bağlamda karakter eğitimi tüm okul personeli ve okulun bulunduğu bölgedeki topluluğun tamamını içine almalıdır.

İstenen karakter özelliklerinin gelişimi eğitimde daima temel bir endişe konusu olmuştur (Hoge, 2002). Karakter eğitimi, iyi bir insan ve sorumlu bir vatandaş olmanın belirgin sonuçlarının ötesinde çok yönlü bir eğitimidir (Almerico, 2014). Ryan ve Bohlin (1999) karakter gelişim merkezli eğitimin öğrencilerin akademik başarılarını ve iletişim becerilerini geliştirmeye yardımcı olduğunu ve dolayısıyla güçlü bir bağımsızlık anlayışı ve özgüveni teşvik ettiğini bulmuştur. Öğrencilerin kendi kendilerini ve başkalarıyla iyi hissettikleri güvenli öğrenme ortamları oluşturmaya yol açan karakter eğitiminin sonuçlarını öne sürmüştür.

Öğrencilerdeki olumsuz davranışlarla başa çıkmada okullara önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkileyebilen okullar, günümüzün getirdiği olumsuz durumlar karşısında

öğrencilerine iyi tercihler yapabilmek için seçenekler gösterebilmeli ve bu tercihleri yapabileceği yollarını ve amaçlarını sunabilmelidir (Ekşi, 2003). Çünkü okullar, sadece eğitim-öğretimin yapıldığı mekânlar olmanın ötesinde öğrenciler için bir sosyal ortam olma özelliği de taşımaktadır. Burada yapılan planlı eğitim ve etkinliklerle öğrencilere, toplumun geçmişten bugüne kadar getirdiği değerler aktarılabilir (Karataş, 2011).

Okulların görevleri arasında okul programında açık olarak belirtilen veya belirtilmeyen değerleri öğretmek, öğrencileri toplumun değer, norm ve davranış kuralları kapsamında eğitmek, onların ahlaki gelişimine katkıda bulunmak, karakterini ve benlik algısını olumlu yönde etkilemek önemli yer tutar. Okulların açık bir şekilde teşvik etmesi gereken, genel olarak paylaşılan temel ahlaki değerler mevcuttur. Okullarda öğrenciler çoğunlukla akademik başarıya yönelik olan bilişsel öğrenmelerin yanında değerleri, toplumsal kuralları ve karşılaştıkları ahlaki ikilemlerde nasıl tavır takınacaklarını da öğrenirler. Karakter eğitimi, okulun tüm üyeleri tarafından kabul edilmesi, ortaya çıkarılması ve onaylanması gereken ve “yardımseverlik, dürüstlük, adalet, sorumluluk ve saygı” olarak adlandırılan değerleri desteklemektedir (Hoge, 2002 & Akbaş, 2004).

McKay (2002)'nin herhangi bir karakter eğitim programının başarısı için gerekli olarak tanımladığı on ilke bulunmaktadır. Bunlar; topluluk katılımı, karakter eğitim politikası, tespit edilmiş ve tanımlanmış karakter özellikleri, bütünlük programı, deneysel öğrenme, değerlendirme, yetişkin rol modeller, personel gelişimi, öğrenci liderliği ve programı sürdürme (Akt. Prestwich, (2004). Peterson & Skiba (2001) karakter eğitimi programının (character counts) sekiz ayağı olarak şu karakter özelliklerini göstermiştir: güvenilirlik, saygı, sorumluluk, adalet, duyarlılık ve vatandaşlık. Chicago devlet okulları ise önemli olduğuna inandıkları on temel değer belirlemiştir. Bunlar; hoşgörü, cesaret, nezaket, adalet, aile onuru, iyilik ve yardımseverlik, dürüstlük ve doğruluk, sorumluluk, saygı ve çalışma etiğidir (Bohlin ve Ryan, 1999).

Okullar öğrenciler için memnuniyet verici, destekleyici yerler haline gelirse muhtemelen daha çok öğrenci okula devam edecek ve görevlerine sarılacaktır; böylece öğrenci başarısı da artacaktır (Demirel, 2009). Katılmış, Ekşi ve Öztürk (2011) karakter eğitimi programlarının hem karakter gelişimi hem akademik başarı üzerine olumlu etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır. Karakter gelişimi alanında uzmanlar, ilköğretim ve ortaokul yıllarında öğrencilere sorumlu, saygılı ve demokratik topluma katkıda bulunan üyeler olmaları konusunda yardımcı olmak için bir karakter eğitimi programı uygulamayı tavsiye etmektedirler (Almerico, 2014).

Temel demokratik değerlerin kazanımında açık programın yanında, belki de ondan daha etkili olan ve okulun günlük yaşamından oluşan, yazılı olmayan fakat öğrencilerin davranışlarını etkileyen örtük program bulunmaktadır. Okulun informal öğrenme ortamını oluşturan örtük programın ve açık programda belirtilen amaçların paralellik göstermesi gerekmektedir. Bir öğretmen daima demokratik bir değer olarak düşünce özgürlüğünden bahsediyor ancak öğrencilerin sınıfta özgür düşüncelerini ifade etmesinde sorunlar yaşıyorsa veya işbirliğinin önemini sürekli vurguluyor ancak yarışmacı bir öğrenme yaklaşımı izliyorsa bu ortamda ifade özgürlüğü ve işbirliği değerlerinin kazanılmasına olanak yoktur. Ayrıca ders kitapları demokratik vatandaşlık için aktif katılımdan bahsediyor ancak okulda kurallar yöneticiler tarafından empoze edilmeye çalışılıyorsa orada aktif katılım değil, boyun eğme değeri kazandırılıyor demektir (Doğanay ve Sarı, 2004).

3.9.10. Karakter Eğitiminde Öğretmenin Rolü

Okulda karakter gelişiminin en önemli elemanlarından biri öğretmenlerin kendisidir. Birçok eğitimci eğitim ve öğretimde başarılı olmanın ilk ve temel şartı olarak öğretmenin kişiliğini görür. Eğer öğretmen; özü sözü bir, iyi kişilik örneği ve daima kendisini geliştirmeye çalışan bir kişi ise bu durum öğrencilerine de yansır. Okulda karakter eğitimi, her öğrenciye sorumlu, aktif bir öğrenen olarak saygı duyan öğretmenin uygulamaları ile kendini ortaya koymaktadır (Meydan, 2012).

Öğrencilerin gözünde rol model olan öğretmenin hem kişilik özellikleri, hem akademik nitelikleri, hem de kişisel becerileri öğrenciler üzerinde büyük etki oluşturmaktadır (Kanger, 2012). Cafıoğlu ve Somuncuoğlu (2000) tarafından yapılan bir araştırmada öğrenciler öğretmenlerini şu hususlarda eleştirmektedirler. Öğretmenler:

- Öğrencilere karşı dürüst, adil, hoşgörölü ve samimi değiller.
- Öğrencilere güvenmezler ve yakınlık göstermezler.
- Öğrencilere övgüde bulunmaz ve onları ödüllendirmezler.
- Öğrencileri aşağılar ve onlara hakaret ederler.
- Öğrencilere yapmalarını istedikleri şeyleri kendileri yapmazlar.
- Sorumluluklarının farkında değiller.
- Neredeyse hiç gülümsemezler.

Özellikle İlköğretim düzeyinde öğretmen öğrenci için örnek alınan, neredeyse her dediği ve yaptığı doğru kabul edilen bir rol modeldir. Birçok durumda öğrenci için anne-babadan daha öne çıkmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin, gerek okul içinde gerekse okul dışında toplumsal değerlerle ilgili hassasiyetleri öğrenciler açısından büyük önem teşkil etmektedir.

Lickona'ya (1993: 10 ve 1997: 64-80) göre öğretmen;

- Öğrencilere sevgi ve saygıyla davranan, olumlu sosyal davranışları destekleyen, iyi örnek olan, sınıf tartışmalarında zararlı davranışları düzelten, gerektiğinde öğrencilerine bire bir rehber olan, iyi bir model ve akıl hocasıdır.
- Öğrencilerin birbirlerine saygı gösterdiği, birbirlerini koruduğu, grupta kendini değerli hissettiği ve gruba karşı sorumlu olduğu ahlaki bir topluluk meydana getirir.
- Sınıf kurallarını öğrencilerinin ahlaki yargılama gücünü, kurallara gönüllü uyma ve başkalarına saygı gösterme davranışlarını karakter geliştirmede fırsatlar olarak görür ve disiplin kurallarını bu doğrultuda oluşturur.
- Öğrencilerin karar vermelerini destekleyen, sınıfın iyi bir öğrenme ortamı olmasında sorumluluk aldırان ve öğrenmeye yardımcı olan pozitif bir sınıf ortamı oluşturur.
- Ahlaki bakımdan zengin içerikli konular kadar akademik konuları; edebiyat, tarih, fen bilimlerini içeren etik sorunları incelemek ve değerleri öğretmek için bir araç olarak kullandığımız seçkin programları (Facing, History and Ourselves and The Heartwood Ethics Curriculum gibi..) kullanarak program yoluyla değerleri öğretir.
- Öğrencilerin başkalarının görüşlerine başvurmalarını, onların bakış açılarını önemsemelerini sağlar ve ortak hedeflere ulaşmada, birlikte çalışma becerisi geliştirmek için iş birlikli öğrenmeyi kullanır.
- Öğrencilerin öğrendiklerini anlamalarına, daha sıkı çalışma kapasitesine sahip olmalarına ve üstün başarı elde etmelerinde kararlı olmalarına ve başkalarının hayatlarını da etkileyen çalışma anlayışını geliştirerek, yeteneklerinin farkında olmalarına yardımcı olur.

- Kitap okutarak, araştırma yaptırarak, kompozisyon yazdırarak, günlük tutturarak ve tartışma yöntemleri uygulayarak, öğrencilerin ahlaki düşüncelerini geliştirmelerine yardım eder.
- Uyuşmazlıkların nasıl çözüleceğini öğretmek çatışmaların herhangi bir zorlama olmadan adil bir şekilde çözülebileceğinin farkına vararak temel ahlaki beceri ve değerleri kazanmalarına yardım eder. Ayrıca sınıf içerisinde daha olumlu bir hava yaratarak kapsamlı yaklaşımı okul öğrencilerinin bir bütün olarak geliştirmesi gerektiği farkındalığını kazandırır.
- Öğrencilerin kendilerine özgü davranışlarının ortaya çıkmasına fırsat verir, her öğretim kademesindeki çocuklara toplum ve okul hizmeti gerçekleştirmek için imkânlar sağlayarak sınıf dışında da iyi bir model olma ilgisini uyandırır.
- Sınıfta öğrenilen değerleri pekiştirmek adına okulun genelinde yaygın olan kabulleri geliştirir. Örneğin müdürün yöneticilik yetkisi olduğu, disiplin kurallarına uygun davranma, okul genelinde benimsenen toplum anlayışı, öğrenci toplulukları vb. aracılığı ile okulda olumlu ahlak kültürü oluşturur.
- Ailelere çocuklarına ilk ve en önemli ahlak öğretmeni olduklarının farkına varmalarını sağlar. Okulda öğretilen değerleri geliştirecek farklı yollar sunarak temel ahlaki değerleri geliştirmede toplumun, dini kurumların, şirketlerin, yerel yönetimlerin ve medyanın yardımını araştırarak ailelerin ve toplumun karakter eğitiminin bir parçası olmasına yardımcı olur (Akt. Karatay, 2011).

Antes ve Nardini (1994) öğretmenlerin, öğrencilerde demokratik bir karakter oluşması için yapabileceklerini şöyle sıralamaktadır:

1- Öğrencilerin birbirlerinin sorumluluklarını alabilecekleri etkinlikler oluşturabilirler. Karışık yaş grupları ile yapılan etkinliklerde büyük öğrenciler; diğerlerine yardım etmeyi, sabırlı olmayı, model olmayı öğrenecekler ve böylece kişiler arası ilişkiler ve akademik başarı yükselecektir.

2- Eğitimi öğrencilerin gerçek yaşantıları ile ilişkilendirmelerine ve kendi deneyimlerini ve fikirlerini aktarmalarına fırsat verilebilirler.

3- Öğrencilerin toplumla bütünleşebilecekleri ve sorumluluk alacakları yardım faaliyetlerine katılmalarını destekleyebilirler. Örneğin, bir huzur evini ziyaret etmek ya da çevre örgütüne gitmek öğretim programı ile bağdaştırılabilecek etkinlikler olabilir.

4- Öğrencilerin, okul yaşamı ve diğer insanlarla nasıl iletişim kurmak gerektiği konularında tartışmaları için ortam oluşturabilirler. Nitekim öğretim programı dışı aktiviteler, ödül törenleri vb. ahlak eğitimine yönelik gerçek yaşamdan fırsatlar sunar.

5-Okulda ve sınıf ortamında karar alırken öğrencilere model olabilir ve öğrencilerin karara katılımlarını sağlayabilirler.

6- Öğrencinin fikir alış verişini yapmalarını, iletişim kurmasını ve eleştirel düşüncesini destekleyerek kendi kişiliğini oluşturmaya yardımcı olabilirler.

7- Sınıfta ve okulda olan günlük olayları derslerinde kullanabilirler. Örneğin oyun alanında olan kavgalar ve dalga geçmeler üzerine yapılan bir tartışma, öğrencilerin başkalarına ve onların duygularına karşı duyarlılık geliştirmelerine katkıda bulunabilir.

8- Öğrencilerin eğitim programında yer alan ahlaki durumları günlük hayata uyarlayarak tartışmalarını sağlayabilirler. Tarih dersinde savaşlarda yaşanan ahlaki ikilemler bunun için bir imkân sağlayabilir.

9- Okuma yazma etkinliklerini ahlaki ve etik düşünceyi meydana çıkarmak için kullanabilirler.

10- Öğrenme ortamını paylaşım, yardımlaşma gibi demokratik değerleri yansıtabilecek şekilde düzenleyebilirler. Öğretmen davranışları bu değerleri aktarmak için önemli bir modeldir.

11- Öğrencilerin kişisel disiplin sahibi olmalarına destekte bulunabilirler. Disiplin yönetmeliği bu manada bir model oluşturabilir. Öğretmenlerin model olması ve olumlu geribildirim vermesi de önemlidir.

12- Değerler, tavırlar, karakter özellikleri ve ahlaki konulara temel oluşturacak tartışma ve canlandırma, analitik ve yaratıcı projeleri sınıflarında kullanabilirler.

13- Öğrencilerin sosyal iletişim becerileri geliştirmeleri için ortak öğrenme aktiviteleri geliştirebilir ve kullanabilirler.

14- Ahlaki konularda birliği sağlamak için aile desteği sağlayabilirler. Üzerinde anlaşılabilir ortak değerler oluşturabilir; belli bir düzeyde öğrencileri de bu sürece dâhil edebilirler (Akt, Yıldırım, 2007).

3.9.11. Karakter Eğitiminde Yöneticinin Rolü

Etkili bir karakter eğitimi programının okullarda uygulanması okul yöneticilerinin bu konuya duyarlı olmasını ve tüm çalışanları bu amaç doğrultusunda yönlendirmesini gerektirmektedir. Karakter gelişiminin okulda informal ortamda, yaşantısal olarak gerçekleştirilmesi her şeyden önce bir kültür sorununa işaret etmektedir. Bu kültürü kazandırmada ve sürdürmede de okul yöneticisine büyük görev düşmektedir (Yıldırım, 2007).

Yönetici okulda meydana gelen problemleri yönetme konusunda güçlü bir karaktere sahip değilse ilham kaynağı olma ve etkileme gücünü de yitirecektir. Bu nedenle yöneticinin algıları ve karakteri organizasyonun kurulması ve programın başarısında etkilidir. Yöneticinin okuldaki pozisyonuna bağlı olarak vizyonun ve hedeflerin belirlenmesi ile değerler açığa çıkartılmış olur. Okulun üyeleri belirlenen ahlaki kuralları içselleştirdiğinde, memnuniyet düzeyleri yükselerek daha fazla sorumluluk almaları beklenir. Yeni bir programın uygulayıcısı olarak müdürden beklenen okullarda karakter eğitimi programını etkili hale getirmektir. Müdür, karakter eğitimi programının uygulanması ve geliştirilmesiyle ortaya çıkacak olan faydadan sorumludur (Ekşi ve Okudan, 2011).

Yöneticinin ahlaki kararlar alması ve ahlaki davranışlarda rol-model olması organizasyondaki ahlaki değerlerin ve etik davranışların önemi konusunda sözsüz bir iletişimin başladığına işaret etmektedir. Yönetici iyi karakter özellikleri gösterir ve üyelerle uyum içinde olursa, üyeler lidere güven duymaya başlar (Ekşi ve Okudan, 2011).

Billings (1990), okul yöneticilerinin değerleri programla nasıl bütünleştireceklerini düşünmeden önce, şu unsurların varlığından emin olmak için kendi politikalarını incelemeleri gerektiğini belirtmektedir (Akt. Sarı, 2007):

- Yönetim kurulu üyeleri yüksek standartlarda etik davranışlara sahiptir.
- Öğretmen, yönetici ve diğer okul çalışanları çocuklara değer vererek saygıyla davranmaktadır.
- Atletizm koçları ve diğer yarışmaya dayalı etkinlikler, adil oyunları ve sportmenliği öğretmekte ve kendi takımlarının her durumda kazanmasında ısrarlı davranmamaktadırlar.
- Sadece alınacak notlar değil, öğrenme hazzı ve yarattığı güç vurgulanmaktadır.
- Disiplin politikaları açık ve adildir ve arzulanan değerlerle tutarlı bir şekilde uygulanmaktadır.

4. YÖNTEM

Araştırmanın yönteminin anlatıldığı bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada ilkokul ve ortaokul öğretim programları incelenirken nitel veri yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama metotlarının kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik sürecin izlendiği araştırmalardır. Nitel araştırmada sonuçların genellenmesi yerine benzer durumların anlaşılmasına ilişkin örnekler ve deneyimler oluşturması beklenir. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırma bir durum çalışmasıdır. Nitel araştırmada yaygın bir şekilde kullanılan durum çalışmasında, birden fazla durumun düzenli bir şekilde karşılaştırılması, örüntülerin aranmasına sebep olsa da yazım aşaması genelde tematikten ziyade betimsel ve bütüncüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Glesne, 2012).

Mevcut çalışmada ilgili kazanım ve kavramların belirlenmesinde nitel araştırma tekniklerinde doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bogdan ve Biklen ve Goetz ve Le Compte'ye göre, eğitim alanında ders kitapları, program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitim ile ilgili resmi belgeler vb. veri kaynağı olarak kullanılabilecek dokümanlardır (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar ile ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman analizinin aşamaları şu şekilde sıralanmaktadır; dokümanlara ulaşma, dokümanların özgünlüğünü ve orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, verileri analiz etme, verileri kontrol etme (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırma için örneklem belirlenmesinde nitel araştırmada örneklem seçimi yöntemlerinden amaçlı örneklem kullanılmıştır. Bu yöntem, çalışılan alana ve çalışmanın amacına ilişkin maksimum veriye ulaşmayı sağlayacak örneklemin tercih edilmesi şeklinde ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda araştırmanın evrenini, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından kabul edilmiş ilkokul ve ortaokullara ait bütün derslerin öğretim programları oluşturmaktadır. Örneklemi ise TTKB tarafından onanmış ilkokul ve ortaokul seviyesindeki Hayat Bilgisi, Türkçe, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Fen Bilimleri, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi, Rehberlik ve Kariyer Planlama, Oyun ve Fiziki Etkinlikler, Beden Eğitimi ve Spor, Trafik Güvenliği derslerinin öğretim programı oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu olarak zorunlu derslerden karakter eğitiminin yer aldığı dersler seçilmiştir. Müzik, Matematik, Görsel Sanatlar, Teknoloji ve Tasarım, Bilişim Teknolojileri ve Yazılım derslerinde karakter değerlerine doğrudan yer verilmediğinden ve dolaylı ilişkilerin istenilen düzeyde olmamasından dolayı bu dersler araştırma kapsamının dışında tutulmuştur.

4.3. Veri Toplama Aracı

Verilerin elde edilmesi sürecinde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından kabul edilen ilköğretim programlarına ulaşarak bu programlardaki kazanımlar derslere ve sınıf seviyelerine göre gruplandırılmıştır. Nitel araştırmalarda, elde edilen dokümanın birinci elden mi yoksa ikinci elden mi sağlandığı önemli olduğundan (Merriam, 2015, 144) birinci elden kaynak olarak ilgili kurulun sitesinde yayınlanan 2009 Hayat Bilgisi Dersi, 2006 ve 2009 Türkçe Dersi, 2009 Sosyal Bilgiler Dersi, 2009 T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi, 2010 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, 2015 İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi, 2013 Fen Bilimleri Dersi, 2014 Rehberlik ve Kariyer Planlama Dersi, 2012 Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi 2013 Beden Eğitimi ve Spor ve 2011 Trafik Güvenliği Dersine ait öğretim programlarından yararlanılmıştır. 2015-2016 eğitim öğretim yılında okutulan güncel öğretim programları esas alınmıştır. Bulach ve Butler'in (2002) belirlediği 16 temel karakter değeri ve bunlara ilave 3 karakter değeri ile araştırma

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla uzman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Bu incelemede uzman, araştırmanın deseninden toplanan verilere, bunların analizine ve sonuçların yazımına kadar olan süreçlere eleştirel yaklaşır ve araştırmacıya geri bildirimde bulunur (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada elde edilen bulguları, düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmayı amaçlayan betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde gözleme, kaydetme, olaylar arasındaki ilişkileri tespit etme, kontrol edilen ilkeler üzerinde yorumlamalar yapma ve sonuçlar çıkarma nitelikleri söz konusudur. Yani bilimin tasvir fonksiyonu ön plandadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma için Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2015-2016 eğitim öğretim yılında ilkököl ve ortaokullarda okutulmasını uygun gördüğü derslerden hangilerinin inceleneceği belirlenmiştir. Talim ve Terbiye Kurulunun sitesinde yayınlanmış olan zorunlu derslere ait 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2013, 2014, 2015 öğretim programları ilkököl ve ortaokul sınıfları kapsamında incelenmek üzere sınıf seviyelerine göre gruplara ayrılmıştır.

Programın karakter eğitimiyle ilişkisinin incelenmesi için öncelikle karakterin ne anlama geldiği ve hangi özelliklerin karakter eğitiminin odağı olabileceği (Almerico, 2014) tespit edildi. Karakter özelliklerini araştırma literatürünün yanı sıra başarılı karakter gelişim programları inceledikten sonra (Almerico, 2014) öğretim programlarının analizinde Bulach ve Butler'in (2002) belirlediği 16 temel karakter değerinin ele alınmasına karar verilmiştir. Bu karakter değerleri; kendine, başkalarına ve mülkiyete saygı, dürüstlük, öz-denetim/disiplin, sorumluluk/güvenilirlik/hesap verebilirlik, bütünlük/adalet, sabır/ilgi, işbirliği, merhamet/empati, iyimserlik, affetme, vatanseverlik/vatandaşlık, hoşgörü, kibarlık/nezaket, cömertlik/yardımseverlik alçakgönüllülük ve sportmenliktir. Yapılan alan yazın incelemesi sonunda Bulach ve Butler'in (2002) karakter değerlerine sevgi, duyarlılık ve liderlik özellikleri de eklenerek toplam 19 karakter değeri araştırmaya dâhil edilmiştir. Her ders için programda yer alan kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler incelenerek karakter eğitimiyle ne ölçüde ilişkili olduğu belirlenmiştir.

5. BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Fen Bilimleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Rehberlik ve Kariyer Planlama, Oyun ve Fiziki Etkinlikler, Beden Eğitimi ve Spor ve Trafik Güvenliği derslerine ait öğretim programlarındaki kazanımlar, temalar ve bunların karakter eğitimi ile ilişkisi ayrı ayrı incelenmiştir. Bunların yanı sıra programda yer alan karakter eğitime ilişkin değerler, beceriler, kavramlar ve ara disiplin kazanımları da analiz edilmiştir. Çalışmada ilkokul ve ortaokul sınıf düzeyleri ayrı ayrı incelenmiştir. Ancak mevcut programda ilkokul ve ortaokul ayrımı yapılmadığından, programda 1-5. sınıflar ilköğretimin ilk kademesi, 6-8. sınıflar ilköğretimin ikinci kademesi olarak yer aldığından dolayı çalışmanın bazı kısımlarında 1-5. sınıfların ve 6-8. sınıfların birlikteliği bozulmamıştır.

5.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Hayat Bilgisi dersi öğretim programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Hayat Bilgisi programı 1, 2 ve 3. sınıflarda ortak olan “Okul Heyecanım”, “Benim Eşsiz Yuvam” ve “Dün, Bugün, Yarın” temalarından oluşmaktadır. Programda çocukların temel yaşam becerilerinin yanında olumlu kişisel özellikler geliştirmeleri amaçlanmıştır.

5.1.1. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Temalar ve Karakter Eğitimi

Hayat bilgisi dersi programındaki temalara göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.1.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.1.1. Hayat Bilgisi Programındaki Temalar ve Karakter Eğitimi

Tema	Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
Okul Heyecanım	1.sınıf	41	31
	2.sınıf	34	27
	3.sınıf	34	27
Benim Eşsiz Yuvam	1.sınıf	29	17
	2.sınıf	37	25
	3.sınıf	45	26
Dün, Bugün, Yarın	1.sınıf	16	6
	2.sınıf	24	8
	3.sınıf	32	11
Toplam		292	178

Tablo 5.1.1. incelendiğinde en çok kazanımın 3. sınıf düzeyinde (f=111), en az kazanımın ise 1. sınıf düzeyinde (f=86) olduğu görülmektedir. 2. sınıf düzeyinde ise 95 kazanım bulunmaktadır. Kazanım sayıları temalara göre incelendiğinde “benim eşsiz yuvam” teması (f=111) ilk sırada yer almaktadır. “Okul heyecanım” temasında 109 kazanım, “dün, bugün, yarın” temasında ise 72 kazanım bulunmaktadır. Hayat Bilgisi programında toplam 292 kazanım mevcuttur ve bu kazanımların 178’i (%61) karakter eğitimi ile ilgilidir.

Hayat bilgisi programı incelendiğinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların en çok yer aldığı karakter değerinin vatanseverlik/vatandaşlık özelliği olduğu görülmektedir. Sınıf düzeylerine göre vatanseverlik/vatandaşlık karakter değeri ile ilgili kazanımlardan örnekler;

- 1.sınıf; *“Türk Bayrağı’nı ve İstiklâl Marşı’nı tanır ve bunlara saygı gösterir”*,
- 2.sınıf; *“Millî bayramları kutlamak amacıyla hazırlık yapar ve kutlama için fikirler üretir”*,
- 3.sınıf; *“Bayram kutlamalarına katılarak, millî bayram günlerimizle geçmişte yaşanan tarihi olaylar arasında bağ kurar”*

Vatanseverlik karakter değerinin yanı sıra sevgi, hoşgörü, affetme, saygı, dürüstlük, liderlik, bütünlük/adalet, öz-denetim/disiplin, sorumluluk/güvenilirlik/hesap verebilirlik, kibarlık/nezaket, alçakgönüllülük, merhamet/empati, yardımseverlik, iş birliği, duyarlılık, sabır/ilgi, iyimserlik ve sportmenlik değerleri kazanımlarla ilişkili diğer karakter özellikleridir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- hoşgörü; *“Aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara karşın bütün insanların aynı gezegeni paylaştıklarını fark ederek, daha iyi bir dünya yaratmak için her bireyin üzerine düşen görevler olduğunu kavrar.”*
- saygı; *“Ailesinde ve yakın çevresinde (akrabaları, komşuları, vb.) birbirlerinin haklarına ne ölçüde saygı gösterildiğini gözlemler”*
- öz-denetim/disiplin; *“Okula geliş ve gidişlerinde başkalarının kabul edilemez önerileriyle karşılaştığında etkili reddetme davranışı sergiler.”*
- adalet; *“Demokratik uygulamaların üstünlüklerini okul yaşantısındaki örneklerden hareketle tartışır”*
- bütünlük; *“Arkadaşlarının yanlış davranışlarını fark eder ve yanlış içerermeyen davranışlar sergiler.”*
- sorumluluk; *“Canlıları sınıflandırarak, evinde bitki yetiştirmeye veya hayvan beslemeye istekli olur ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için sorumluluk alır.”*
- iyimserlik; *“Okul yaşamıyla ilgili iyimser bir bakış açısı geliştirir.”*
- sportmenlik; *“Oyun sonucunda kazanmanın ve kaybetmenin doğal olduğunu kabul eder.”*
- duyarlılık; *“Kulüp ve diğer grup çalışmalarında grubun henüz fark edilmeyen ortak ihtiyaçlarına duyarlı olur.”*
- alçakgönüllülük; *“Kendisinin ve arkadaşlarının etik olmayan davranışlarını fark eder, arkadaşlarıyla ilişkilerinde olumlu değerleri gözetir.”*

Ayrıca kazanımlar incelendiğinde bir kazanımın birden fazla karakter özelliği ile ilişkili olabildiği de belirlenmiştir. Buna örnek kazanımlar;

- hoşgörü ve saygı; *“Farklı sosyal ve ekonomik gruplara mensup kişilerin bakış açılarının farklı olabileceğini kabul ederek bu kişilere ön yargısız davranır.”*

- vatanseverlik/vatandaşlık ve hoşgörü; “Özel günlerin toplumsal paylaşımlar için uygun zamanlar olduğunu kabul eder ve kutlamalar için alternatifler üretir.”
- dürüstlük, güvenilirlik ve sevgi; “Ailesi, akrabaları ve yakın çevresinde etik değerlere ne kadar önem verildiğini gözlemleyerek, etik davranışların güven duygusunu nasıl güçlendirdiğini ve etik olmayan davranışların da güven duygusunu nasıl zedelediğini açıklar.”

Tablo 5.1.1. sınıf seviyesine göre incelendiğinde karakter eğitimi ile ilgili en fazla kazanıma 3. sınıf düzeyinde (f=64) yer verildiği görülmektedir. 2. sınıf düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili 60 kazanım, 1. sınıf düzeyinde ise 54 kazanım yer almaktadır. Sınıf düzeyi arttıkça kazanım sayıları gibi karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayılarının da fazlaştığı tespit edilmiştir. Temalar kapsamında yapılan incelemede ise karakter eğitimi ile ilişkili en çok kazanım yer verilen temanın 85 kazanım ile “okul heyecanı” olduğu görülmektedir. “Benim eşsiz yuvam” temasında ise karakter eğitimi ile ilgili özellikleri kapsayan 68 kazanım, “dün, bugün, yarın” temasında da 25 kazanım yer almaktadır.

5.1.2. Hayat Bilgisi Programındaki Karakter Eğitimine İlişkin Beceriler

Hayat bilgisi dersi programında öğrencilerin geliştirmeleri beklenen beceriler ve bu becerilerin ilişkili olduğu temalar Tablo 5.1.2’de özetlenmiştir.

Tablo 5.1.2. Hayat Bilgisi Programında Yer Alan Karakter Eğitimine İlişkin Beceriler

Beceriler	TEMALAR								
	Okul Heyecanı			Benim Eşsiz Yuvam			Dün, Bugün, Yarın		
	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf
Eleştirel Düşünme	1	6	2	3	6	7	-	5	5
Yaratıcı Düşünme	1	1	1	1	2	4	2	1	3
İletişim	3	1	4	2	3	3	2	-	1
Bilinçli Tüketici Olma	1	1	2	-	2	2	-	-	-
Çevre Bilinci Geliştirme	1	-	1	-	1	-	1	1	-
Sağlığını Koruma	3	3	2	1	4	2	-	-	-
Etik Davranma	7	4	4	4	5	2	-	-	-
Kendini Tanıma ve Kişisel Gelişimini İzleme	4	3	-	2	-	2	2	2	1
Duygu Yönetimi	-	1	1	1	1	-	1	2	1
Sorumluluk	2	2	1	-	-	3	-	1	-
Katılım, Paylaşım, İş Birliği ve Takım Çalışması Yapma	6	3	3	3	4	1	1	-	1
Liderlik	-	2	-	1	1	1	-	1	-
Farklılıklara Saygı Duyma	1	1	1	-	-	3	-	-	-

Tablo 5.1.2. incelendiğinde karakter eğitimiyle ilgili en çok kazanıma yer verilen beceriler arasında eleştirel düşünme becerisinin 35 kazanımla ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Sınıf seviyelerine göre eleştirel düşünme becerisi ile ilgili şu kazanımlar örnek gösterilebilir;

- 1.sınıf; *“Okuldaki kaynakların neden bilinçli tüketilmesi gerektiğini açıklar.”*,
- 2. sınıf; *“Evde kuralların neden gerekli olduğunu açıklar”*,
- 3. sınıf; *“Aile içinde görev dağılımının adil olup olmadığını sorgular.”*

26 kazanımla ikinci sırada yer alan etik davranma becerisi ile ilgili şu kazanımlar örnek gösterilebilir;

- 1. sınıf; *“Arkadaşlarının oyunlarına katılırken onlarla oyun kurarken ve oynarken uygun davranışlarda bulunur”*,
- 2. sınıf; *“Kendisinin ve arkadaşlarının etik olmayan davranışlarını fark eder, arkadaşlarıyla ilişkilerinde olumlu değerleri gözetir”*,
- 3. sınıf; *“Dürüst davranışlarda bulunarak arkadaşlarının güvenini kazanır”*.

Bu becerileri sırayla katılım, paylaşım, iş birliği ve takım çalışması yapma becerisi (f=22), iletişim becerisi (f=19), kendini tanıma ve kişisel gelişimini izleme becerisi (f=16) ve yaratıcı düşünme becerisi (f=16) takip etmektedir. Becerilerden örnekler;

- iş birliği ve takım çalışması yapma becerisi; *“Millî bayramları kutlamak amacıyla yapılan hazırlıklara ve kutlamalara coşkuyla katılır”*
- iletişim becerisi; *“Özensiz iletişimin yaratacağı sorunları belirleyerek, öğretmeni ve arkadaşlarıyla iletişim kurarken nezaket ifadeleri kullanır”*
- kendini tanıma ve kişisel gelişimini izleme becerisi; *“Fiziksel özelliklerini tanıyarak bu özellikleri hakkında olumlu düşünür”*
- yaratıcı düşünme becerisi; *“Evi ve ailesiyle ilgili duygu ve düşüncelerini özgün bir biçimde ifade eder”*

Tablo 5.1.2. temalar açısından incelendiğinde karakter eğitimi ile ilişkili en çok beceriye yer verilen temalardan 70 kazanım ile “okul heyecanı” teması ilk sırada yer almaktadır. “Benim eşsiz yuvam” temasında 68 kazanım, “dün, bugün, yarın” temasında ise 35 kazanım olduğu görülmektedir. Sınıf seviyesine göre yapılan incelemede ise karakter eğitimi ile ilişkili en fazla beceriye 62 kazanımla 3. sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir. 1. sınıf düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili 52 kazanım, 2. sınıf düzeyinde ise 59 kazanım yer almaktadır. Böylece Hayat Bilgisi dersi programında sınıf düzeyi ile birlikte karakter eğitimi ile ilişkili becerilerin de arttığı görülmektedir.

5.1.3. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar

Tablo 5.1.3.’te Hayat Bilgisi dersi öğretim programında karakter eğitimi ile ilgili temel kavramlara yer verilmiştir.

Tablo 5.1.3. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar

Temalarda Yer Alan Temel Kavramlar		
1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf
• Plan	• Yardım	• Sevgi
• Arkadaş	• Saygı	• Barış
• Oyun	• Duygu	• Doğruluk
• Kişisel bakım	• Vücut	• Görüş
• Okul	• Sağlık	• Yanlış davranış
• Sınıf	• İletişim	• İyimsellik
• Seçim	• Nezaket	• Tutumluluk
• Kural	• Görsel materyal	• Toplumsal paylaşım
• Türk Bayrağı	• Bilinçli tüketici	• Hak
• İstiklal Marşı	• Dinî bayram	• Duyarlılık
• Öğretmen	• Paylaşım	• Dürüstlük
• Beslenme	• Cesaret	• Yeterlilik
• Temizlik	• Sağlıklı yaşam	• Hizmet
• Görgü kuralları	• Spor	• Sözsüz iletişim
• Millî bayram	• Güven	• Ön yargı
• Kutlama	• Hak	• Adalet
• Grup çalışması	• Hürriyet	• Mizah
• Görev	• Liderlik	• Grup
• İş birliği	• Tasarruf	• Toplum
• Sorun	• Vatan	• Müze
• Çözüm	• Ülke	• Kültürel değer
• Bilinçli tüketim	• Değişim	• Karşılıklı bağımlılık
• Çevre	• Karşılaştırma	• Karşılıklı etkileşim
• Sorumluluk	• Aile büyüğü	• Zaman
• Yuva	• Hayat	• Doğa
• Aile	• Neden-sonuç	
• Birey	• Doğal çevre	
• Yardımlaşma		
• Dayanışma		
• Akraba		
• Hata		
• Para		
• Bütçe		

Tablo 5.1.3. incelendiğinde programda karakter eğitimiyle ilgili 85 kavram bulunduğu tespit edilmiştir. Birinci sınıf düzeyinde 33 kavram, ikinci sınıf düzeyinde 27 ve üçüncü sınıf düzeyinde 25 kavram yer almaktadır. Sınıf düzeyi arttıkça kavram sayısının azaldığı görülmektedir. Bazı kavramların birden fazla sınıf düzeyinde yer aldığı belirlenmiştir.

5.1.4. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitime İlişkin Ara Disiplin Kazanımları

Hayat bilgisi dersi programı ile ara disiplinler arasında kurulan bağlantılardan yola çıkılarak “rehberlik ve psikolojik danışma, kariyer bilinci geliştirme, insan hakları ve vatandaşlık, sağlık kültürü, girişimcilik, özel eğitim ve spor kültürü ve olimpiik eğitim “ara disiplinlerinin karakter eğitimiyle ilişkisi incelenmiştir. Tablo 5.1.4.’te Hayat Bilgisi ders programında karakter eğitimi ile ilgili ara disiplinlere yer verilmiştir.

Tablo 5.1.4. Hayat Bilgisi Programında Karakter Eğitime İlişkin Kazanımların Ara Disiplinlere Göre Dağılımı

Ara Disiplinler	1.sınıf	2.sınıf	3.sınıf
Rehberlik ve Psikolojik Danışma	11	15	6
İnsan Hakları ve Vatandaşlık	18	14	20
Girişimcilik	4	6	1
Sağlık Kültürü	6	8	2
Kariyer Bilinci Geliştirme	3	4	6
Özel Eğitim	6	5	2
Spor Kültürü ve Olimpiik Eğitim	1	1	2
Toplam	49	53	39

Tablo 5.1.4. incelendiğinde karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarına her sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir. Karakter eğitimiyle ilgili en çok kazanım insan hakları ve vatandaşlık ara disiplininde (f=52) yer almaktadır. “Arkadaşlarının oyunlarına katılırken, onlarla oyun kurarken ve oynarken uygun davranışlarda bulunur.”, “Okul ve sınıf kurallarını belirleme çalışmalarına katılır ve bu kurallara uyar.”, “Okulda ve sınıfta demokrasi kültürünün gerektirdiği davranışları gözlemler.” gibi kazanımlar insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımlarına örnek olarak gösterilebilir. En az kazanım ise spor kültürü ve olimpiik eğitim ara disiplinindedir. Sınıf düzeylerine göre bakıldığında ise birinci sınıf düzeyinde 49, ikinci sınıf düzeyinde 53 ve üçüncü sınıf düzeyinde 39 kazanım bulunmaktadır. Karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarının 3. sınıf düzeyinde azaldığı görülmektedir.

Hayat Bilgisi programının genel bir değerlendirmesi yapıldığında toplam 292 kazanımın bulunduğu ve karakter eğitimi ile ilgili 178 kazanım, becerilerle ilişkili 173 kazanımın bulunduğu görülmektedir. Karakter eğitimiyle ilgili kazanımların sayısı göz önüne alındığında Hayat Bilgisi dersine ait kazanımların yarıdan fazlasının karakter eğitimiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu kazanımların en çok 3. sınıf düzeyinde yer aldığı ve sınıf düzeyi arttıkça karakter eğitimiyle ilişkili kazanımların arttığı gözlenmektedir. Ayrıca temalar içerisinde karakter eğitime ilişkin en çok kazanım “okul heyecanı” temasında yer almaktadır. Karakter eğitimi ile ilgili becerilere bakıldığında en çok eleştirel düşünme becerisine yer verildiği görülmektedir. Karakter eğitimi ile alakalı kavramlar incelendiğinde kavramların ağırlıklı olarak 1. sınıf düzeyinde bulunduğu ve sınıf seviyesi arttıkça kavram sayısının azaldığı belirlenmiştir. Ara disiplin kazanımlarının karakter eğitimi ile ilişkisi incelendiğinde ise insan hakları ve vatandaşlık ara disiplininde bu tür kazanımların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarına en çok 2. sınıf düzeyinde en az ise 3. sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir.

5.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Türkçe Dersi ilkököl ve ortaokul programına ait öğrenme alanlarına, karakter eğitimi ile ilgili kazanım, ara disiplin kazanımları ve becerilere yer verilmiştir.

Türkçe Dersi (1-5) Öğretim Programı, dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu olmak üzere toplam beş öğrenme alanından oluşmaktadır. Her bir öğrenme alanı kapsamında 1, 2, 3, 4 ve 5. sınıf düzeylerine göre özel kazanımlara yer verilmektedir. Türkçe Dersi (1-5. sınıflar) Öğretim Programı dördü zorunlu, dördü seçmeli olmak üzere sekiz temadan oluşmaktadır. Zorunlu temalar; “Atatürk”, “Değerlerimiz”, “Sağlık ve Çevre”, “Birey ve Toplum” olarak yer almaktadır. Diğer dört tema ise seçmeli temalar arasından seçilebilir. Seçmeli temalar “Güzel Ülkem Türkiye”, “Yenilikler ve Gelişmeler”, “Oyun ve Spor”, “Dünyamız ve Uzay”, “Üretim, Tüketim ve Verimlilik”, “Hayal Gücü”, “Eğitsel ve Sosyal Etkinlikler”, “Kurumsal ve Sosyal Örgütler”, “Doğal Afetler”, “Güzel Sanatlar”.

Türkçe Dersi (6-8) Öğretim Programı, “okuma, dinleme/izleme, konuşma, yazma öğrenme alanları ile dil bilgisi” öğrenme alanlarından oluşmaktadır. Her bir öğrenme alanı kapsamında 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerine göre özel kazanımlara yer verilmektedir. 6. sınıfta “Sevgi”, 7. sınıfta “Millî Kültür”, 8. sınıfta “Toplum Hayatı” zorunlu ana temalardır. Diğer temalar ise şunlardır: “Okuma Kültürü”, “İletişim”, “Hak ve Özgürlükler”, “Kişisel Gelişim”, “Bilim ve Teknoloji”, “Alışkanlıklar”, “Zaman ve Mekân”, “Duygular”, “Doğa ve Evren”, “Güzel Sanatlar”, “Kavramlar ve Çağrışımlar”.

5.2.1. Türkçe Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi

Türkçe Dersi ilkököl programında sınıf düzeylerine göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.2.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.2.1. Türkçe Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi

Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
1.Sınıf	132	13
2.Sınıf	169	13
3.Sınıf	210	13
4.Sınıf	250	13
Toplam	761	56

Tablo 5.2.1. incelendiğinde Türkçe Dersi ilkököl programında birinci sınıf düzeyinde 132 kazanım, ikinci sınıfta 169, üçüncü sınıfta 210 ve dördüncü sınıfta 250 kazanım yer almaktadır. İlkokul düzeyinde toplam 761 kazanım bulunmakta ve bunların sadece 56’sı (%7) si karakter eğitimi ile ilişkilidir. Türkçe dersi programında birinci sınıf düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili 13 kazanım (kazanımların %10’u) bulunmaktadır. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar; ikinci sınıf düzeyinde 13 (kazanımların %9’u), üçüncü sınıf düzeyinde 13 (kazanımların %6’sı) ve dördüncü sınıf düzeyinde 13 kazanım (kazanımların %5’i) olarak yer almaktadır.

Türkçe dersi ilkököl programında her sınıf düzeyindeki karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar ve dolayısıyla ilişkili oldukları karakter özellikleri genel olarak aynıdır.

Programda saygı, öz-denetim/disiplin, işbirliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılıkla ilgili kazanımlara yer verildiği belirlenmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- vatandaşlık/vatanseverlik ve saygı; “*Görgü kurallarına ve değerlere (millî, manevî, kültürel, ahlâkî, sosyal vb.) uygun konuşur*”
- öz denetim/disiplin; “*Kendine güvenerek konuşur*”
- işbirliği; “*İş birliği yaparak yazar*”
- saygı (mülkiyete); “*Sayfa düzenine ve temizliğine dikkat eder*”
- duyarlılık; “*Çevresindeki sosyal olayları anlamlandırır ve yorumlar*”

Türkçe dersi ilkököl programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların bazılarına her sınıf düzeyinde yer verilmiştir. “*Sayfa düzenine ve temizliğine dikkat eder*” kazanımı her sınıf seviyesinde yer alan bir kazanım olarak örnek gösterilebilir.

5.2.2. Türkçe Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi

Türkçe Dersi programında sınıf düzeylerine göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.2.2’de özetlenmiştir.

Tablo 5.2.2. Türkçe Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi

Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
5. Sınıf	262	13
6, 7 ve 8. Sınıf	234	4
Toplam	496	17

Tablo 5.2.2. incelendiğinde Türkçe Dersi ortaokul programında toplam 496 kazanım bulunmakta ve bu kazanımların sadece 17’sinin (%3) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Programda beşinci sınıf düzeyinde 262 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 13’ünün (%5) karakter eğitimi ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Beşinci sınıf seviyesinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar genel olarak ilkököl programındaki kazanımlarla ortaktır. 6, 7 ve 8. sınıflarda toplam 234 kazanım bulunmakta ve bu kazanımların sadece 4’ünün (%2) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerinde kazanımlara ayrı ayrı sınıflar bazında yer verilmemiş olup kazanımlar öğrenme alanları başlıkları altında toplanmıştır. Beşinci sınıf programındaki kazanımlar saygı, öz-denetim/disiplin, işbirliği ve vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık karakter değerleri ile ilişkilidir. 6, 7 ve 8. sınıflarda ise saygı, kibarlık/nezaket ve sabır değerleri ile ilişkilidir. Karakter özellikleri örnekleri;

- saygı, kibarlık/nezaket ve sabır; “*Konuşmacının sözünü kesmeden sabır ve saygıyla dinler*”
- kibarlık/nezaket; “*Başkalarını rahatsız etmeden dinler/izler*”
“*Konuşmasında nezaket kurallarını uyar*”
“*Konuşmasını belirlenen sürede ve teşekkür cümleleriyle sona erdirir.*”

Türkçe dersi ilkököl ve ortaokul programları karakter eğitimi açısından karşılaştırıldığında ilkököl düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranı %7 iken ortaokul düzeyinde %3’tür. Türkçe dersi programının tamamının ise 1257 kazanımdan oluştuğu ve bu kazanımların 69’unun (%5) karakter eğitimi ile ilgili olduğu

belirlenmiştir. Programda daha çok özel alan kazanımlarına yer verildiği için karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayısı oldukça düşüktür. İlkokul düzeyinde saygı, öz-denetim/disiplin, işbirliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık karakter değerleri tespit edilirken ortaokul düzeyinde saygı, kibarlık/nezaket, sabır, öz-denetim/disiplin, işbirliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık değerlerine yer verildiği görülmektedir.

5.2.3. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar

Türkçe dersi öğretim programı ile ara disiplinler arasında kurulan bağlantılardan hareketle “insan hakları ve vatandaşlık” ara disiplininin karakter eğitimiyle ilişkisi incelenmiş ve kazanımların sayıca az olması sebebiyle kazanımın bizzat kendisine yer verilmiştir. Tablo 5.2.3’te ilkokul ve ortaokul sınıf düzeylerine göre karakter eğitimi ile ilişkili İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplin kazanımlarının dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5.2.3. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan İnsan Hakları ve Vatandaşlık Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar

	Sınıf Düzeyi	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Kazanımları
İlkokul	2. Sınıf.	İş birliği yapmayı sever ve iş birliği için olanaklar sağlar.
	3. Sınıf.	Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaşamındaki önemini kavrar.
	4. Sınıf	İnsan haklarını içeren metinleri okuyup tartışır.
	4. Sınıf.	Okuldaki karar verme süreçlerine katılır.
Ortaokul	5. Sınıf	Grup çalışmalarında sorumluluk üstlenir ve bu sorumlulukları yerine getirmek için çaba harcar.
	5. Sınıf	Yazılı ve görsel basın kaynaklarından elde ettiği materyali insan hakları ile ilgili çalışmalarda kullanır.
	6. Sınıf.	Yakın çevresindeki ortak miras ürünleri hakkında bilgi toplar.
	6. Sınıf.	Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder.
	7. Sınıf	Hakların ihlâl edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir.
	8. Sınıf.	Hakları ihlâl edilenlere karşı yardımcı olmanın insanî bir davranış olduğunu belirtir

Tablo 5.2.3. incelendiğinde İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disipliniyle ilgili İlkokul düzeyinde dört kazanım olduğu görülmektedir. Kazanımlar 2, 3 ve 4. sınıf düzeylerinde olup 1. sınıf düzeyinde İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplinine yönelik bir kazanıma yer verilmemiştir. Ortaokul düzeyinde ise İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disipliniyle ilgili her sınıf düzeyinde olmak üzere toplam altı kazanım olduğu görülmektedir.

5.2.4. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan Rehberlik Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar

Türkçe dersi öğretim programı ile ara disiplinler arasında kurulan bağlantılardan hareketle “rehberlik ve psikolojik danışma” ara disiplininin karakter eğitimiyle ilişkisi incelenmiş ve kazanımların sayıca az olması sebebiyle kazanımın bizzat kendisine yer verilmiştir. Tablo 5.2.4’te ilkokul ve ortaokul sınıf düzeylerine göre karakter eğitimi ile ilişkili rehberlik ara disiplin kazanımlarının dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5.2.4. İlkokul ve Ortaokul Türkçe Dersi Programında Yer Alan Rehberlik Ara Disiplini ile İlgili Kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Rehberlik ve Psikolojik Danışma Kazanımları
İlkokul	1. ve 2. Sınıf Günlük yaşam becerileri geliştirir
1. Sınıf	Topluluk önünde kendini ifade eder
2. Sınıf	Olaylar karşısında yaşadığı duygu ve düşüncelerini belirtir
2. Sınıf	Problemlere değişik çözüm yolları üretir.
2. Sınıf	Hoşa giden ve gitmeyen duygularını ayırt ederek, uygun şekilde ifade eder
3. Sınıf	Grup içinde duygu ve düşüncelerini paylaşır, grupla işbirliği yapar
3. Sınıf	Sözlü ve yazılı talimatlara uyar
3. Sınıf	Sözsüz iletişimi kullanarak (uygun yüz ifadeleriyle) olumlu ve olumsuz duygularını gösterir.
3. Sınıf	Kendinin ve başkalarının hata yapabileceğini kabul eder, bunu hoşgörüyle karşılar.
4. Sınıf	Çevreye duyarlılığın sahip olur.
4. Sınıf	Başkaları ile yaşadığı olaylara ilişkin duygu ve düşüncelerini ayrıntılı olarak açıklar.
4. Sınıf	Başkalarının duygularını onların yüz ifadelerinden anlar.
Ortaokul	6. Sınıf Etkili problem çözüme yollarını açıklar.
8. Sınıf	Verdiği kararın sorumluluğunu üstlenir.

Tablo 5.2.4. incelendiğinde ilkokul düzeyinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma ara disiplinine ilişkin 12 kazanımın yer aldığı ve bu kazanımlara her sınıf seviyesinde yer verildiği görülmektedir. Ortaokul düzeyinde ise rehberlik ve psikolojik danışma ara disiplinine ilişkin sadece 6 ve 8. sınıflarda karakter eğitimiyle ilgili birer kazanımın yer verildiği görülmektedir. 5 ve 7. sınıflara ait karakter eğitimi ile ilgili rehberlik ve psikolojik danışma ara disiplin kazanımına yer verilmemiştir.

Türkçe dersi programında karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarının dağılımına ilişkin genel bir değerlendirilme yapıldığında ilkokul sınıflarında “rehberlik” ara disiplin kazanımlarına, ortaokul sınıflarında ise “insan hakları ve demokrasi” ara disiplin kazanımlarına daha fazla yer verildiği görülmektedir.

5.2.5. Türkçe Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Beceriler

Türkçe Dersi (1-8) Öğretim Programı içerdiği kazanımlar ve etkinlikler yoluyla öğrencilerde bazı temel becerilerin gelişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu programla ilkököl ve ortaokulda karakter eğitime ilişkin ulaşılması beklenen ortak temel beceriler; “eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, problem çözme, girişimcilik, karar verme” becerisi olarak sıralanmaktadır. İlkokul ve ortaokul programında öğrencilere kazandırılması beklenen bu ortak becerilere ilaveten ilkökölde “kişisel ve sosyal değerlere önem verme” becerisine de yer verilmektedir.

5.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Sosyal Bilgiler ders programına ait kazanım, kavram ve ara disiplin kazanımlarının karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler dersi ilkököl için 4. Sınıf düzeyinde ortaokullar içinse 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulmaktadır. 8. sınıfta ise Sosyal Bilgiler dersine yer verilmemiş olup bu dersin yerine İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi okutulmaktadır. 4. ve 5. sınıflar düzeyinde sekiz öğrenme alanı, 6 ve 7. sınıflar düzeyinde ise yedi öğrenme alanı bulunmaktadır. 4 ve 5. sınıflar düzeyindeki “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” öğrenme alanı dışında 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda bütün sınıf seviyelerindeki öğrenme alanları aynıdır. Bu öğrenme alanları şunlardır: “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Güç, Yönetim ve Toplum”, ve “Küresel Bağlantılar”. Her bir öğrenme alanı kapsamında olmak üzere 4 ve 5. sınıflarda yedi ünite, 6 ve 7. Sınıflarda ise sekiz ünite yer almaktadır. Programda değerlere ve becerilere özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.3.1. Sosyal Bilgiler Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi

Sosyal Bilgiler dersi ilkököl 4. sınıf programındaki öğrenme alanlarına ait kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.3.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.3.1. İlkokul Sosyal Bilgiler Dersi Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
Birey ve Toplum	Kendimi Tanıyorum	6	3
Kültür ve Miras	Geçmişimi Öğreniyorum	6	1
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Yaşadığımız Yer	8	-
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Üretimden Tüketime	7	2
Bilim, Teknoloji ve Toplum	İyi ki Var	6	2
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Hep Birlikte	5	3
Güç, Yönetim ve Toplum	İnsanlar ve Yönetim	4	2
Küresel Bağlantılar	Uzaktaki Arkadaşlarım	4	1
Toplam		46	14

Tablo 5.3.1. incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında ilkököl düzeyinde toplam 46 kazanım bulunduğu ve bunların 14’ ünün (yaklaşık %30) karakter

eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Sadece bir öğrenme alanına ait ünite karakter eğitimi ile ilgili kazanım yer almamakta, diğer ünitelerde ise en az bir kazanım yer verildiği görülmektedir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların çoğu vatandaşlık/vatanseverlik karakter değeri ile ilgilidir. Saygı, yardımseverlik, hoşgörü, duyarlılık, öz denetim/disiplin değerleri de kazanımlarla ilişkili diğer karakter özellikleridir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- vatandaşlık/vatanseverlik; “Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.”
- saygı ve hoşgörü; “Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.”
- öz-denetim/disiplin; “Duyguları ve düşünceleri arasındaki ilişkiyi fark eder.”
- duyarlılık; “Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.”
- yardımseverlik; “Okulunda ve yakın çevresinde katılacağı sosyal ve eğitsel etkinliklere karar verir.”

5.3.2. Sosyal Bilgiler Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi

Sosyal Bilgiler ortaokul (5-7) dersi programındaki öğrenme alanlarına ait kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.3.2’de özetlenmiştir.

Tablo 5.3.2. Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Ünite	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
Birey ve Toplum	5	Haklarımı Öğreniyorum	4	4
	6	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	6	2
	7	İletişim ve İnsan İlişkileri	6	4
Kültür ve Miras	5	Adım Adım Türkiye	6	3
	6	İpek Yolu’nda Türkler	9	2
	7	Türk Tarihinde Yolculuk	8	4
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	5	Bölgemizi Tanıyalım	8	1
	6	Yeryüzünde yaşam	7	2
	7	Ülkemizde Nüfus	5	1
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5	Ürettiklerimiz	7	2
	6	Ülkemizin Kaynakları	6	3
	7	Ekonomi ve Sosyal Hayat	6	1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	Gerçekleşen Düşler	6	1
	6	Elektronik Yüzyıl	5	2
	7	Zaman İçinde Bilim	5	1
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	5	Toplum İçin Çalışanlar	5	2
	5	Bir Ülke Bir Bayrak	5	3
	6	Demokrasinin Serüveni	5	4
Küresel Bağlantılar	7	Yaşayan Demokrasi	5	4
	5	Hepimizin Dünyası	6	2
	6	Ülkemiz ve Dünya	5	2
Toplam	7	Ülkelerarası Köprüler	4	2
			129	52

Tablo 5.3.2. incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında ortaokul düzeyinde toplam 129 kazanım yer almakta ve bu kazanımların 52'sinin (%40) karakter eğitimi ile ilgisi bulunmaktadır. Her üniteye karakter eğitimi ile ilgili en az bir kazanıma yer verildiği görülmektedir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına dağılımı incelendiğinde en çok sayıda kazanıma yer verilen öğrenme alanı “Güç, Yönetim ve Toplum”, en az sayıda kazanımın bulunduğu öğrenme alanı ise “Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler” olarak tespit edilmiştir. Ayrıca karakter eğitimi ile ilgili kazanımların sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında yaklaşık olarak eşit dağılım gerçekleştiği görülmektedir.

Programda karakter eğitimi ile ilişkili kazanımlar incelendiğinde kazanımların ağırlıklı olarak vatandaşlık/vatanseverlik, sorumluluk ve adalet karakter değerleri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Karakter eğitimi ile ilgili diğer kazanımlar ise hoşgörü, duyarlılık, dürüstlük, saygı, öz-denetim/disiplin değerleri ile ilgilidir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- vatandaşlık/vatanseverlik; *“Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur”*
- adalet; *“Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder”*
- sorumluluk; *“Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder”*
- hoşgörü; *“Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir”*
- dürüstlük; *“Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur”*
- duyarlılık; *“Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin insan yaşamına etkilerini tartışır”*
- öz-denetim/disiplin; *“İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır”*
- saygı; *“Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar”*

Sosyal Bilgiler dersi (4-7. sınıflar) öğretim programının karakter eğitimi ile ilişkisi genel olarak değerlendirildiğinde programda toplam 175 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 66'sının karakter eğitimi ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler dersine ait kazanımların yarısından azının (%38) karakter eğitimiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu kazanımların en çok ortaokul düzeyinde olduğu ve sınıf seviyelerine göre de yaklaşık eşit dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Programda ilkökul düzeyinde vatandaşlık/vatanseverlik, saygı, yardımseverlik, hoşgörü, duyarlılık, öz denetim/disiplin karakter değerleri belirlenmiştir. Ortaokul düzeyinde ise vatandaşlık/vatanseverlik, sorumluluk ve adalet, hoşgörü, duyarlılık, dürüstlük, saygı, öz-denetim/disiplin değerlerine yer verildiği görülmektedir.

5.3.3. Sosyal Bilgiler Dersi İlkokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar

Sosyal Bilgiler dersi ilkökul programında karakter eğitimi ile ilgili temel kavramlara Tablo 5.3.3.'te yer verilmiştir.

Tablo 5.3.3. Sosyal Bilgiler İlkokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar

Kavram	Düzy	Kavram	Düzy	Kavram	Düzy
Aile	⊙	Düşünce	⊙	Savaş	○
Akrabalık	⊙	Duygu	⊙	Seçim	○
Anayasa	○	Etkin yurttaş	○	Sivil Toplum Kuruluşu	○
Bağımsızlık	○	Gelenek	○	Sorumluluk	⊙
Barış	○	Gelir ve gider	○	Sosyal etkileşim	○
Benzerlik ve farklılık	⊙	Tasarruf	⊙	Sosyal örgüt	○
Beşeri ortam	⊙	Grup	○	Tören	○
Bütçe	⊙	Hoşgörü	○	Tüketim	○
Cumhuriyet	⊙	İsraf	○	Vatan	○
Çevre	⊙	İstek ve ihtiyaçlar	⊙	Vergi	○
Çevre kirliliği	○	İş bölümü	○	Yargı	○
Dağıtım	○	Kamu	○	Yasa	○
Dayanışma	⊙	Kamuoyu	○	Yurttaşlık	○
Davranış	⊙	Katılım	○	Millî egemenlik	○
Değer	○	Kültür	○	Millî kültür	○
Değişim ve süreklilik	○	Kültürel öge	○	Temel hak ve özgürlükler	○
Demokrasi	○	Liderlik	○	Dil	○
Devlet	○	Millet	○	Din	○
Egemenlik	○				

○ Bu kavram giriş düzeyinde verilecektir. ⊙ Bu kavram, pekiştirme düzeyinde verilecektir.

⊙ Bu kavram geliştirme düzeyinde verilecektir.

Tablo 5.3.3. incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi ilkököl programında karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili 55 kavramın bulunduğu görölmektedir. Bu kavramlar giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeyinde gruplandırılarak tabloda gösterilmiştir.

5.3.4. Sosyal Bilgiler Dersi Ortaokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar

Sosyal Bilgiler ortaokul programında karakter eğitimi ile ilgili temel kavramlara Tablo 5.3.4.'te yer verilmiştir.

Tablo 5.3.4. Sosyal Bilgiler Ortaokul Programında Karakter Eğitimiyle İlgili Temel Kavramlar

Kavram	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	Kavram	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf
Aile	⊙	⊙	-	Millî egemenlik	⊙	⊙	⊙
Akrabalık	⊙	⊙	-	Millî kültür	○	⊙	⊙
Anayasa	⊙	⊙	⊙	Kamu	⊙	-	-
Bağımsızlık	○	⊙	⊙	Özgürlük	○	○	⊙
Barış	○	⊙	⊙	Reform	-	-	○
Birey	⊙	⊙	⊙	Savaş	○	⊙	⊙
Bütçe	⊙	⊙	⊙	Seçim	○	⊙	⊙
Cumhuriyet	⊙	⊙	⊙	Sermaye	-	⊙	⊙
Çevre	⊙	⊙	⊙	Sivil Toplum Kuruluşu	⊙	⊙	⊙
Çevre kirliliği	⊙	⊙	⊙	Sosyal örgüt	○	-	-
Dayanışma	⊙	⊙	⊙	Sorumluluk	⊙	⊙	⊙
Değer	⊙	⊙	⊙	Tasarruf	⊙	⊙	⊙
Değişim	⊙	⊙	⊙	Telif ve patent	-	⊙	-
Demokrasi	⊙	⊙	⊙	Tören	○	⊙	⊙

Tablo 5.3.4'ün devamı

Kavram	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	Kavram	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf
Devlet	⊙	⊙	⊙	İstek ve ihtiyaçlar	⊙	-	-
Dil	⊙	⊙	⊙	Dağıtım	⊙	-	-
Din	⊙	⊙	⊙	Tüketim	⊙	⊙	⊙
Liderlik	⊙	-	-	Uygarlık	-	○	⊙
Duygu	⊙	⊙	⊙	Vakıf	○	-	○
Düşünce	⊙	⊙	⊙	Vatan	○	⊙	⊙
Verimlilik	○	-	-	Vatandaş	-	⊙	⊙
Egemenlik	⊙	⊙	⊙	Vergi	○	⊙	⊙
Emek	-	⊙	⊙	Yargı	⊙	⊙	⊙
Estetik	-	⊙	⊙	Yasa	⊙	⊙	⊙
Etkileşim	○	○	⊙	Yasama	-	⊙	⊙
Gelenek	⊙	⊙	⊙	Etkin yurttaş	⊙	-	-
Girişimci	○	⊙	⊙	Yurttaşlık	⊙	-	-
Benzerlik ve farklılık	⊙	-	-	Hoşgörü	○	⊙	⊙
Görüş	-	○	⊙	İletişim	○	-	⊙
Grup	○	⊙	⊙	İsraf	○	⊙	⊙
Hak	-	⊙	⊙	Katılım	⊙	⊙	⊙
Temel hak ve özgürlükler	⊙	-	-	Keşif	○	-	⊙
Kişilik	-	○	⊙	Gelir ve gider	○	-	-
Kurum	-	⊙	⊙	Doğal kaynaklar	○	⊙	⊙
Kültür	⊙	⊙	⊙	Doğal ortam	⊙	⊙	⊙
Kültürel öge	⊙	⊙	⊙	Kamuoyu	⊙	⊙	⊙
Küresel sorun	-	○	⊙	İş bölümü	⊙	-	-
Millet	○	⊙	⊙	Ortak miras	○	⊙	⊙
Beşeri ortam	⊙	⊙	⊙				

○ Bu kavram giriş düzeyinde verilecektir. ⊙ Bu kavram, pekiştirme düzeyinde verilecektir.

⊙ Bu kavram geliştirme düzeyinde verilecektir.

Tablo 5.3.4. incelendiğinde Sosyal bilgiler dersi ortaokul programında karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili 77 kavramın bulunduğu görülmektedir. Sosyal bilgiler dersi, ilkököl ve ortaokul düzeyinde kavramlar açısından karşılaştırıldığında 4. sınıftaki kavramların neredeyse tamamının 5. sınıf düzeyinde de yer aldığı tespit edilmiştir. Yine genel olarak birçok kavramın hem ilkököl hem ortaokul programında yer aldığı ve her sınıf düzeyinde programda ortak kavramların bulunduğu görülmektedir. Ortak kullanılan kavramlarda genellikle sadece gruplandırma farklılaşma göze çarpmaktadır.

Sosyal bilgiler dersi (4-7. sınıflar) öğretim programında karakter eğitimi ile ilgili kavramların genel bir değerlendirmesi yapılırsa ilkököl programında kavram sayısı 55, ortaokul programında 77 olarak tespit edilmiştir. Genel olarak birçok kavramın hem ilkököl hem ortaokul programında yer aldığı ve her sınıf düzeyinde programda ortak kavramların bulunduğu görülmektedir.

5.3.5. Sosyal Bilgiler Dersi (4-7. Sınıf) Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Sosyal Bilgiler dersi (4-7. Sınıf) programında karakter eğitimi ile ilgili ortak değerlere Tablo 5.3.5.'te yer verilmiştir.

Tablo 5.3.5. Sosyal Bilgiler Dersi Programında Yer Alan Ortak Değerler

Karakter Eğitimi ile İlgili Değerler		
• Adil olma	• Duyarlılık	• Saygı
• Aile birliğine önem verme	• Dürüstlük	• Sevgi
• Bağımsızlık	• Estetik	• Sorumluluk
• Barış	• Hoşgörü	• Temizlik
• Çalışkanlık	• Misafirperverlik	• Vatanseverlik
• Dayanışma	• Özgürlük	• Yardımseverlik

Tablo 5.3.5. incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi (4, 5, 6 ve 7. sınıf) programında karakter eğitimiyle ilgili 18 değer yer aldığı görülmektedir. Programda İlkokul ve ortaokul sınıflarında öğrencilere kazandırılması istenen değerler ortak olarak verildiği için değerler listesine tek bir tabloda yer verilmiştir.

5.3.6. Sosyal Bilgiler Dersi (4-7. Sınıf) Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programındaki (4, 5, 6 ve 7. sınıf) karakter eğitimi ile ilişkili ara disiplin kazanımları Tablo 5.3.6.'da özetlenmiştir.

Tablo 5.3.6. Sosyal Bilgiler Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

Ara Disiplinler	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
Rehberlik ve Psikolojik Danışma	7	3	1	2
İnsan Hakları ve Vatandaşlık	9	14	3	7
Girişimcilik	-	2	1	2
Sağlık Kültürü	3	-	2	3
Kariyer Bilinci Geliştirme	5	3	2	-
Özel Eğitim	3	-	1	1
Toplam	27	22	10	15

Tablo 5.3.6. incelendiğinde karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarının bütününe her sınıf düzeyinde yer verilmediği görülmektedir. Karakter eğitimiyle ilgili en çok kazanım insan hakları ve vatandaşlık ara disiplininde (f=33) yer almaktadır. “Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar.”, “Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.” gibi kazanımlar insan hakları ve vatandaşlık ara disiplin kazanımlarına örnek olarak gösterilebilir. En az kazanım ise girişimcilik ve özel eğitim ara disiplinine aittir. Sınıf düzeylerine göre bakıldığında ise dördüncü sınıf düzeyinde 27, beşinci sınıf düzeyinde 22, altıncı sınıf düzeyinde 10, yedinci sınıf düzeyinde 15 kazanım bulunmaktadır. Karşılaştırma yapıldığında karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarına ortaokul düzeyindeki sınıflarda ilkökul düzeyine göre daha az yer verildiği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programındaki (4-7. sınıflar) ara disiplin kazanımlarının karakter eğitimi ile ilişkisine yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında en çok kazanımın “insan hakları ve vatandaşlık” ara disiplinine ait olduğu görülmektedir. Ayrıca karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarının sınıf

düzeylerine göre dağılımı dikkate alındığında bu kazanımlara en çok 4. sınıf düzeyinde en az ise 6. sınıf düzeyinde yer aldığı tespit edilmiştir.

5.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Fen Bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programına ait kazanım, öğrenme alanları ve ünitelerin karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında, tüm öğrencilerin fen okuryazarı olması vizyonunun gerçekleştirilebilmesi için “Bilgi” öğrenme alanına ait “Canlılar ve Hayat”, “Madde ve Değişim”, “Fiziksel Olaylar” ve “Dünya ve Evren” konu alanları ile “Beceri”, “Duyuş”, “Fen-Teknoloji-Toplum-Çevre (FTTÇ)” öğrenme alanları belirlenmiştir. “Beceri” öğrenme alanı, “Bilimsel Süreç Becerileri” ve “Yaşam Becerileri” alt öğrenme alanlarından, “Duyuş” öğrenme alanı “Tutum”, “Motivasyon”, “Değer” ve “Sorumluluk” alt öğrenme alanlarından, “Fen-Teknoloji-Toplum-Çevre (FTTÇ)” öğrenme alanı, “Sosyo-Bilimsel Konular”, “Bilimin Doğası”, “Bilim ve Teknoloji İlişkisi”, “Bilimin Toplumsal Katkısı”, “Sürdürülebilir Kalkınma” ve “Fen ve Kariyer Bilinci” alt öğrenme alanlarından oluşmaktadır (MEB, 2013). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında bu öğrenme alanları içerisinde toplam 330 kazanım bulunmaktadır.

5.4.1. İlkokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

İlkokul 3 ve 4. sınıflar Fen Bilimleri dersi öğretim programında ünitelere göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.4.1.’de özetlenmiştir.

Tablo 5.4.1. İlkokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Ünite Başlıkları	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
Canlılar ve Hayat	3	Beş Duyumuz	3	1
	3	Canlılar Dünyasına Yolculuk	6	4
	4	Vücudumuzun Bilmecesini Çözelim	8	1
	4	Mikroskopik Canlılar ve Çevremiz	7	4
Fiziksel Olaylar	3	Kuvveti Tanıyalım	2	-
	3	Çevremizdeki Işık ve Sesler	8	-
	3	Yaşamımızdaki Elektrikli Araçlar	4	1
	4	Kuvvetin Etkileri	4	-
	4	Geçmişten Günümüze Aydınlatma ve Ses Teknolojileri	12	6
	4	Basit Elektrik Devreleri	3	-
Madde ve Değişim	3	Maddeyi Tanıyalım	4	1
	4	Maddeyi Tanıyalım	11	7
Dünya ve Evren	3	Gezegemizi Tanıyalım	3	-
	4	Dünyamızın Hareketleri	1	-
Toplam			78	25

Tablo 5.4.1.'de Fen Bilimleri dersi ilkokul programındaki kazanımlar incelendiğinde üçüncü sınıf düzeyinde 32 kazanım, dördüncü sınıf düzeyinde 46 kazanım olmak üzere toplamda 78 kazanıma yer verildiği tespit edilmiştir. Kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisine bakıldığında üçüncü sınıf düzeyinde 7 kazanıma, dördüncü sınıf düzeyinde ise 18 kazanıma yer verilmiştir. Karakter eğitimi ile ilişkili 25 kazanım yer almaktadır. İlkokul programında toplam 78 kazanımın 25'i yani %32'si karakter eğitimi ile ilgilidir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların duyarlılık, sorumluluk, vatandaşlık/vatanseverlik, saygı (kendine ve başkalarına), öz denetim/disiplin ve iş birliği karakter değerlerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- duyarlılık ve sorumluluk; *“Elektrik ve su gibi kaynakların tasarruflu kullanılmasının önemini kavrar ve bu kaynakların kullanımında tasarruflu davranır.”*
- sorumluluk, saygı ve duyarlılık; *“Çevre kirliliğini önlemek için yakın çevresini temiz tutar.”*
- iş birliği ve sorumluluk; *“Bireysel olarak ya da gruplar hâlinde maddelerle çalışırken gerekli güvenlik tedbirlerini almada sorumluluk üstlenir.”*
- vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık; *“Karışimleri ayırmayı, ülke ekonomisine katkısı ve kaynakların etkili kullanımı bakımından tartışır.”*

Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına dağılımı incelendiğinde en çok sayıda kazanımın canlılar ve hayat öğrenme alanına (f=10) ait olduğu görülmektedir. Fiziksel olaylar öğrenme alanına ait 7 kazanım, madde ve değişim öğrenme alanına ait 8 kazanım bulunmaktadır. Dünya ve evren öğrenme alanına ait ise karakter eğitimi ile ilişkili kazanım yer almamaktadır.

5.4.2. Ortaokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıflar Fen Bilimleri dersi öğretim programında ünitelere göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.4.2.'de özetlenmiştir.

Tablo 5.4.2. Ortaokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Ünite Başlıkları	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimiyle İlgili Kazanım Sayısı
Canlılar ve Hayat	5	Vücudumuzun Bilmecesini Çözelim	13	5
	5	Canlılar Dünyasını Gezelim ve Tanıyalım	3	2
	6	Vücudumuzdaki Sistemler	14	3
	6	Bitki ve Hayvanlarda Üreme, Büyüme ve Gelişme	4	-
	7	Vücudumuzdaki Sistemler	16	6
	7	İnsan ve Çevre İlişkileri	4	2
	8	İnsanda Üreme, Büyüme ve Gelişme	13	-
	8	Canlılar ve Enerji İlişkileri	11	3

Tablo 5.4.2'nin devamı

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Ünite Başlıkları	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimiyle İlgili Kazanım Sayısı	
Fiziksel Olaylar	5	Kuvvetin Büyüklüğünün Ölçülmesi	2	-	
	5	Işığın ve Sesin Yayılması	7	-	
	5	Yaşamımızın Vazgeçilmezi: Elektrik	3	-	
	6	Kuvvet ve Hareket	6	-	
	6	Işık ve Ses	5	-	
	6	Elektriğin İletimi	5	-	
	7	Kuvvet ve Enerji	9	-	
	7	Aynalarda Yansıma ve Işığın Soğurulması	6	-	
	7	Elektrik Enerjisi	12	1	
	8	Basit Makineler	3	-	
	8	Işık ve Ses	6	-	
	8	Yaşamımızdaki Elektrik	6	-	
	Madde ve Değişim	5	Maddenin Değişimi	6	-
		6	Maddenin Tanecikli Yapısı	7	-
6		Madde ve Isı	7	2	
7		Maddenin Yapısı ve Özellikleri	22	7	
8		Maddenin Yapısı ve Özellikleri	16	1	
8		Maddenin Halleri ve Isı	7	-	
Dünya ve Evren	5	Yerkabuğunun Gizemi	10	4	
	6	Dünyamız, Ay ve Yaşam Kaynağımız Güneş	4	-	
	7	Güneş Sistemi ve Ötesi	9	-	
	8	Deprem ve Hava Olayları	16	1	
Toplam			252	37	

Tablo 5.4.2.'de Fen Bilimleri dersi ortaokul programındaki kazanımlar incelendiğinde beşinci sınıf düzeyinde 44 kazanım, altıncı sınıf düzeyinde 52 kazanım yedinci sınıf düzeyinde 78 kazanım, sekizinci sınıf düzeyinde ise 78 kazanım bulunduğu tespit edilmiştir. Ortaokul öğretim programında toplam 252 kazanım yer almaktadır. Mevcut kazanımların 37'si yani yaklaşık %15'i karakter eğitimi ile ilişkilidir. Karakter eğitimiyle ilişkili bu 37 kazanımdan 16'sı yedinci sınıf düzeyine, 11'i beşinci sınıf düzeyine aittir. Altıncı ve sekizinci sınıflarda ise karakter eğitimi ile ilişkili 5'er kazanım mevcuttur. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların duyarlılık, sorumluluk, cömertlik/yardımseverlik, merhamet/empati, vatandaşlık/vatanseverlik ve saygı (kendisine ve başkalarına) özelliklerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- sorumluluk ve duyarlılık; *“İnsan faaliyetleri sonucunda oluşan çevre sorunlarını araştırır ve bu sorunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunur.”*
- yardımseverlik ve duyarlılık; *“Organ bağıışı ve organ naklinin toplumsal dayanışma açısından önemini kavrar.”*
- merhamet/empati ve cömertlik/yardımseverlik; *“Yeniden kullanılabilir eşyalarını, ihtiyacı olanlara iletmeye yönelik proje geliştirir.”*

- vatandaşlık/vatanseverlik, duyarlılık ve sorumluluk; “*Elektrik enerjisinin bilinçli ve tasarruflu kullanılmasının aile ve ülke ekonomisi bakımından önemini tartışır.*”

Karakter eğitimi ile ilgili 37 kazanımın 21’i yani yaklaşık %57’si canlılar ve hayat öğrenme alanına aittir. Madde ve değişim öğrenme alanında karakter eğitimi ile ilgili 10 kazanım, dünya ve evren öğrenme alanında 5 kazanım, fiziksel olaylar öğrenme alanında ise sadece 1 kazanım bulunmaktadır.

Fen Bilimleri dersi (3-8. sınıflar) öğretim programının karakter eğitimi açısından genel değerlendirilmesi yapıldığında ilkököl programındaki kazanımların %32’si, ortaokul programında ise kazanımların %15’i karakter eğitimi ile ilişkilidir. Programdaki kazanımların tamamına bakıldığında ise toplam kazanımların yaklaşık %19’unun karakter eğitimi ile ilgili olduğu söylenebilir. Fen Bilimleri dersi öğretim programının tamamında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların duyarlılık, sorumluluk, yardımseverlik, vatandaşlık/vatanseverlik, saygı (kendine ve başkalarına), merhamet/empati, iş birliği ve öz-denetim/disiplin değerlerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca Fen Bilimleri dersi öğretim programında bir kazanımın birden fazla karakter özelliği ile ilişkili olduğu da belirlenmiştir. Programda değerlere, becerilere ve ara disiplin kazanımlarına özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programına ait kazanım, ara disiplin kazanımları, kavram ve becerilerin karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür” den oluşan altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Her sınıfta, altı öğrenme alanından her biri için bir ünite yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilere kazandırılması istenen davranış ve karakter eğitimi ile ilişkili kazanım sayılarının dağılımı aşağıda verilmiştir.

5.5.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi

İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programında üniteler ve öğrenme alanlarına göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.5.1.’de özetlenmiştir.

Tablo 5.5.1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi İlkokul Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
İnanç	Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?	8	4
İbadet	Temiz Olalım	8	7
Hız Muhammed	Hız Muhammed’i Tanıyalım	6	2
Kur’an ve Yorumu	Kur’an-ı Kerim’i Tanıyalım	5	-
Ahlak	Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik	8	8
Din ve Kültür	Aile ve Din	9	6
Toplam		44	27

Tablo 5.5.1. incelendiğinde İlkokul 4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında toplam 44 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 27'sinin (%61) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Karakter eğitimiyle ilgili en çok kazanıma (f=7, %25) “Ahlak” öğrenme alanına ait “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesinde yer verilmiştir. “Kur’an ve Yorumu” öğrenme alanına ait “Kur’an-ı Kerim’i Tanıyalım” ünitesinde ise karakter eğitimi ile ilgili herhangi bir kazanıma yer verilmemiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkökul programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların en çok yer aldığı karakter değerlerinin sevgi, saygı, hoşgörü, kibarlık/nezaket değerleri olduğu tespit edilmiştir. Sorumluluk, iyimserlik, duyarlılık, vatandaşlık/vatanseverlik, iş birliği, doğruluk, öz-denetim/disiplin değerleri de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkökul programında yer verilen diğer karakter özellikleridir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- sevgi; *“Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini açıklar.”*
- saygı (kendine); *“Beden ve giysi temizliğine özen gösterir.”*
- duyarlılık ve sorumluluk; *“Çevreyi temiz tutmaya ve korumaya önem verir.”*
- sorumluluk; *“Aile içinde kendi sorumluluklarını yerine getirmeye istekli olur”*
- hoşgörü ve sevgi; *“İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.”*

5.5.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Ortaokul Programı ve Karakter Eğitimi

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ortaokul (5, 6, 7, 8. sınıflar) öğretim programında üniteler ve öğrenme alanlarına göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.5.2.’de özetlenmiştir.

Tablo 5.5.2. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Ünite Başlıkları	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimiyle İlgili Kazanım Sayısı
İnanç	5	Allah İnancı	7	-
	6	Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç	10	1
	7	Melek ve Ahiret İnancı	14	2
	8	Kaza ve Kader	9	2
İbadet	5	İbadet Konusunda Bilgilenelim	12	2
	6	Namaz İbadeti	11	2
	7	Oruç İbadeti	10	1
	8	Zekât, Hac ve Kurban İbadeti	11	8
Hz. Muhammed	5	Hz. Muhammed ve Aile Hayatı	5	3
	6	Son Peygamber Hz. Muhammed	11	3
	7	Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed	7	1
	8	Hz. Muhammed’in hayatından Örnek Davranışlar	5	5

Tablo 5.5.2.'nin devamı

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Ünite Başlıkları	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimiyle İlgili Kazanım Sayısı
Kur'an ve Yorumu	5	Kur'an-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri	6	1
	6	Kur'an-ı Kerim'in Ana Konuları	5	1
	7	İslam Düşüncesinde Yorumlar	8	2
	8	Kur'an'da Akıl ve Bilgi	6	2
Ahlak	5	Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım	9	6
	6	İslam'ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar	6	5
	7	Din ve Güzel Ahlak	5	5
	8	İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar	6	6
Din ve Kültür	5	Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz	8	8
	6	İslamiyet ve Türkler	4	1
	7	Kültürümüz ve Din	6	5
	8	Dinler ve Evrensel Öğütleri	7	2
TOPLAM			188	74

Tablo 5.5.2. incelendiğinde Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında toplam 188 kazanım yer almaktadır. Bu kazanımların 74'ü (%39) karakter eğitimi ile doğrudan ilişkilidir. Öğrenme alanlarına göre karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayıları incelendiğinde en çok kazanımın bulunduğu öğrenme alanının 22 kazanımla (%30) "Ahlak" öğrenme alanı olduğu görülmektedir. "İbadet" öğrenme alanından 13 kazanım, "Hz. Muhammed" öğrenme alanından 12 kazanım, "Din ve Kültür" öğrenme alanından 16 kazanım, "Kur'an ve Yorumu" öğrenme alanından ise 6 kazanım karakter eğitimi ile ilişkilidir. Karakter eğitimi ile ilgili en az kazanıma sahip olan öğrenme alanı ise "İnanç" (f=5) öğrenme alanıdır.

Tablo 5.5.2. sınıf düzeyleri bakımından incelendiğinde beşinci sınıf düzeyinde 47 kazanımdan 20'sinin (%43), altıncı sınıf düzeyinde 47 kazanımdan 13'ünün (%28), yedinci sınıf düzeyinde 50 kazanımdan 16'sının (%32) ve sekizinci sınıf düzeyinde 44 kazanımdan 25'inin (%57) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ortaokul programında vatandaşlık/vatanseverlik, sevgi, saygı, merhamet/empati, hoşgörü, iyimserlik, yardımseverlik, sorumluluk, sabır, bütünlük/adalet, öz-denetim/disiplin ve duyarlılık karakter değerleri ile ilgili kazanımlara yer verildiği belirlenmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- sevgi ve duyarlılık; "Hz. Muhammed'in doğa ve hayvan sevgisiyle ilgili davranışlarına örnekler vererek doğayı ve hayvanları koruma konusunda duyarlı olur."
- vatandaşlık/vatanseverlik ve saygı; "Bayrağa ve ulusal marşa saygı göstermenin nedenlerini açıklayarak Bayrağımıza ve İstiklâl Marşı'mıza saygı gösterir."
- öz denetim/disiplin; "Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur."

- hoşgörü; *“Farklı din ve inançlara hoşgörülü olur.”*
- sabır; *“Hz. Eyyüp kıssasından hareketle sabrın güçlükler ve olumsuzlukları aşmadaki rolünü açıklar.”*
- merhamet/empati, sevgi ve yardımseverlik; *“Toplumdaki engellilere sevgi ile bakar ve onların sorunlarına çözüm önerileri geliştirir.”*

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. sınıflar) öğretim programı değerlendirildiğinde toplam 232 kazanımın 101'inin (%44) karakter eğitimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. İlkokul ve ortaokul öğretim programı karşılaştırılırsa ilkokul düzeyindeki kazanımların %61'i karakter eğitimi ile ilişkili iken ortaokul düzeyinde bu oran %39'a düşmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkokul programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar; sevgi, saygı, hoşgörü, kibarlık/nezaket, sorumluluk, iyimserlik, duyarlılık, vatandaşlık/vatanseverlik, işbirliği, doğruluk, öz-denetim/disiplin değerleri ile ilişkili iken ortaokul programında; vatandaşlık/vatanseverlik, sevgi, saygı, merhamet/empati, hoşgörü, iyimserlik, yardımseverlik, sorumluluk, sabır, bütünlük/adalet, öz-denetim/disiplin ve duyarlılık değerleri ile ilişkilidir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkokul ve ortaokul programında kazanımlar incelendiğinde bir kazanımın birden fazla karakter özelliği ile ilişkili olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca programda eğitimde aşamalılık ilkesi gözetilerek aynı konunun ardışık sınıf seviyelerinde genişletilerek ele alındığı belirlenmiştir.

Kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi sınıf düzeyinde incelendiğinde 4-8. sınıflardan en yüksek oranın ilkokul dördüncü sınıf program kazanımlarına ait olduğu görülmektedir. Ortaokul programında karakter eğitimi ile ilişkili kazanımların toplam kazanımlara oranına bakıldığında ise en yüksek oranın %57 ile sekizinci sınıf programına, en düşük oranın ise %28 ile altıncı sınıf programına ait olduğu belirlenmiştir. İlkokul ve ortaokul programlarında öğrenme alanlarının karakter eğitimi ile ilişkisi göz önüne alındığında ise her iki düzeyde de “Ahlak” öğrenme alanı ilk sırada yer almaktadır. İlkokul düzeyinde karakter eğitim ile ilişkili kazanımların %25'ini, ortaokul düzeyinde ise %30'unu “Ahlak” öğrenme alanı oluşturmaktadır. Ayrıca ilkokul ve ortaokul programlarında karakter eğitimine ilişkin kazanımlar incelendiğinde 4. sınıf programında “Kur'an ve Yorumu”, 5. sınıf programında ise “İnanç” öğrenme alanına ait herhangi bir kazanıma yer verilmediği tespit edilmiştir.

5.5.3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Değerler

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-8. Sınıf) öğretim programında karakter eğitimi ile ilgili ortak değerlere Tablo 5.5.3.'te yer verilmiştir.

Tablo 5.5.3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıf) Öğretim Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Değerler

Karakter Eğitimi ile İlgili Temel Değerler		
• Adalet	• Ölçülülük	• Paylaşımçı olmak
• Aile kurumuna ve birliğine önem verme	• Emaneti korumak	• Namuslu olmak
• Demokrasi bilinci	• Estetik	• Nezaket
• Dürüstlük	• Fedakârlık	• Sabır
• Alçak gönüllülük	• Görgülü olmak	• Sadelik
• Bağımsızlık	• Güvenirlik	• Sağlıklı olmaya önem verme
• Bağışlama	• Hakseverlik	• Samimiyet
• Barış	• Hakikat sevgisi	• Saygı
• Türk Bayrağına ve İstiklâl Marşı'na saygı	• Hayâ	• Sevgi
• Cesaret	• Hoşgörü	• Sorumluluk
• Cömertlik	• İbadet yerlerine saygı	• Sözünde durmak
• Çalışkanlık	• İffet	• Şükür
• Dayanışma	• İyi niyet	• Tarihsel mirasa duyarlılık
• Doğa sevgisi	• Kadirşinaslık	• Temizlik
• Doğal çevreye duyarlılık	• Kanaat	• Tutumluluk
• Doğruluk	• Kardeşlik	• Türk büyüklerine saygı
• Dostluk	• Merhamet	• Vatanseverlik
• Duyarlılık	• Millet sevgisi	• Vefa
• Yardımseverlik	• Millî birlik şuuru	
	• Misafirperverlik	
	• Mürüvvet	

Tablo 5.5.3. incelendiğinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılması istenen 58 değer olduğu görülmektedir. Programda değerler tüm sınıflar için ortak olarak verilmiştir.

5.5.4. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

İlkokul 4. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programındaki karakter eğitimi ile ilişkili ara disiplin kazanımları Tablo 5.5.4.'de özetlenmiştir.

Tablo 5.5.4. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımlar

Ara Disiplinler	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanımlar
İnsan Hakları ve Vatandaşlık	Aile içinde kendi sorumluluklarını yerine getirmeye istekli olur Ailenin birey ve toplum için önemini açıklar
Özel Eğitim	Güzel söz söylemeye ve güzel davranış sergilemeye istekli olur Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir
Sağlık Kültürü	Beden ve giysi temizliğine özen gösterir. Çevreyi temiz tutmaya ve korumaya önem verir.
Rehberlik	Beden ve çevre temizliğinin sağlık açısından önemini açıklar Çevreyi temiz tutmaya ve korumaya önem verir. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir

Tablo 5.5.4. incelendiğinde 4. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında ara disiplinlerle ilişkili toplam 8 kazanım yer almaktadır. Aynı kazanımın iki farklı ara disiplinle ilişkisi olabileceği dikkat çekmektedir. Örneğin; “Çevreyi temiz tutmaya ve korumaya önem verir.” kazanımı hem sağlık kültürü hem rehberlik ara disiplini ile ilişkilidir.

5.5.5. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programındaki karakter eğitimi ile ilişkili ara disiplin kazanımları Tablo 5.5.5.’de özetlenmiştir.

Tablo 5.5.5. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

Ara Disiplinler	Sınıf Düzeyi	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanımlar
İnsan Hakları ve Vatandaşlık	5	Toplumdaki engellilere sevgiyle bakar ve onların sorunlarına çözüm önerileri geliştirir
	7	Kültürel değerleri korumaya özen gösterir.
	7	Din anlayışındaki farklılıkların niçin birer zenginlik olduğunu açıklar.
	8	Hakları ihlal edilenlere karşı yardımcı olmanın insani bir davranış olduğunu belirtir.
Özel Eğitim	6	Hz. Eyyüp kıssasından hareketle sabrın güçlükler ve olumsuzlukları aşmadaki rolünü kavrar.
	8	İnsanın çalışmasının karşılığını alacağı bilinciyle hareket eder
Sağlık Kültürü	6	İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.
	6	Dinimizin sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler
	8	Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar.
	8	Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarını araştırır ve çevresinden örnekler verir.
Rehberlik	8	Kötü alışkanlık ve davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur.
	8	İnsanın akıl ve irade sahibi olması ile özgür ve sorumlu bir varlık olması arasındaki ilişkiyi açıklar.

Tablo 5.5.5. incelendiğinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programında ortaokul düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili 12 ara disiplin kazanımı bulunmaktadır. Beşinci sınıf düzeyinde 1, altıncı sınıf düzeyinde 3, yedinci sınıf düzeyinde 2, sekizinci sınıf düzeyinde 6 ara disiplin kazanımına yer verilmiştir. Programda altıncı sınıf düzeyinde “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ara disiplini, beşinci ve yedinci sınıflarda “Özel Eğitim” ve “Sağlık Kültürü” ara disiplin kazanımlarının karakter eğitimi ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. “Rehberlik” ara disiplin kazanımlarının ise sadece 8. sınıf düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili olduğu belirlenmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-8. Sınıflar) programı karakter eğitimi ile ilişkili ara disiplin kazanımları açısından değerlendirildiğinde ilkökul programında 8 kazanıma, ortaokul programında ise 12 kazanıma yer verildiği görülmektedir. Bu sayılar sınıf düzeylerine indirildiğinde ise yine ilkökul dördüncü sınıf 12 kazanımla ilk sırada yer almakta, en az sayıda kazanımın ise 1 kazanımla beşinci sınıf düzeyine ait olduğu görülmektedir.

5.5.6. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar

İlkokul 4. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programında karakter eğitimi ile ilgili temel kavramlara Tablo 5.5.6.'da yer verilmiştir.

Tablo 5.5.6. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar

Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar		
• Ahlak	• Güven	• Selam
• Aile	• İyilik	• Sevgi
• Barış	• Öğüt	• Şükür
• Din	• Yardım	• Temizlik
• Emin		

Tablo 5.5.6.'da görüldüğü gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programında ilkökul düzeyinde karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili 13 kavram yer almaktadır.

5.5.7. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar

Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında karakter eğitimi ile ilgili temel kavramlara Tablo 5.5.7'de yer verilmiştir.

Tablo 5.5.7. Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar

Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar			
5. Sınıf	6. Sınıf	7.Sınıf	8. Sınıf
• Barış	• Bayram	• Ahiret	• Ahlaki davranış
• Bilge	• Emanet	• Bağnazlık	• Din
• Değer	• Fetanet	• Bayram	• Emanet
• Dinî	• Gıybet	• Dinî sorumluluk	• Güzel ahlak
• Dua	• Hile	• Emin	• İnanç
• Düzen	• İftira	• Güzel Ahlak	• İrade
• Erdem	• İsmet	• İslam düşüncesi	• İffet
• Güven	• Kibir	• İyilik	• İslam
• Hidrellez	• Kötü zan	• Kul Hakkı	• İstişare
• Millet	• Medeniyet	• Kültür	• Kurban
• Millî	• Sıdk	• Öğüt	• Kültür
• Nevruz		• Örf ve Âdet	• Sadaka
• Sabır		• Taassup	• Savurganlık
• Vatan		• Vicdan	• Tevekkül
• Yardım			
• Yoksul			
• Ziyaret			

Tablo 5.5.7. incelendiğinde ortaokul düzeyindeki sınıflarda karakter eğitimiyle ilgili kavramlara yer verildiği görülmektedir. Beşinci sınıf düzeyinde 17 kavram, altıncı sınıf düzeyinde 11 kavram, yedinci sınıf düzeyinde 14 kavram ve sekizinci sınıf düzeyinde 14 kavram olduğu görülmektedir. Ortaokul düzeyinde karakter eğitimi ile ilişkili toplam 56 kavrama yer verilmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-8. sınıflar) programı karakter eğitimi ile ilgili kavramlar açısından değerlendirildiğinde ilkökul düzeyinde 13 kavram, ortaokul düzeyinde 56 kavram yer almaktadır. Sınıf bazında değerlendirildiğinde ise programda en fazla sayıda kavrama beşinci sınıf düzeyinde yer verilmiş olup bu sayı 17'dir. Altıncı sınıf düzeyinde ise en az sayıda kavrama (f=11) yer verildiği görülmektedir.

5.5.8. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Beceriler

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında öğrenme alanları ve kazanımları göz önünde bulundurularak bu derste öğrencilerin kazanmaları beklenen beceriler yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı'yla ulaşılması beklenen ve öğrencilerin yatay olarak bir yılın sonunda, dikey olarak da 8. sınıfın sonunda kazanacakları ve hayat boyu kullanacakları (MEB, 2010) karakter eğitimi ile ilişkili temel beceriler şunlardır; "Eleştirel düşünme becerisi, İletişim ve empati becerisi, Problem çözme becerisi, Araştırma becerisi, Değişim ve sürekliliği algılama becerisi, Sosyal katılım becerisi". Programda bu beceriler hem ilkökul hem ortaokul sınıfları için ortak verilmiştir.

5.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ortaokul 8. sınıf düzeyinde hazırlanmıştır. 7. ve 8. sınıflardaki İnsan Hakları ve Vatandaşlık dersi ilköğretim 1. sınıftan itibaren bir ara disiplin olarak ele alınmış, insan hakları ve vatandaşlık kazanımlarına Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında da yer verilmiştir. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi 7 ünite olarak hazırlanmıştır.

5.6.1. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ortaokul 8. sınıf öğretim programında ünitelere göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.6.1.'de özetlenmiştir.

Tablo 5.6.1. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Sıra No	Ünite	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
1	Bir Kahraman Doğuyor	6	1
2	Milli Uyanış: Yurdumuzun İşgaline Tepkiler	8	3
3	Ya İstiklal Ya Ölüm	7	-
4	Çağdaş Türkiye Yolunda Adımlar	25	7
5	Atatürkçülük	17	4
6	Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk' ün Ölümü	5	2
7	Atatürk' ten Sonra Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası	12	3
Toplam		80	20

Tablo 5.6.1. incelendiğinde İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında 80 kazanım bulunduğu tespit edilmiştir. Mevcut kazanımların 20'si (%25) doğrudan karakter eğitimi ile ilişkilidir. Karakter eğitimiyle ilgili en çok kazanıma (f=7, %35) "Çağdaş Türkiye Yolunda Adımlar" ünitesinde yer verilmiştir. "Ya İstiklal Ya Ölüm" ünitesinde ise karakter eğitimi ile ilgili herhangi bir kazanıma yer verilmemiştir.

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili kazanımlar incelendiğinde; vatanseverlik/vatandaşlık, sorumluluk, adalet, liderlik, iş birliği, duyarlılık karakter değeri ile ilgili kazanımlara yer verildiği belirlenmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler:

- vatanseverlik/vatandaşlık; *"Bir Türk vatandaşı olarak cumhuriyetin Türk milletine kazandırdığı vatandaşlık temel hak ve sorumlulukları bilincini kazanır."*
- adalet; *"Millî egemenlik, eşitlik, adalet, demokratik hak kavramlarını Atatürkçü düşünce sistemindeki halkçılık ilkesi ile ilişkilendirir."*

- liderlik; “Mustafa Kemal’in Millî Mücadeleyi örgütlerken karşılaştığı sorunlara bulduğu çözüm yollarını, onun liderlik yeteneği ile ilişkilendirir.”
- duyarlılık; “Türkiye Cumhuriyeti’nin temel niteliklerine yönelik iç ve dış tehditlere karşı korunması konusunda duyarlı olur.”
- sorumluluk; “Atatürk ilke ve inkılaplarına sahip çıkma ve devamlılığını sağlama konusunda kişisel sorumluluk alır.”

5.6.2. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimiyle İlgili Kavramlar

8. sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında karakter eğitimi ile ilgili temel kavramlara Tablo 5.6.2.’de yer verilmiştir.

Tablo 5.6.2. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar

Karakter Eğitimi ile İlgili Kavramlar		
• Ulusal egemenlik	• Duyarlılık	• Liderlik
• Demokrasi	• Çağdaşlaşma	• Milli birlik ve beraberlik
• Hak ve sorumluluk	• Milli mücadele	• Milli kimlik
• Eşitlik	• Çevre bilinci	• Medeni kanun
• Adalet	• Cumhuriyet	• Tasarruf bilinci
• Milli kültür	• Milli egemenlik	• Milli bilinç
• Vatanseverlik	• Bağımsızlık	

Tablo 5.6.2. incelendiğinde TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ortaokul programında karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili 20 kavramın yer aldığı görülmektedir. Bu kavramların Sosyal Bilgiler dersine ait kavramlarla benzer olduğu da tespit edilmiştir.

5.6.3. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programındaki karakter eğitimi ile ilişkili ara disiplin kazanımları Tablo 5.6.3.’de özetlenmiştir.

Tablo 5.6.3. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimi ile İlgili Ara Disiplin Kazanımları

Ara Disiplinler	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
Rehberlik ve Psikolojik Danışma	3
İnsan Hakları ve Vatandaşlık	11
Girişimcilik	1
Kariyer Bilinci Geliştirme	3
Spor Kültürü ve Olimpik Eğitim	1
Toplam	19

Tablo 5.6.3 incelendiğinde TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi programında karakter eğitimi içeren ara disiplinlerle ilişkili toplam 19 kazanım yer almaktadır. Programda en çok yer alan ara disiplin kazanımının “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ara disiplinine (f=11) ait olduğu belirlenmiştir. “*Vatandaş olmanın getirdiği sorumlulukları fark eder*” ve “*Eğitimin kendisi için bir hak olduğunu fark eder*” ara disiplin kazanımları İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplinine örnek gösterilebilir. “Girişimcilik” ve “Spor Kültürü ve Olimpik Eğitim” ara disiplinlerinde ise karakter eğitimi ile ilgili ara disiplin kazanımlarından sadece birer kazanım yer almaktadır.

5.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi programına ait kazanımlara ve bu kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu tarafından kabul edilen İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi (8. sınıf) öğretim programı, 2015-2016 öğretim yılından itibaren uygulamadan kaldırılarak yerine İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı uygulamaya konulmuştur. Ancak önceki programda 8.sınıfta okutulan Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin yerini alan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili değerlerin küçük yaşlardan itibaren kazandırılmasının gerekli olması sebebiyle ilköğretim 4. sınıfta okutulma kararı alınmıştır.

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim programı; (1) İnsan Olmak, (2) Hak, Özgürlük ve Sorumluluk, (3) Adalet ve Eşitlik, (4) Uzlaşma, (5) Kurallar ve (6) Birlikte Yaşama olmak üzere altı üniteden oluşmaktadır.

5.7.1. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

İlkokul 4. sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programındaki ünitelere ait kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.7.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.7.1. İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Sıra No	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
1	İnsan Olmak	4	3
2	Hak, Özgürlük ve Sorumluluk	7	7
3	Adalet ve Eşitlik	6	6
4	Uzlaşma	4	4
5	Kurallar	4	4
6	Birlikte Yaşama	5	4
	Toplam	30	28

Tablo 5.7.1. incelendiğinde İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında 30 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 28’inin karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi programında yer alan kazanımların neredeyse tamamı (%93) karakter eğitimi ile

doğrudan ilişkilidir. Programdaki kazanımlarla ilişkili karakter değerleri ise şunlardır; vatandaşlık/vatanseverlik, bütünlük/adalet, sorumluluk, duyarlılık, saygı, hoşgörü, empati, iyimserlik, sabır/ilgi ve iş birliği. Karakter özelliklerinden örnekler;

- saygı ve hoşgörü; “*İnsanların farklılıklarına saygı gösterir.*”
- empati; “*Adil ya da eşit davranılmadığında insanlarda oluşabilecek duyguları açıklar.*”
- vatandaşlık/vatanseverlik, sorumluluk ve duyarlılık; “*Hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği veya kısıtlandığı durumları örneklendirerek bunların çözümüne ilişkin sorumluluk üstlenir*”
- sabır/ilgi ve hoşgörü; “*Anlaşmazlıkları çözmek için uzlaşma yolları arar.*”
- adalet; “*Adalet ve eşitlikle ilgili olumlu ve olumsuz davranışlara örnekler verir.*”

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi programında genellikle bir kazanımın birden fazla karakter özelliği ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Programda değerlere, becerilere ve ara disiplin kazanımlarına özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında 8. sınıf Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi öğretim programına ait kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi programının vizyonu; kendini tanıyan, gizli güçlerini fark eden, toplumda mesleklerin önemini bilen ve kariyerini planlayan bireyler yetiştirmektir. Program, ortaokul 8. sınıfta ve haftada bir saat okutulan bir dersi kapsamaması nedeniyle konu temelli olarak hazırlanmış olup bu haliyle bireyi temel özne olarak alıp bireyden mesleklere, mesleklerden topluma doğru bütünleşmeyi sağlamaya çalışan “konuları” içeren bir yapı göstermektedir (MEB, 2014). Program “Kendini Tanıma”, “Güvenli ve Sağlıklı Yaşam”, “Eğitim Yaşamı”, “Meslekleri Tanıma” ve “Kariyer Planlama” olmak üzere toplam 5 konu alanından oluşmaktadır.

5.8.1. Rehberlik ve Kariyer Planlama Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi 8. sınıf programındaki konu alanlarına ait kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.8.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.8.1. Rehberlik ve Kariyer Planlama Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Sıra No	Konular	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimiyle İlgili Kazanım Sayısı
1	Kendini Tanıma	9	5
2	Güvenli ve Sağlıklı Yaşam	6	5
3	Eğitim Yaşamı	6	2
4	Meslekleri Tanıma	14	1
5	Kariyer planlama	9	1
Toplam		44	14

Tablo 5.8.1. Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi öğretim programında toplam 44 kazanıma yer verilmiştir ve bu kazanımların 14'ü (%32) karakter eğitimi ile ilişkilidir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların ilişkili olduğu karakter değerleri ise şunlardır; öz-denetim/disiplin, saygı, sabır/ilgi, sorumluluk, vatandaşlık/vatanseverlik ve hoşgörü. Karakter özelliklerinden örnekler;

- öz-denetim/disiplin; “*Stresle başa çıkmada uygun yöntemler kullanır.*”
- saygı (kendine); “*Güvenli ve sağlıklı hayat için gerekli alışkanlıkları edinir.*”
- sorumluluk; “*Okuldaki görev ve sorumluluklarını yerine getirir.*”
- sabır/ilgi; “*Okul başarısını arttırmak için planlı çalışmaya özen gösterir.*”

Konu alanlarına göre karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayısına bakıldığında karakter eğitimi ile ilgili en az kazanımın (f=1), en çok kazanıma sahip olan “Meslekleri Tanıma” konu alanına (f=14) ait olduğu görülmektedir. “Güvenli ve Sağlıklı Yaşam” konu alanı kazanımlarının (f=6) ise neredeyse tamamının (f=5) karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Programda değerlere, becerilere ve ara disiplin kazanımlarına özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi programına ait kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi ilkökul 1-4. sınıflarda zorunlu ders olarak okutulmaktadır. Bütüncül eğitimde önemli bir yere sahip olan Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi, öğrencinin fiziksel, duygusal, sosyal, zihinsel vb. özelliklerini geliştirmenin yanı sıra yaşam becerileri olarak adlandırılan öğrencinin kişisel, sosyal ve düşünme becerilerini geliştirmek için oluşturulan eğitim fırsatlarından yararlanmasını da sağlamaktadır. Yaşam becerileri içinde kendini tanıma, bireysel ve sosyal sorumluluk, adil oyun, grupta çalışma, iletişim, gözlem, hedef belirleme, uygulama, değerlendirme, yansıtma vb. beceriler sayılabilir.

5.9.1. Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

İlkökul 1-4. sınıflar Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi programında sınıf seviyelerine göre kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.9.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.9.1. Oyun ve Fiziki Etkinlikler Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
1. sınıf	26	7
2. sınıf	29	13
3. sınıf	30	14
4. sınıf	23	15
Toplam	108	49

Tablo 5.9.1.'de İlkokul 1-4. Sınıflar Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi öğretim programına ait kazanımlar incelendiğinde programda 108 kazanıma yer verildiği ve bu kazanımların 49'unun (%45) doğrudan karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların saygı, duyarlılık, sorumluluk, öz-denetim/disiplin, vatandaşlık/vatanseverlik, sportmenlik, iş birliği, hoşgörü, bütünlük/adalet değerleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- sportmenlik; “*Oyun ve fiziki etkinliklerde başarıyı tebrik eder.*”
- hoşgörü; “*Oyun ve fiziki etkinliklerde farklılıklara karşı anlayış ve hoşgörü gösterir.*”
- saygı (kendine ve başkalarına); “*Oyun ve fiziki etkinliklere katılırken temizlik alışkanlığı sergiler.*”
- işbirliği; “*Oyun ve fiziki etkinliklerde arkadaşlarıyla etkili işbirliği becerileri geliştirir.*”
- sorumluluk; “*Oyun ve fiziki etkinliklere kendi ve başkalarının güvenliği ile ilgili sorumluluk alarak katılır.*”
- adalet; “*Küçük grup ve takım oyunlarında adil oyun anlayışı gösterir.*”

Tablo 5.9.1 sınıf düzeylerine göre incelendiğinde karakter eğitimi ile ilgili en çok kazanıma (f=15) dördüncü sınıf düzeyinde, en az kazanıma ise birinci sınıf düzeyinde (f=7) yer verildiği belirlenmiştir. Sınıf düzeyi arttıkça karakter eğitimi ile ilgili kazanımların da arttığı gözlenmektedir. Programda değerlere, becerilere ve ara disiplin kazanımlarına özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Beden Eğitimi ve Spor dersi programına ait kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

Beden Eğitimi ve Spor Dersi ortaokul 5-8. sınıflarda okuyan öğrencilerin fiziksel etkinliklere ve spora katılma ve bu süreçlerde bedensel, zihinsel, kişisel, duygusal ve sosyal becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacak tüm eğitim süreçlerini içerir. Beden Eğitimi ve Spor dersi ilkokullardaki Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersinin ortaokullardaki devamıdır. Bu doğrultuda Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı, ortaokul 5-8. Sınıflar düzeyindeki öğrencilerin gelişim ihtiyaçları ve eğitim öncelikleri göz önüne alınarak “hareket yetkinliği” ve “aktif ve sağlıklı yaşam” olmak üzere iki temel öğrenme ve gelişim alanı üzerine tasarlanmıştır. Aynı zamanda, “beden eğitimi ve spor” etkinliklerinin içindeki öz-yönetim, sosyal ve düşünme becerilerini geliştirme fırsatlarından etkili bir şekilde yararlanmak için bu boyutlarla ilgili kazanımlara da öğretim programında yer verilmiştir.

5.10.1. Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Ortaokul 5-8. Sınıflar Beden Eğitimi ve Spor dersi programındaki öğrenme alanlarına ait kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.10.1'de özetlenmiştir.

Tablo 5.10.1. Beden Eğitimi ve Spor Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Öğrenme Alanı	Sınıf Düzeyi	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı
Hareket Yetkinliği	5. sınıf	18	5
	6. sınıf	18	6
	7. sınıf	19	8
	8. sınıf	16	6
Aktif ve Sağlıklı Yaşam	5. sınıf	12	4
	6. sınıf	12	4
	7. sınıf	12	4
	8. sınıf	12	3
Toplam		119	40

Tablo 5.10.1.'de Ortaokul Beden Eğitimi ve Spor dersine ait kazanımlar incelendiğinde programda 119 kazanıma yer verildiği ve bu kazanımların 40'ının (%34) doğrudan karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların; iş birliği, hoşgörü, sorumluluk, saygı, duyarlılık, öz-denetim/disiplin, liderlik, vatandaşlık/vatanseverlik, sportmenlik, yardımseverlik ve bütünlük/adalet karakter değerleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- sportmenlik; *“Oyun ve etkinliklerde kaybetmeye ve kazanmaya ilişkin uygun davranışlar sergiler.”*
- saygı; *“Sporlara hazırlayıcı oyun ve etkinliklerde başkalarının haklarına saygı gösterir.”*
- iş birliği; *“Sporlara hazırlayıcı oyun ve etkinliklerde işbirliğine dayalı davranışlar gösterir”*
- vatandaşlık/vatanseverlik, *“Millî bayramlar/belirli gün ve haftalar için hazırlanan etkinliklere istekle katılır.”*
- hoşgörü; *“Sporlara hazırlayıcı oyun ve etkinliklerde meydana gelen anlaşmazlıklar için etkili iletişim yolları kullanır.”*
- liderlik; *“Sporlara hazırlayıcı oyun ve etkinliklerde liderlik becerileri gösterir.”*

Tablo 5.10.1. sınıf düzeyleri açısından incelendiğinde 5. Sınıf düzeyinde 30 kazanımın 9'unun, 6. Sınıf düzeyinde 30 kazanımın 10'unun, 7. Sınıf düzeyinde 31 kazanımın 12'sinin, 8. Sınıf düzeyinde 28 kazanımın 9'unun karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir. Böylece karakter eğitimi ile ilgili en çok kazanıma 7.sınıf düzeyinde (f=12) yer verildiği görülmektedir. Öğrenme alanları açısından inceleme yapıldığında ise “hareket yetkinliği” öğrenme alanına ait 71 kazanımın 25'inin, “aktif ve sağlıklı yaşam” öğrenme alanına ait 48 kazanımın ise 15'inin karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar incelendiğinde sınıf düzeyi arttıkça aynı kazanıma genişletilerek yer verildiği görülmektedir. Sınıf seviyelerine göre hoşgörü ve duyarlılık karakter değerleriyle ilişkili şu kazanımlar buna örnek gösterilebilir;

- 5. sınıf; *“Oyun ve etkinliklerde bireysel farklılıklara duyarlı olur.”*

- 6. sınıf; “Sporlara hazırlayıcı oyun ve etkinliklerde bireysel farklılığı olanlarla çalışmaya gönüllü olur.”
- 7. sınıf; “Sporlara hazırlayıcı oyun ve etkinliklerde bireysel farklılığı olanlarla çalışmaya istekli olur.”
- 8. sınıf; “Spor ve etkinliklere katılımında bireysel farklılığı olanlarla çalışmaya değer verir.”

Programda değerlere, becerilere ve ara disiplin kazanımlarına özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.11. On Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında Trafik Güvenliği dersi programına ait kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

İlkokul 4. sınıf düzeyinde okutulan Trafik Güvenliği dersine ait öğretim programı, “bireylerin trafikte tehlike yaratmaması ve kendini tehlikeden koruması” temel alınarak hazırlanmıştır. Trafik Güvenliği dersi ile trafik güvenliği bilincini oluşturmak ve gelecekte trafik kuralları konusunda duyarlı davranışlar sergileyecek bireylerin yetiştirilmesini sağlamak amaçlanmıştır. Program, “Trafik bilinci” ve “İlkyardım” olmak üzere iki üniteden oluşmaktadır.

5.11.1. Trafik Güvenliği Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Trafik Güvenliği dersi 4. sınıf programındaki ünitelere ait kazanımlar ve bu kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.11.1’de özetlenmiştir.

Tablo 5.11.1. Trafik Güvenliği Dersi Öğretim Programı ve Karakter Eğitimi

Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimiyle İlgili Kazanım Sayısı
Trafik Bilinci	19	15
İlkyardım	5	3
Toplam	24	18

Tablo 5.11.1 incelendiğinde Trafik Güvenliği dersine ait 24 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 18’inin (%75) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Trafik Güvenliği dersi programında karakter eğitimi ile doğrudan ilgili kazanımlar incelendiğinde; sorumluluk, duyarlılık, öz-denetim/disiplin, yardımseverlik, saygı, sabır, kibarlık/nezaket ve hoşgörü özellikleri ile ilgili kazanımlara yer verildiği belirlenmiştir. Karakter özelliklerinden örnekler;

- sorumluluk; “Günlük yaşantısında çevresindeki güvenli yolları seçer.”
- yardımseverlik; “Ambulansa yol vermenin önemini açıklar.”
- saygı; “Kendisinin ve başkalarının hayatının önemli olduğunu fark ederek trafik bilinci kazanır.”
- duyarlılık; “Yolculuk sırasında uyulması gereken kuralları uygular.”
- hoşgörü; “Taşıtlara binış ve iniş kurallarını uygular.”

5.2.7. Trafik Güvenliği Dersi Programında Yer Alan Karakter Eğitimiyle İlgili Değerler

Trafik Güvenliği Dersi Öğretim Programı içerdiği kazanımlar ve etkinlikler yoluyla öğrencilerde bazı değerlerin gelişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu programla ilkokul 4. sınıf düzeyinde karakter eğitimine ilişkin ulaşılması beklenen değerler; sabır, saygı, hoşgörü, sorumluluk, duyarlılık, kurallara uyma ve insana değer vermedir.

Programda becerilere, kavramlara ve ara disiplin kazanımlarına özel olarak yer verilmediği için araştırmaya dâhil edilmemiştir.

5.12. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Tamamına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında araştırma kapsamındaki ilkokul ve ortaokul öğretim programlarının tamamına ait kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yer verilmiştir.

5.12.1. İlkokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi

İlkokul öğretim programlarında kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.12.1.'de özetlenmiştir.

Tablo 5.12.1. İlkokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi

Sınıf Seviyesi	Dersler	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı	Yüzde	Sıralama
1-3. Sınıflar	Hayat Bilgisi	292	178	61	4
1-4. Sınıflar	Türkçe	761	52	7	8
4. Sınıf	Sosyal Bilgiler	46	14	30	7
3-4. Sınıflar	Fen Bilimleri	78	25	32	6
4. Sınıf	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	44	27	61	3
4. Sınıf	İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi	30	28	93	1
1-4. Sınıflar	Oyun ve Fiziki Etkinlikler	108	49	45	5
8. Sınıf	Trafik Güvenliği	24	18	75	2
Toplam		1383	391	28	

Tablo 5.12.1. incelendiğinde ilkokul öğretim programlarının tamamında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların, toplam kazanımların %28'ini oluşturduğu görülmektedir. Karakter eğitimi ile ilişkisi bakımından ilkokul programları arasında ilk sırada yer alan İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi dersi programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranının %93 olduğu belirlenmiştir. Bu dersi sırayla Trafik Güvenliği (%75), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (%61), Hayat Bilgisi (%61), Oyun ve Fiziki Etkinlikler (%45), Fen Bilimleri (%32) ve Sosyal Bilgiler (%30) dersleri izlemektedir. İlkokul öğretim programları arasında kazanım sayısı en yüksek olan Türkçe dersi

programının (f=761) ise karakter eğitimi ile ilişkisinin en düşük oranda (%7) olduğu görülmektedir.

5.12.2. Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi

Ortaokul öğretim programlarında kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.12.2.'de özetlenmiştir.

Tablo 5.12.2. Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi

Sınıf Seviyesi	Dersler	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı	Yüzde	Sıralama
5-8. Sınıflar	Türkçe	496	17	3	7
5-7. Sınıflar	Sosyal Bilgiler	129	52	40	1
5-8. Sınıflar	Fen Bilimleri	252	37	15	6
5-8. Sınıflar	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	188	74	39	2
8. Sınıf	İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	80	20	25	5
8. Sınıf	Rehberlik ve Kariyer Planlama	44	14	32	4
5-8. Sınıflar	Beden Eğitimi ve Spor	119	40	34	3
Toplam		1308	254	19	

Tablo 5.12.2. incelendiğinde ortaokul öğretim programlarının tamamında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların, toplam kazanımların %19'unu oluşturduğu görülmektedir. Karakter eğitimi ile ilişkisi bakımından ortaokul programları arasında ilk sırada yer alan Sosyal Bilgiler dersi programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranının %40 olduğu belirlenmiştir. Bu dersi sırayla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (%39), Beden Eğitimi ve Spor (%34), Rehberlik ve Kariyer Planlama (%32), İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (%25) ve Fen Bilimleri (%15) dersleri izlemektedir. Ortaokul öğretim programları arasında kazanım sayısı en yüksek olan Türkçe dersi programının (f=496) ise karakter eğitimi ile ilişkisinin en düşük oranda (%3) olduğu görülmektedir.

5.12.3. İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi

İlkokul ve ortaokul öğretim programlarında kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisi Tablo 5.12.3.'te özetlenmiştir.

Tablo 5.12.3. İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programları ve Karakter Eğitimi

Sınıf Seviyesi	Dersler	Kazanım Sayısı	Karakter Eğitimi ile İlgili Kazanım Sayısı	Yüzde	Sıralama
1-3. Sınıflar	Hayat Bilgisi	292	178	61	3
1-8. Sınıflar	Türkçe	1257	69	5	11
4-7. Sınıflar	Sosyal Bilgiler	175	66	38	6
3-8. Sınıflar	Fen Bilimleri	330	62	19	10
4-8. Sınıflar	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	232	101	44	5
8. Sınıf	İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	80	20	25	9
4. Sınıf	İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi	30	28	93	1
8. Sınıf	Rehberlik ve Kariyer Planlama	44	14	32	8
1-4. Sınıflar	Oyun ve Fiziki Etkinlikler	108	49	45	4
5-8. Sınıflar	Beden Eğitimi ve Spor	119	40	34	7
8. Sınıf	Trafik Güvenliği	24	18	75	2
Toplam		2691	645	24	

Tablo 5.12.3. incelendiğinde karakter eğitimi ile ilişkisi bakımından ilkokul ve ortaokul programları arasında ilk sırada yer alan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranının %93 olduğu belirlenmiştir. Bu dersi sırayla Trafik Güvenliği (%75), Hayat Bilgisi (%61), Oyun ve Fiziki Etkinlikler (%45), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (%44), Sosyal Bilgiler (%38), Beden Eğitimi ve Spor (%34), Rehberlik ve Kariyer Planlama (%32), İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (%25) ve Fen Bilimleri (%19) dersleri izlemektedir. İlkokul ve ortaokul öğretim programları arasında kazanım sayısı en yüksek olan Türkçe dersi programının (f=1257) ise karakter eğitimi ile ilişkisinin en düşük oranda (%5) olduğu görülmektedir.

5.12.4. İlkokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri

İlkokul öğretim programlarında kazanımlarda yer alan karakter değerlerinin derslere dağılımı Tablo 5.12.4.'de özetlenmiştir.

Tablo 5.12.4. İlkokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri

Karakter Değerleri	Dersler								TOPLAM
	Hayat Bilgisi	Türkçe	Sosyal Bilgiler	Fen Bilimleri	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	İnsan Hakları	Yurttaşlık ve Demokrasi	Trafik Güvenliği	
Kendine, başkalarına ve mülkiyete saygı	+	+	+	+	+	+	+	+	8
Dürüstlük	+	-	-	-	-	-	-	-	1
Öz-denetim/disiplin	+	+	+	+	-	-	+	+	6
Sorumluluk/Güvenilirlik/Hesap verebilirlik	+	-	-	-	-	+	+	+	4
Bütünlük/Adalet	+	-	-	-	-	+	-	+	3
Sabır/İlgi	+	-	-	-	-	+	+	-	3
İş birliği	+	+	-	+	-	+	-	+	5
Merhamet/Empati	+	-	-	-	-	+	-	-	2
İyimselik	+	-	-	-	+	+	-	-	3
Affetme	+	-	-	-	-	-	-	-	1
Vatanserlik/Vatandaşlık	+	+	+	+	-	+	-	+	6
Hoşgörü	+	-	+	-	+	+	+	+	6
Cömertlik/Yardımserlik	+	-	+	-	-	-	+	-	2
Kıbarlık/Nezaket	+	-	-	-	+	-	+	-	2
Sportmenlik	+	-	-	-	-	-	-	+	2
Alçakgönüllülük	+	-	-	-	-	-	-	-	1
Sevgi	+	-	-	-	+	-	-	-	2
Duyarlılık	+	+	+	+	-	+	+	+	7
Liderlik	+	-	-	-	-	-	-	-	1

Tablo 5.12.4 incelendiğinde ilkökul öğretim programlarındaki kazanımlarda en çok dersle ilişkisi bulunması bakımından ilk sırada yer alan karakter değerinin saygı (kendine, başkalarına ve mülkiyete) değeri olduğu görülmektedir. Saygı değerinin tüm derslerin kazanımlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir (f=8). Duyarlılık değeri ilkökul dersleriyle en çok ilişkisi bulunan karakter değerleri arasında baştan ikinci sırada yer almaktadır (f=7). Bu değerleri vatandaşlık/vatanserlik, öz-denetim/disiplin ve hoşgörü değerleri takip etmektedir (f=6). İlkokul dersleriyle en az ilişkili karakter değerlerine bakıldığında ise bu değerlerin başında dürüstlük, alçakgönüllülük, affetme ve liderlik değerleri gelmektedir (f=1). Sevgi, kıbarlık/nezaket, merhamet/empati, cömertlik/yardımserlik ve sportmenlik değerleri de ilkökul dersleriyle en az ilişkisi bulunan karakter değerleri arasında ikinci sırada yer almaktadır (f=2).

5.12.5. Ortaokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri

Ortaokul öğretim programlarında kazanımlarda yer alan karakter değerlerinin derslere dağılımı Tablo 5.12.5.'te özetlenmiştir.

Tablo 5.12.5. Ortaokul Programlarında Yer Alan Karakter Değerleri

Karakter Değerleri	Türkçe	Sosyal Bilgiler	Fen Bilimleri	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Rehberlik ve Kariyer Planlama	Beden Eğitimi ve Spor	TOPLAM
Kendine, başkalarına ve mülkiyete saygı	+	+	+	+	-	+	+	6
Dürüstlük	-	+	-	-	-	-	-	1
Öz-denetim/disiplin	+	+	-	+	-	+	+	5
Sorumluluk/Güvenilirlik/Hesap verebilirlik	-	+	+	+	+	+	+	6
Bütünlük/Adalet	-	+	-	+	+	-	+	4
Sabır/İlgi	+	-	-	+	-	+	-	3
İş birliği	+	-	-	-	+	-	+	3
Merhamet/Empati	-	-	+	+	-	-	-	2
İyimselik	-	-	-	+	-	-	-	1
Affetme	-	-	-	-	-	-	-	0
Vatansızlık/Vatandaşlık	+	+	+	+	+	+	+	7
Hoşgörü	-	+	-	+	-	+	+	4
Cömertlik/Yardımsızlık	-	-	+	+	-	-	+	3
Kibarlık/Nezaket	+	-	-	-	-	-	-	1
Sportmenlik	-	-	-	-	-	-	+	1
Alçakgönüllülük	-	-	-	-	-	-	-	0
Sevgi	-	-	-	+	-	-	-	1
Duyarlılık	+	+	+	+	+	-	+	6
Liderlik	-	-	-	-	+	-	+	2

Tablo 5.12.5 incelendiğinde ortaokul öğretim programlarındaki kazanımlarda en çok dersle ilişkisi bulunması bakımından ilk sırada yer alan karakter değerinin vatandaşlık/vatansızlık değeri olduğu görülmektedir (f=7). Saygı (kendine, başkalarına ve mülkiyete), sorumluluk/güvenilirlik/hesap verebilirlik ve duyarlılık (f=6) değerleri de ortaokul dersleriyle en çok ilişkili karakter değerleri arasında yer almaktadır. Ortaokul dersleriyle en az ilişkili karakter değerlerine bakıldığında alçakgönüllülük ve affetme değerlerinin herhangi bir dersin kazanımlarıyla ilişkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Sevgi, dürüstlük, iyimselik, kibarlık/nezaket ve sportmenlik değerlerinin ise sadece bir dersle ilişkisi bulunmaktadır (f=1).

5.12.6. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Karakter Değerleri Açısından Sıralaması

İlkokul ve ortaokul öğretim programlarının karakter değerleri ile ilişkisi Tablo 5.12.6'da sayısal değerlerle özetlenmiştir.

Tablo 5.12.6. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Karakter Değerleri Açısından Sıralaması

Sınıf Seviyesi	Dersler	Karakter Değeri Sayısı	Sıralama
1-3. Sınıflar	Hayat Bilgisi	19	1
1-8. Sınıflar	Türkçe	7	7
4-7. Sınıflar	Sosyal Bilgiler	9	5
3-8. Sınıflar	Fen Bilimleri	8	6
4-8. Sınıflar	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	15	2
8. Sınıf	İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	6	8
4. Sınıf	İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi	10	4
8. Sınıf	Rehberlik ve Kariyer Planlama	6	8
1-4. Sınıflar	Oyun ve Fiziki Etkinlikler	9	5
5-8. Sınıflar	Beden Eğitimi ve Spor	11	3
8. Sınıf	Trafik Güvenliği	8	6

Tablo 5.12.4. incelendiğinde ilkokul ve ortaokul öğretim programları arasında araştırma kapsamında olan 19 karakter değerinin tümünün yer aldığı Hayat Bilgisi dersi ilk sırada yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi sahip olduğu karakter değerleri sayısı bakımından ikinci sırada (f=15), Beden Eğitimi ve Spor dersi ise üçüncü sıradadır (f=11). Bu dersleri İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi (f=10), Oyun ve Fiziki Etkinlikler (f=9), Sosyal Bilgiler (f=9), Trafik Güvenliği (f=8), Fen Bilimleri (f=8), Türkçe (f=7), İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (f=6) ve Rehberlik ve Kariyer Planlama (f=6) dersleri takip etmektedir. Tüm öğretim programları arasında kazanımlarla ilişkili karakter değerlerinin sayısı bakımından en zayıf kaldığı derslerin başında İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ve Rehberlik ve Kariyer Planlama dersinin geldiği görülmektedir. İlkokul ve ortaokul ders programlarının en az 6 en fazla 19 karakter değeri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgulara dayalı olarak ortaya çıkan sonuçlar ve bu sonuçlardan yola çıkılarak karakter eğitimi ile ilgili yapılacak çalışmalara ilişkin önerilere yer verilmiştir.

6.1. Sonuç ve Tartışma

6.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın birinci alt problemi olan; “Hayat Bilgisi dersi programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Hayat bilgisi dersi öğretim programı 1, 2 ve 3. sınıflar düzeyinde incelendiğinde programda toplam 292 kazanımın 178’inin (%61) karakter eğitimi ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Programda kazanımların yarıdan fazlasının karakter eğitimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Sınıf düzeyi arttıkça programdaki kazanım sayısı fazlaştıkça karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayısının da buna paralel olarak arttığı tespit edilmiştir. Bulach ve Butler (2002) araştırmasında Karakter Eğitimi programının planlanması için farklı sınıf seviyelerinde hangi karakter değerlerine ihtiyaç olduğunu öğrenmenin gerekli olduğunu belirtmiştir.

Hayat Bilgisi programında kazanımlarda en çok “vatandaşlık/vatanseverlik” karakter değerine yer verildiği tespit edilmiştir. Yıldırım (2009) çalışmasında öğretmenlerin çocuklara kazandırılması gereken temel değerler arasında “vatanseverlik” değerini ön plana çıkardıkları sonucuna ulaşmıştır. Kazanımların ilgili olduğu diğer karakter değerleri ise; sevgi, saygı, hoşgörü, affetme, dürüstlük, liderlik, bütünlük/adalet, öz-denetim/disiplin, sorumluluk/güvenilirlik/hesap verebilirlik, kibarlık/nezaket, alçakgönüllülük, merhamet/empati, yardımseverlik, iş birliği, duyarlılık, sabır/ilgi, iyimserlik ve sportmenlik değerleridir. Ayrıca programda bazı kazanımların birden fazla karakter özelliği ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Hayat Bilgisi öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinin tamamı ile doğrudan ilgilidir.

Hayat bilgisi programındaki kazanımlar beceriler açısından incelendiğinde ise eleştirel düşünme becerisi ile ilişkili kazanımların en yüksek oranda yer aldığı görülmüştür. Huitt (1998) tüm düzeylerdeki öğretim programlarının öğrencileri eleştirel düşünme becerilerini kullanmaya yönelecek şekilde hazırlanmaları gerektiğini belirtmektedir. Karakter eğitimi ile ilişkili beceriler sınıf seviyesine göre incelendiğinde ise Hayat Bilgisi dersi programında sınıf seviyesi arttıkça becerilerle ilişkili kazanımların fazlaştığı belirlenmiştir.

Programda karakter eğitimi ile ilişkili kavramlar incelendiğinde kazanımların aksine sınıf seviyesi arttıkça kavram sayısının azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bazı kavramların birden fazla sınıf düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Programdaki ara disiplin kazanımlarına bakıldığında karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarına her sınıf düzeyinde yer verildiği ve ilgili en çok kazanımın “insan hakları ve vatandaşlık” ara disiplinine ilişkin olduğu belirlenmiştir. Karakter eğitimiyle ilgili ara disiplin kazanımlarının 3. sınıf düzeyinde azaldığı tespit edilmiştir.

6.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın ikinci alt problemi olan; “Türkçe ders programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Türkçe dersi programı ilkököl düzeyinde incelendiğinde bütün sınıflardaki 761 kazanımın sadece 52’sinin (%7) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmüştür. Sınıf seviyelerine göre yapılan incelemede ise birinci sınıfta kazanımların %10’u, ikinci sınıfta %9’u, üçüncü sınıfta %6’sı, dördüncü sınıfta ise %5’i karakter eğitimi ile ilgilidir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranının sınıf seviyesi arttıkça azaldığı görülmektedir. Programda karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar; saygı, öz-denetim/disiplin, iş birliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık değerleri ile ilişkilidir. Ayrıca karakter eğitimi ile ilgili bu kazanımların çoğuna her sınıf düzeyinde tekrarlanarak yer verildiği de belirlenmiştir.

Türkçe dersi programı ortaoköl düzeyinde incelendiğinde toplam kazanım sayısı 496, karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayısı ise sadece 17’dir (%3). Sınıf seviyelerine göre yapılan incelemede ise beşinci sınıflarda 262 kazanım bulunmakta ve bu kazanımların 13’ünün (%5) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Beşinci sınıf düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar genel olarak ilkököl programındaki kazanımlarla ortaktır. Türkçe dersi 1-5. sınıflar öğretim programının birlikte hazırlanmış olması beşinci sınıf kazanımları ile ilkököl kazanımlarının ortak hazırlanmış olmasının sebeplerinden olabilir. 6, 7 ve 8. sınıflarda ise toplam 234 kazanım bulunmakta ve bu kazanımların sadece 4’ünün (%2) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Ortaoköl sınıflarında karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar saygı, sabır, kibarlık/nezaket, öz-denetim/disiplin, işbirliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık değerleri ile ilişkilidir. Aytan (2012: 131) çalışmasında, Türkçe (6, 7, 8.sınıflar) ders kitaplarındaki masal ve hikâyelerde saygı, sabır ve vatanseverlik gibi karakter özellikleri tespit etmiştir.

Türkçe dersi ilkököl ve ortaoköl programları karakter eğitimi açısından karşılaştırıldığında ilkököl düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranı %7 iken ortaoköl düzeyinde %3’tür. Meydan (2012) çalışmasında 1-5. sınıflar Türkçe programının değerlere 6-8 programından daha fazla yer verdiğini ifade etmiştir. Türkçe dersi programının tamamının 1257 kazanımdan oluştuğu ve bu kazanımların 69’unun (%5) karakter eğitimi ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Türkçe dersinde masal ve hikâyeler yoluyla karakter özelliği kazandırmanın etkili olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konurken bu oranın oldukça düşük olduğu söylenebilir. Türkçe dersinde öğrencilerinin ilgisini çekecek metinlerin (örnek hikâyelerin) kullanılması karakter eğitimi kapsamına giren değerlerin kazandırılmasına daha fazla katkı sağlayabilir. Aytan (2012) yaptığı araştırma sonucunda Türkçe ders kitaplarına alınacak metinlerin karakter eğitimi doğrultusunda seçilebileceği önerisinde bulunmuştur. Türkçe dersi öğretim programında daha çok özel alan kazanımlarına yer verildiği belirlenmiştir. İlkoköl düzeyinden ortaoköl düzeyine karakter eğitimi ile ilgili kazanımların sayısı azalırken bu kazanımların ilişkili olduğu karakter değeri sayısının arttığı görülmektedir.

Kazanımlarla ilişkili karakter değerlerine bakıldığında ise; ilkököl düzeyinde saygı, öz denetim/disiplin, işbirliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık özellikleri tespit edilirken ortaoköl düzeyinde saygı, kibarlık/nezaket, sabır, öz denetim/disiplin, işbirliği, vatandaşlık/vatanseverlik ve duyarlılık özelliklerine yer verildiği belirlenmiştir. Türkçe Dersi (1-8. sınıflar) öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden sadece 7’si ile ilgili olduğu görülmektedir. Türkçe dersi

kazanımlarının sayısının tüm derslere oranla yüksek olduğu düşünüldüğünde karakter değerlerinin yetersiz olduğu söylenebilir. Programdaki ara disiplin kazanımlarının dağılımı değerlendirildiğinde ilkökul sınıflarında rehberlik ara disiplin kazanımlarına, ortaokul sınıflarında ise insan hakları ve demokrasi ara disiplin kazanımlarına daha fazla yer verildiği görülmektedir.

6.1.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan; “Sosyal Bilgiler dersi programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Sosyal Bilgiler dersi (4-7. sınıflar) öğretim programı değerlendirildiğinde toplam 175 kazanımın 66’sının (%38) karakter eğitimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Çengelci’nin (2010) yaptığı çalışmada sosyal bilgiler programında değerlere yeterince yer verildiği ve değerler eğitiminde sosyal bilgiler dersinin son derece önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Program ilkökul düzeyinde incelendiğinde 46 kazanımın 14’ünün (%30) karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Sadece bir öğrenme alanına ait ünite karakter eğitimi ile ilgili kazanım yer almamakta, diğer ünitelerde ise en az bir kazanıma yer verildiği görülmektedir. Karakter özelliklerinin çoğu vatandaşlık/vatanseverlik olmak üzere diğerleri saygı, yardımseverlik, hoşgörü, öz-denetim/disiplin ve duyarlılık özelliklerinden oluşmaktadır.

Program ortaokul düzeyinde incelendiğinde ise toplam 129 kazanımın 52’sinin (%40) karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Balcı (2008) tarafından 6. sınıf seviyesinde gerçekleştirilen çalışmada değerler eğitimi programının öğrencilerin sosyal bilgiler dersi kapsamındaki değerleri edinmeleri noktasındaki etkisinin olumlu olduğu sonucu elde edilmiştir. Programda her ünite karakter eğitimi ile ilgili en az bir kazanıma yer verildiği görülmektedir. Araştırma bulgularının tersine Ersoy ve Şahin (2012), 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını değerler eğitimi yaklaşımlarına uygunluğu açısından incelemiş ve bazı ünitelerde değerle ilgili hiç etkinlik bulunmazken, bazı ünitelerin tamamen değerlerle ilgili olduğunu tespit etmişlerdir. Ortaokul düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların sınıf seviyelerine dağılımına bakıldığında yaklaşık olarak eşit dağılım gerçekleştiği görülmektedir. Sosyal Bilgiler dersi ortaokul programında karakter eğitimi ile ilişkili kazanımlar ağırlıklı olarak vatandaşlık/vatanseverlik, sorumluluk ve adalet değerleri ile ilişkili olmakla beraber diğer kazanımlar ise hoşgörü, duyarlılık, dürüstlük, saygı, öz-denetim/disiplin değerleri ile ilgilidir.

Sosyal Bilgiler dersi ilkökul ve ortaokul programları karakter eğitimi açısından karşılaştırıldığında ilkökul düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranı %30 iken ortaokul düzeyinde %40 ‘tır. Kazanımlarla ilişkili karakter özelliklerine bakıldığında ise; ilkökul düzeyinde vatandaşlık/vatanseverlik, saygı, yardımseverlik, hoşgörü, duyarlılık ve öz-denetim/disiplin özellikleri tespit edilirken ortaokul düzeyinde vatandaşlık/vatanseverlik, sorumluluk, adalet, hoşgörü, duyarlılık, dürüstlük, saygı, öz-denetim/disiplin özelliklerine yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler dersi (4-7. sınıflar) öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 9’u ile ilgili olduğu görülmektedir. Katılmış (2010) karakter eğitimi programının öğrencilerin barış değer düzeylerini yükseltmesinden dolayı Türk Milli Eğitim Sisteminin ve Sosyal Bilgiler dersinin barış, insan hakları ve demokrasi kapsamındaki amaçlarının da gerçekleştirilmesine hizmet ettiğini ifade etmiştir. Hoge (2002) Sosyal Bilgiler

öğretmenlerinin öğrencileri dürüst vatandaşlar olarak yetiştirmek amacıyla derslerinde karakter eğitimi aktivitelerini kullanmaları gerektiğini belirtmiştir.

Sosyal bilgiler programı kavramlar açısından değerlendirildiğinde ilkökul programında karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili 55 kavram, ortaokul programında ise 77 kavram bulunmakta ve bu da kavram açısından zengin bir içeriğin var olduğunu göstermektedir. Genel olarak birçok kavramın hem ilkökul hem ortaokul programında yer aldığı ve her sınıf düzeyinde programda ortak kavramların bulunduğu belirlenmiştir.

Ara disiplin kazanımları incelendiğinde karakter eğitimiyle ilgili en çok kazanım insan hakları ve vatandaşlık ara disiplininde yer almaktadır. En az kazanım ise girişimcilik ve özel eğitim ara disiplininde bulunmaktadır. Ayrıca ilkökul düzeyinden ortaokul düzeyine geçildiğinde ara disiplin kazanımlarının sayısının azaldığı tespit edilmiştir. Program değerler açısından incelendiğinde ise Sosyal Bilgiler dersi (4-7. sınıflar) programında karakter eğitimiyle ilgili 18 ortak değer yer aldığı görülmektedir. 2005 Sosyal Bilgiler öğretim programını inceleyen Akbaş (2006: 290) programda değerlere ve değerler eğitimine özel önem verildiğini belirtmiştir.

6.1.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan; “Fen Bilimleri dersi programlarına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda ilkökul ve ortaokul düzeyinde değerlendirme yapılmıştır.

Fen Bilimleri dersi (3-8. sınıflar) öğretim programı incelendiğinde programda toplam 330 kazanım bulunduğu tespit edilmiştir. Mevcut kazanımların 62’si (%19) doğrudan karakter eğitimi ile ilişkilidir. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar ilkökul ve ortaokul düzeyinde değerlendirildiğinde ilkökul programında toplam 78 kazanımın 25’inin (%32), ortaokul programında ise 252 kazanımın 37’sinin (%15) karakter eğitimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Oranlara bakıldığında ortaokul programına nispeten ilkökul programında karakter eğitimine ilişkin kazanımlar ağırlıklı olarak yer almaktadır. İlkokul düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların duyarlılık, sorumluluk, vatandaşlık/vatanseverlik, saygı, öz-denetim/disiplin ve iş birliği karakter değerleri ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Ortaokul düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların ise duyarlılık, sorumluluk, cömertlik/yardımseverlik, vatandaşlık/vatanseverlik, merhamet/empati ve saygı (kendisine ve başkalarına) karakter değerleri ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Aydın (2008) tarafından yapılan çalışmada sorumluluk ve yardımseverlik odaklı karakter eğitimi programının 7. sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk düzeylerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Fen Bilimleri programında bir kazanım birden fazla karakter özelliği ile ilişkilidir. Fen Bilimleri dersi (3-8. sınıflar) öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden sadece 8’i ile ilgili olduğu görülmektedir.

Fen Bilimleri dersi öğretim programının karakter eğitimi ile ilişkisi sınıf düzeyleri bakımından incelendiğinde %29 ile en yüksek oran dördüncü sınıf düzeyinde tespit edilmiştir. Bunu sırayla yedinci sınıf (%26), beşinci sınıf (%18) ve üçüncü sınıf (%11) takip etmektedir. Altıncı ve sekizinci sınıf programlarının her birinde ise karakter eğitimiyle ilişkili %8 oranında kazanım bulunmaktadır. Genel olarak fen bilimleri dersi programında karakter eğitimi ile ilgili yeterli sayıda kazanıma yer verilmediği görülmektedir. Fen Bilimleri dersi içerik bakımından karakter eğitimi desteklemeye uygunken karakter eğitimi ile ilgili kazanım oranının düşük olduğu söylenebilir. Programda daha çok özel alan kazanımlarına yer verilmiştir.

6.1.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın beşinci alt problemi olan; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?" sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8. sınıflar) öğretim programı değerlendirildiğinde toplam 232 kazanımın 101'inin (%44) karakter eğitimi ile ilişkili olduğu görülmektedir. Akçin (2016) çalışmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programının içeriğinde karakter eğitime vurgu yapan değerlere sıkça yer verildiğini belirlemiştir. Program ilkököl düzeyinde incelendiğinde 44 kazanımın 27'sinin (%61) karakter eğitimi ile ilgili olduğu belirlenmiştir. İlkokul seviyesinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların ağırlıklı olarak sevgi, saygı, hoşgörü, iyimserlik ve kibarlık/nezaket değerleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra sorumluluk, duyarlılık, vatandaşlık/vatanseverlik, iş birliği, doğruluk, öz-denetim/disiplin özellikleri ile ilgili karakter özelliklerine de yer verilmiştir. Ayrıca karakter eğitimi ile ilgili bu kazanımların çoğuna her sınıf düzeyinde tekrarlanarak yer verildiği belirlenmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi programı ortaokul düzeyinde incelendiğinde ise toplam kazanım sayısı 188, karakter eğitimi ile ilgili kazanım sayısı ise 74'dür (%39). Sınıf düzeylerine göre değerlendirme yapıldığında beşinci sınıf düzeyinde 47 kazanımdan 20'sinin (%43) , altıncı sınıf düzeyinde 47 kazanımdan 13'ünün (%28), yedinci sınıf düzeyinde 50 kazanımdan 16'sının (%32) ve sekizinci sınıf düzeyinde 44 kazanımdan 25'inin (%57) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Ortaokul sınıf programında karakter eğitimi ile ilgili kazanımların vatandaşlık/vatanseverlik, sevgi, saygı, merhamet/empati, hoşgörü, iyimserlik, yardımseverlik, sorumluluk, sabır, bütünlük/adalet, öz-denetim/disiplin ve duyarlılık özellikleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ilkököl ve ortaokul öğretim programları karakter eğitimi açısından karşılaştırılırsa ilkököl düzeyinde karakter eğitimi ile ilgili kazanımların oranı %61 iken ortaokul düzeyinde %39 'dur. Kazanımlarla ilişkili karakter özelliklerine bakıldığında ise kazanımlar ilkököl düzeyinde vatandaşlık/vatanseverlik, sevgi, saygı, hoşgörü, iyimserlik, kibarlık/nezaket, sorumluluk, duyarlılık, iş birliği, doğruluk, öz-denetim/disiplin karakter değerleri ile ilgili iken ortaokul düzeyinde vatandaşlık/vatanseverlik, sevgi, saygı, merhamet/empati, hoşgörü, iyimserlik, yardımseverlik, sorumluluk, sabır, bütünlük/adalet, öz-denetim/disiplin ve duyarlılık değerleri ile ilgilidir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-8. sınıflar) öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 15'i ile ilgili olduğu görülmektedir. Meydan (2012) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında bazı değerlerin kazanım ve konularla ilişkilendirildiğini ifade etmiştir.

Ara disiplin kazanımlarının dağılımına ilişkin genel bir değerlendirilme yapıldığında ilkököl programlarında 8 kazanım, ortaokul programlarında 12 kazanıma yer verildiği görülmektedir. Ortaokul düzeyinde rakam ilkökölüne göre fazla görünse de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ilkököl düzeyinde bir, ortaokul düzeyinde dört sınıf olduğu düşünüldüğünde aslında oran olarak ortaokul düzeyindeki ara disiplin kazanımlarının daha düşük olduğu söylenebilir. Değerler açısından değerlendirme yapıldığında ise karakter eğitime ilişkin ulaşılması beklenen temel değerler ilkököl ve ortaokul düzeyinde genel olarak ortaktır ve programda 58 değer yer almaktadır. Program karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili kavramlar açısından değerlendirildiğinde ilkököl düzeyinde 13 ortaokul düzeyinde 56 kavrama yer verildiği gözlenmektedir.

6.1.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın altıncı alt problemi olan; “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programlarına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda ortaokul düzeyinde değerlendirme yapılmıştır.

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında 80 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 20’sinin (%25) doğrudan karakter eğitimi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Karakter eğitimi ile ilgili bu kazanımların; vatanseverlik/vatandaşlık, sorumluluk, adalet, liderlik, iş birliği ve duyarlılık özellikleri ilgili olduğu belirlenmiştir. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi 8. sınıf öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 6’sı ile ilgili olduğu görülmektedir.

Ayrıca karakter eğitimi ile ilgili kazanımların ünitelere dağılımı incelendiğinde kazanımların eşit dağılmadığı, bazı ünitelerde hiç yer verilmediği görülmektedir. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programı kavramlar açısından değerlendirildiğinde programda karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili 20 kavramın yer aldığı görülmektedir. Program ara disiplin kazanımları açısından değerlendirildiğinde karakter eğitimi içeren ara disiplinlerle ilişkili toplam 19 kazanımın yer aldığı görülmektedir. Programda en çok yer alan ara disiplin kazanımının “İnsan Hakları ve Vatandaşlık” ara disiplinine, en az kazanımın ise “Girişimcilik” ve “Spor Kültürü ve Olimpik Eğitim” ara disiplinlerine ait olduğu belirlenmiştir.

6.1.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın yedinci alt problemi olan; “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi programına ait kazanımların karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

8. sınıfta okutulan Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi 2015-2016 öğretim yılından itibaren uygulamadan kaldırılarak yerine İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi uygulamaya konmuştur. Bu ders insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili değerlerin küçük yaşlardan itibaren kazandırılmasının gerekli olması sebebiyle ilköğretim 4. sınıfta okutulmaya başlanmıştır. Karakter eğitiminin de çocuklarda küçük yaşlardan başlanarak uygulanmasının önemli olduğu düşünülürse İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersinin 8. sınıf programı yerine 4. sınıf programında okutulmasının uygun olduğu söylenebilir.

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi programında 30 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 28’inin (%93) karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Programdaki kazanımlarla ilişkili karakter özellikleri ise şunlardır; vatandaşlık/vatanseverlik, bütünlük/adalet, sorumluluk, duyarlılık, saygı, hoşgörü, empati, iyimserlik, sabır/ilgi ve iş birliği. Programda genellikle bir kazanım birden fazla karakter özelliği ile ilgili olduğu da belirlenmiştir. İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi 8. sınıf öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 10’u ile ilgili olduğu görülmektedir.

6.1.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın sekizinci alt problemi olan; “Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi programına ait kazanımların karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Rehberlik ve Kariyer Planlama dersine ait program incelendiğinde programda toplam 44 kazanımın yer aldığı ve kazanımlardan 14'ünün (%32) karakter eğitimiyle ilgili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Programda yer alan karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar, öz-denetim/disiplin, saygı, sabır/ilgi, sorumluluk, vatandaşlık/vatanseverlik ve hoşgörü karakter değerlerine yöneliktir. Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi 8. sınıf öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden sadece 6'sı ile ilgili olduğu görülmektedir. Rehberlik ve Kariyer Planlama dersi, karakter eğitimi hem etkilemekte hem de bundan etkilenmekte olduğu için karakter eğitimiyle ilgili kazanımların ve karakter değeri sayısının yeterli olmadığı söylenebilir. Üstünyer (2009) yaptığı araştırma sonucunda eğitimcilerin Rehberlik derslerinin gerek program, gerekse uygulayıcılar açısından istenen katkıyı sağlamadığını vurguladıklarını ifade etmiştir.

6.1.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi olan; “Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi programına ait kazanım, kavram ve becerilerin karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

İlkokul 1-4. Sınıflar Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersine ait kazanımlar incelendiğinde programda 108 kazanıma yer verildiği ve bu kazanımların 49'unun (%45) doğrudan karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Yalız (2011) ilkokul 4. sınıf düzeyinde yaptığı araştırmada karakter gelişimine yönelik belirlenmiş fiziksel etkinlik oyunlarının öğrencilerin karakter gelişimlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Karakter eğitimi ile ilgili kazanımların saygı, duyarlılık, sorumluluk, öz-denetim/disiplin, vatandaşlık/vatanseverlik, sportmenlik, iş birliği, hoşgörü, bütünlük/adalet, karakter değerleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Uluğ'a (1997) göre oyun sosyal ve ahlaki değerlerin öğrenildiği, kişilik gelişiminde ideal bir ortamdır (Akt. Koçyiğit, Tuğluk, Kök, 2007). Oyun ve Fiziki Etkinlikler dersi öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 10'u ile ilgili olduğu görülmektedir.

Sınıf düzeylerine göre değerlendirme yapıldığında karakter eğitimi ile ilgili en çok kazanıma dördüncü sınıf düzeyinde (f=15), en az kazanıma ise birinci sınıf düzeyinde (f=7) yer verildiği belirlenmiştir. Sınıf düzeyi arttıkça karakter eğitimi ile ilgili kazanımların arttığı gözlenmektedir. Çocuklar toplumsal hayatı, kuralları, kazanmayı ve kaybetmeyi, takdir-tebrik etmeyi vs. oyun içerisinde öğrenirler. Dolayısıyla bu derslerin de okullarda öğretmenler tarafından düzenli olarak yapılması ve ders saatlerinde başka derslerle ilgili çalışmaların yapılmaması gerekir.

6.1.10. Onuncu Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın onuncu alt problemi olan; “Beden Eğitimi ve Spor dersi programına ait kazanımların karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?” sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Beden Eğitimi ve Spor dersi ortaokul programına ait kazanımlar değerlendirildiğinde programda 119 kazanıma yer verildiği ve bu kazanımların 40'nin (%34) doğrudan karakter eğitimi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Meydan (2012) programın amaçlarında ve kazanımlarında bu dersin gerçekleştirme imkânına sahip olduğu değerlere açık vurguların yapılmamış olmasını okulda çok boyutlu bir değerler eğitimi açısından eksiklik olarak değerlendirmiştir. Karakter eğitimi ile ilgili

kazanımların ise; iş birliği, hoşgörü, sorumluluk, saygı, duyarlılık, öz-denetim/disiplin, liderlik, vatandaşlık/vatanseverlik, sportmenlik, yardımseverlik, bütünlük/adalet değerleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Beden Eğitimi ve Spor dersi (5-8. sınıflar) öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 11'i ile ilgili olduğu görülmektedir. Meydan'a (2012) göre öğrencinin okulda centilmenlik, özdenetim, yardımlaşma ve iş birliği gibi pek çok değeri yaşayarak öğrenmesine imkân verebilecek bir ders olması nedeniyle beden eğitimi dersleri ve sportif etkinlikler karakter eğitiminde özel bir öneme sahiptir.

Program sınıf düzeyleri açısından değerlendirildiğinde beşinci sınıf düzeyinde 30 kazanımın 9'unun, altıncı sınıf düzeyinde 30 kazanımın 10'unun, yedinci sınıf düzeyinde 31 kazanımın 12'sinin, sekizinci sınıf düzeyinde ise 28 kazanımın 9'unun karakter eğitimi ile doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir. Karakter eğitimi ile ilgili en çok kazanım 7. sınıf düzeyinde yer verildiği görülmektedir. Programda karakter eğitimi ile ilgili kazanımlar incelendiğinde sınıf düzeyi arttıkça aynı kazanımlara genişletilerek yer verildiği görülmektedir.

6.1.11. On Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın on birinci alt problemi olan; "Trafik Güvenliği dersi programına ait kazanımların karakter eğitimi gerçekleştirme düzeyi nedir?" sorusu doğrultusunda değerlendirme yapılmıştır.

Trafik Güvenliği dersi ilkökul 4. sınıf programına ait kazanımlar değerlendirildiğinde 24 kazanım bulunduğu ve bu kazanımların 18'inin (%75) karakter eğitimi ile ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim Aytan (2011) Trafik ve İlk yardım dersinde öğrencilerin karakter gelişimini destekleyecek değerlere yer verildiği belirtmektedir. Trafik Güvenliği dersi programında karakter eğitimi ile doğrudan ilgili kazanımlar incelendiğinde; sorumluluk, duyarlılık, öz-denetim/disiplin, yardımseverlik, saygı, sabır, kibarlık/nezaket ve hoşgörü özellikleri ile ilgili kazanımlara yer verildiği belirlenmiştir. Trafik Güvenliği dersi 4. sınıf öğretim programında kazanımların araştırma kapsamındaki 19 karakter değerinden 8'i ile ilgili olduğu görülmektedir. Ülkemizde bireylerin trafik kurallarına uyma konusunda istenilen düzeyde oldukları söylenemez. Bu konuda daha bilinçli bireylerin yetişmesi trafik kurallarına uymamaktan dolayı yaşanan sıkıntıları azaltabilir.

Trafik Güvenliği dersine ait öğretim programında ulaşılmaması beklenen temel değerler; sabır, saygı, hoşgörü, kurallara uyma, insana değer verme, sorumluluk ve duyarlılıktır. Programda öğrencilerin kazanması istenen değerlerin karakter özellikleriyle paralellik gösterdiği görülmektedir.

6.1.12. İlkokul ve Ortaokul Programlarının Tamamına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Bu başlık altında araştırma kapsamındaki ilkökul ve ortaokul öğretim programlarının tamamına ait kazanımların karakter eğitimiyle ilişkisine yönelik değerlendirme yapılmıştır.

İlkokul öğretim programlarına ait kazanımların %28'i karakter eğitimi ile ilgili iken ortaokul öğretim programlarına ait kazanımların %19'u karakter eğitimi ile ilgilidir. İlkokul ve ortaokul programlarının tamamı değerlendirildiğinde İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programında karakter eğitimiyle ilgili kazanımların bu derse ait toplam kazanımlar içindeki oranının en yüksek olduğu görülmektedir. Coşkun (2012) ilköğretim programları üzerine yaptığı araştırmasında

barış eğitiminin içerik ve kapsamıyla en çok uyuşan dersin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi olduğu sonucuna varmıştır. Mevcut araştırmada da 2015-2016 öğretim yılından itibaren bu dersin yerini alan İlkokul İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi kazanımlarının neredeyse tamamı (%93) karakter eğitimi desteklemektedir. Trafik Güvenliği dersi karakter eğitimi ile ilgili kazanımların %75'ini içermektedir. Bu yönüyle kazanımlar açısından en zengin ikinci dersin bu ders olduğu söylenebilir.

Hayat Bilgisi dersi ise karakter eğitimi ile ilgili kazanımları desteklemesi bakımından %61 oran ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu dersleri sırayla Oyun ve Fiziki Etkinlikler (%45), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (%44), Sosyal Bilgiler (%38), Beden Eğitimi ve Spor (%34), Rehberlik ve Kariyer Planlama (%32), İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (%25), Fen Bilimleri (%19) ve Türkçe (%5) dersleri takip etmektedir. Tüm öğretim programları arasında kazanımların yüzdelik oran açısından en zayıf kaldığı derslerin başında Türkçe dersinin geldiği görülmektedir. İlkokul ve ortaokul programları arasında ayrı ayrı değerlendirildiğinde de Türkçe dersi karakter eğitimi ile ilgili kazanım oranı en düşük ders olarak belirlenmiştir. Yaman Atalay (2013) Türkçe dersinin en az Sosyal Bilgiler dersi kadar değer aktarımından sorumlu ve değer aktarımında etkili olan bir ders olduğunu ve bu sebeple değerlerin öğretimi ve davranışa dönüştürülmesi ile ilgili Türkçe dersine yönelik sistematik düzenlemeler getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkçe dersinden sonra karakter eğitimi en az destekleyen dersin Fen Bilimleri olduğu söylenebilir. Araştırmanın sonuçlarına paralel olarak Coşkun (2012) barış eğitimi ile ilgili yaptığı araştırmada Fen ve Teknoloji ve Türkçe derslerinin barış eğitimi desteklemede yetersiz kaldığını ifade etmiştir.

İlkokul ve ortaokul öğretim programlarındaki kazanımların ilişkili oldukları karakter değerleri açısından değerlendirme yapıldığında ilkokul programları arasında en çok dersle ilişkisi bulunması bakımından ilk sırada yer alan karakter değerinin saygı (kendine, başkalarına ve mülkiyete) değeri olduğu görülmektedir. Saygı değerinin tüm derslerin kazanımlarıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Duyarlılık değeri ilkokul dersleriyle en çok ilişkisi bulunan karakter değerleri arasında baştan ikinci sırada yer almaktadır. Programda bu değerleri vatandaşlık/vatanseverlik, öz-denetim/disiplin, iş birliği ve hoşgörü değerleri takip etmektedir. İlkokul dersleriyle en az ilişkili karakter değerlerinin başında ise dürüstlük, alçakgönüllülük, affetme ve liderlik değerleri gelmektedir. Araştırma sonuçlarının tersine, Aslan (2011), dürüstlük değerinin öğrencilere kazandırılması gereken değerler içerisinde en yüksek ortalamaya sahip değerlerden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sevgi, kibarlık/nezaket, merhamet/empati, cömertlik/yardıms severlik ve sportmenlik değerleri de ilkokul dersleriyle en az ilişkisi bulunan karakter değerleri arasında ikinci sırada yer almaktadır. Bulach ve Butler (2002) yaptıkları araştırmada ilkokul düzeyinde karakter eğitimi açısından en büyük ihtiyacı; nezaket, yardıms severlik ve sportmenlik olduğu sonucuna varmışlardır.

Ortaokul öğretim programlarındaki kazanımlar değerlendirildiğinde en çok dersle ilişkisi bulunması bakımından ilk sırada yer alan karakter değerinin, vatandaşlık/vatanseverlik değeri olduğu görülmektedir. Bu karakter değerinden sonra saygı (kendine, başkalarına ve mülkiyete), sorumluluk/güvenilirlik/hesap verebilirlik ve duyarlılık değerleri en çok dersle ilişkili karakter değerleridir. Aslan (2011), çalışmasında vatanseverlik, saygı ve sorumluluk/güvenilirlik değerlerinin öğretmen görüşlerine göre öğrencilere kazandırılması gereken karakter değerleri içerisinde en yüksek ortalamaya sahip değerler arasında olduğunu belirtmiştir. Ortaokul dersleriyle en az ilişkili karakter değerlerine bakıldığında alçakgönüllülük ve affetme değerlerinin herhangi bir dersin kazanımlarıyla ilişkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Bulach ve Butler (2002) yaptıkları araştırmada ortaokul düzeyinde karakter eğitimi açısından en

büyük ihtiyacın saygı, nezaket, affetme ve alçakgönüllülük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sevgi, dürüstlük, kibarlık/nezaket, iyimserlik ve sportmenlik değerlerinin ise ilkökul dersleri arasında sadece bir dersle ilişkisi bulunmuştur. Sönmez (2003) çağlar boyunca okul sistemlerinde sevgiye istendik düzeyde yer verilmediğini ifade etmiştir.

İlkokul ve ortaokul öğretim programlarındaki kazanımların ilişkili oldukları karakter değerleri açısından sıralaması değerlendirildiğinde araştırma kapsamında olan 19 karakter değerinin tümünün yer aldığı Hayat Bilgisi dersi ilk sırada yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi sahip olduğu karakter değerleri sayısı bakımından ikinci sırada, Beden Eğitimi ve Spor dersi ise üçüncü sıradadır. Shields ve Bredemeier (1995), beden eğitiminin karakter gelişimini ilerletmek için en önemli fiziksel etkinlik içeriklerinden biri olabileceğini ifade etmektedir (Akt. Yalız, 2011). Bu dersleri İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi, Oyun ve Fiziki Etkinlikler, Sosyal Bilgiler, Trafik Güvenliği, Fen Bilimleri, Türkçe, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Rehberlik ve Kariyer Planlama dersleri takip etmektedir.

Tüm öğretim programları arasında kazanımlarla ilişkili karakter değerlerinin sayısı bakımından en zayıf kaldığı derslerin başında İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ve Rehberlik ve Kariyer Planlama dersinin geldiği görülmektedir. Meydan (2012) Rehberlik programlarının değerler ve eğitimi ile ilgili felsefi arka plan ve uygulamaya dönük olarak güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bütün derslere ait program kazanımlarının 6 karakter değeri ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. İlkokul ve ortaokul ders programlarının en az 6 en fazla 19 karakter değeri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara istinaden ilkökul ve ortaokul programlarında bütün derslerin az ya da çok karakter eğitimini desteklediği söylenebilir.

6.2. Öneriler

Bu bölümde araştırmada elde edilen sonuçlara bağlı olarak uygulamaya ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik önerilere yer verilmiştir.

6.2.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Özellikle Türkçe ve Fen Bilimleri dersleri olmak üzere karakter eğitimi ile ilgili kazanımların yetersiz olduğu dersler; kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler açısından zenginleştirilebilir.

2. İlkokul ve ortaokul programlarında en az yer verilen dürüstlük, merhamet/empati, iyimserlik, sevgi, affetme, alçakgönüllülük, kibarlık/nezaket, cömertlik/yardımsverlik, sportmenlik ve liderlik karakter değerleri ile ilişkili kazanımlar artırılabilir.

3. Oyun ve Fiziki Etkinlikler ve Beden Eğitimi ve Spor gibi öğrencilerin özellikle ilgi gösterdiği derslerin kazanımlarına ayrıca önem verilebilir.

4. Karakter eğitimi ile ilgili yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar artırılarak çalışmaların sonuçları MEB program geliştirme çalışmalarında dikkate alınabilir.

6.2.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırmada ilkokul ve ortaokul derslerinden toplam 11 zorunlu dersin program incelemesi yapılmıştır. Mevcut konuyla ilgili araştırmalar seçmeli dersleri de içine alarak genişletilebilir.

2. Bu araştırma ilkokul ve ortaokul programlarındaki kazanımların karakter eğitimi ile ilişkisinin incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Programlarda içerik de araştırmaya dâhil edilerek kazanımlarla ne derece örtüştüğü incelenebilir.

3. Bu araştırma 19 karakter değeri ile gerçekleştirilmiştir. Karakter değerlerinin sayısı artırılarak benzer çalışmalar yapılabilir.

4. Bu araştırma TTKB'nin 2015-2016 eğitim öğretim yılı için ilkokul ve ortaokullarda okutulmasını uygun gördüğü ders programlarından oluşmaktadır. Güncel program ile daha önce Türkiye'de uygulanmış ilkokul ve ortaokul programlarının mukayeseli bir araştırması yapılabilir.

5. Bu araştırmada ilkokul ve ortaokul öğretim programları ele alınmıştır. Okul öncesi ve ortaöğretim programları ile de çalışmalar yapılabilir.

6. Program incelemesinin yanı sıra öğretmenlerin karakter eğitimi uygulamasına yönelik görüşleri alınarak çalışma genişletilebilir.

KAYNAKLAR

- AKARSU, B., 1998. Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- ADLER, A., 1997. İnsan Tabiatını Tanıma, Çev.: A. Yörtükan, Kültür Yayınları, Ankara.
- ADLER, A., 2012. Çocuk Eğitimi, Çev.: K. Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKBAŞ, O., 2004. “Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim 2. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AKBAŞ, O., 2006., “Yeni İlköğretim Programlarının Değer Eğitimi Boyutunun İncelenmesi”, Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi, (2), ss. 288–203.
- AKÇİN, B., 2016. “Ortaokullarda Verilen Karakter Eğitimi ve Uygulamalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- AKKİPRİK, B. G., 2007. “Genel Lise Öğretmenlerine Göre Karakter Eğitimi Yoluyla Öğrencilere Kazandırılacak Değerler: Çok Boyutlu Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKTEPE, V., 2010. “İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Yardımseverlik Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ALMERİCO, G. M., 2014. “Building Character Through Literacy With Children's Literature”, Research in Higher Education Journal, 26(1).
- ALTAN, M. Z., 2011. “Çoklu Zekâ Kuramı ve Değerler Eğitimi”, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1(4), ss. 53-57.
- ASLAN, M., 2011. “İlköğretimde Karakter Eğitimi ve Öğrencilere Kazandırılması Gereken Değerler”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- AVCI, E., 2011. “İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Karakter Eğitime Dair Öz-yeterliliklerinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AYBEY, S., 2015. “Karakterin Değişmesinde Din Eğitiminin Rolü”, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10(11), ss. 201-214, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8354> (01.07.2016).
- AYDIN, M. Z., 2003. Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi, Nobel Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Ö., 2008. “Sorumluluk ve Yardımseverlik Odaklı Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- AYTAN, N., 2012. “İlköğretim İkinci Kademedeki Türkçe Kitaplarındaki Masal ve Hikâyelerin Karakter Eğitimi Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- BACANLI, H., 2000. Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayınları, Ankara.
- BAKİOĞLU, A. ve SILAY, N., 2013. Yükseköğretim ve Öğretmen Yetiştirmede Karakter Eğitimi, Nobel Yayınları, Ankara.
- BALCI, N., 2008. “İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Etkililiği”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- BALIKÇIKANLI, G. S., ve YILDIRAN, İ., 2011 “Profosyonel Futbolcuların Sportmenlik Yönelimleri ve Empatik Eğilim Düzeyleri”, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9(2), ss. 49-68.
- BALOĞLU UĞURLU, N., 2014. “Important Values of American and Turkish Students”, Eurasian Journal of Educational Research, 55, ss. 91-108, <http://eric.ed.gov/?id=EJ1060473> (29.05.2016).
- BAŞARAN, İ. E., 1998. Eğitim Psikolojisi, Nobel Yayınları, Ankara.
- BATTISTICH, V., 2005. “Character Education, Prevention, and Positive Youth Development”, University of Missouri-St. Louis, http://www.character.org/wp-content/uploads/2011/12/White_Paper_Battistich.pdf (12.02.2016).
- BAYMUR, F., 1972. Genel Psikoloji, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- BENNINGA, J. S. (Ed.), 2003. Moral, Character And Civic Education In The Elementary School, Teachers College Press, New York.
- BERKOWITZ, M. W., & BIER, M. C., 2004. “Research-Based Character Education”, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 591(1), ss. 72-85.
- BERKOWITZ, M. W., & FEKULA, M. J., 1999. “Educating for Character”, About Campus, 4(5), ss. 17-22.
- BERKOWITZ, M. W., 2002. “The Science of Character Education”, Bringing in a New Era in Character Education, ss. 43-63.
- BERKOWITZ, M. W. & HOPPE, M. A., 2009. “Character Education and Gifted Children”, High Ability Studies, 20(2), ss. 131-142, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13598130903358493> (29.05.2016).
- BİNBAŞIOĞLU, C., 1992. Eğitim Psikolojisi, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
- BONES, G. N., 2010. “The Six Pillars of Character in 21st Century Newbery Award Books”, Doctoral Dissertation, Liberty University.
- BUGAY, A., ve DEMİR, A., 2012. “Affetme Arttırılabilir mi?: Affetmeyi Geliştirme Grubu. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(37), ss. 96-106.

- BULACH, C. R., 2002. "Implementing a Character Education Curriculum and Assessing its Impact on Student Behavior", *The Clearing House*, 76, ss. 79-83, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00098650209604954> (20.06.2016).
- BULACH, C. R., & BUTLER J. D., 2002. "The Occurrence of Behaviors Associated with Sixteen Character Values", *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 41(2), ss. 200-214.
- BURGER, J. M., 2006. *Kişilik*, Çev.: İ. D. Erguvan Sarioğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- BURKE, N., CRUM, S., GENZLER, M., SHAUB, D., & SHEETS, J., 2001. "Building Character Education in Our Schools to Enhance the Learning Environment", <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED453144.pdf> (23.04.2016).
- CAFOĞLU, Z., ve SOMUNCUOĞLU, D., 1999. "Global Values in Education and Character Education, ERİC Document No: ED 449 449.
- CAN, G., 2006. *Kişilik Gelişimi*, Ed.: B. Yeşilyaprak, Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- CEVİZCİ, A., 2015. *Felsefe Sözlüğü*, Say Yayınları, Ankara.
- ÇAĞDAŞ, A., ve SEÇER, Z., 2002. *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Nobel Yayınları, Ankara.
- ÇAM, Z., ÇAVDAR, D., SEYDOOĞULLARI, S., ve ÇOK, F., 2012. "Ahlâk Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), ss. 1211-1225.
- Character Education Informational Handbook and Guide, Department of Public Instruction, Public Schools of North Carolina, 2001. <http://www.ncpublicschools.org/docs/charactereducation/handbook/content2.pdf> (20.06.2016).
- COŞKUN, Y., 2012. "İlköğretim Programlarında Barış Eğitimi ve Barış Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Tokat.
- CÜCELOĞLU, D., 2000. *Anlamli ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ÇAĞATAY, Ş. M., 2009. "Öğretmen Görüşlerine Göre Karakter Eğitiminde ve Karakter Gelişiminde Okulun Rolü", *Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Çanakkale.
- ÇELİK, G. N., 2010. "7-12 Yaş Çocuğunun Karakter Eğitimi Açısından Ailenin Etkisi", *Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- ÇENGELCİ, T., 2010. "İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması", *Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi*, Eskişehir.
- DEMİR, B., 2008. "Adalet ve Saygı İçerikli Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi", *Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

- DEMİREL, M., 2009. “Sınıf Öğretmenlerinin ve Okul Yöneticilerinin Karakter Eğitimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37(37).
- DEMİREL, Ö., 2015. Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- DESTEBAŞI, F., 2011. “Çocuk Edebiyatı Eserlerinin 7 ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Karakter Gelişimine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- DEVECİ, H., ve AY, T. S., 2009. “İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research), 2(6), ss. 167-181.
- DOĞANAY, A., ve SARI, M., 2004. “Elementary School Students' Devotion Level to Democratic Values and Comparison of the Effect of Overt and Hidden Curriculum on Gaining Democratic Values in Terms of Students and Teachers Opinions”, Educational Administration in Theory & Practice, 39, ss. 356-383.
- DURKHEIM, E., 2010. Ahlak Eğitimi, Çev.: O. Adanır, Say Yayınları. İstanbul.
- EKŞİ, H., 2003. “Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları”, Değerler Eğitimi Dergisi, 1(1), ss. 79-96.
- EKŞİ, H., ve OKUDAN, A. Y., 2011. “Eğitim Yöneticilerinin Bakış Açısı ile Değerler Eğitimi”, Türk Fen Eğitimi Dergisi (Journal of Turkish Science Education), 8(2), ss. 178-190.
- EKŞİ, H. ve KATILMIŞ, A., 2015. Karakter Eğitimi El Kitabı, Nobel Yayınları, İstanbul.
- ELBAN, M., 2015. Tarih Eğitimi ve Vatanseverlik Üzerine Bazı Düşünceler”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 4(3), ss. 1302-1319.
- ERDEN, M., ve AKMAN, Y., 2004. Gelişim ve Öğrenme, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- ERMİHAN, N., 1998. “Kara Harp Okulu’nda Görev Yapan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Ders İçi Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğrenci Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ERYILMAZ, A., ve ATAĞ, H., 2011. “Ergen Öznel İyi Oluşun Öz Saygı ve İyimsizlik Eğitimi ile İlişkisinin İncelenmesi”, Electronic Journal of Social Sciences, 10(37) ss. 170-181.
- ERYILMAZ, Ö., 2015. “Sosyal Bilgiler Dersinde Güncel Olaylardan Yararlanmanın Öğrencilerin Sosyal Problemlere Duyarlılıklarına Etkisi”, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- ERSOY, F., ve ŞAHİN, T., 2012. “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 12(2), ss. 1535-1558.

- GLESNE, C., 2012. Nitel Araştırmaya Giriş, Çev.: P. Yalçınoğlu ve A. Ersoy, Am Yayıncılık, Ankara.
- GÖKÇEK, B. S., 2007. “5–6 Yaş Çocukları İçin Hazırlanan Karakter Eğitimi Programının Etkisinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- GÜNGÖR, E., 1998. Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- HÖGE, J., 2002. “Character Education, Citizenship Education, and the Social Studies”, The Social Studies, 93(3), ss. 103-108, <http://dx.doi.org/10.1080/00377990209599891> (28.05.2016).
- HÖKELEKLİ, H., 1998. Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, H., 2003. “Merhamet”, Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi, 1(4), ss. 78-82.
- HUITT, W., 1998. “Critical Thinking: An Overview”, Educational Psychology Interactive, 3, <http://www.edpsycinteractive.org/topics/cognition/critthnk.html> (11.12.2016).
- HUITT, W., 2004. “Moral and Character Development”, Educational Psychology Interactive, 1-10, <http://www.edpsycinteractive.org/topics/morchr/morchr.html> (22.06.2016).
- İNANÇ, B., BİLGİN, M., ve ATICI, M., 2012. Gelişim Psikolojisi, Çocuk ve Ergen Gelişimi, Pegem Akademi, Ankara.
- İNANÇ, B. Y., ve YERLİKAYA, E., 2012. Kişilik Kuramları, Pegem Akademi, Ankara.
- KANGER, F., 2007. “Hz. Muhammed Ahlakını Referans Alan Bir Karakter Eğitim Modeli”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KARATAY, H., 2011. “Karakter Eğitiminde Edebi Eserlerin Kullanımı”, Turkish Studies, 6(1), ss. 1398-1412.
- KATILMIŞ, A., 2010. “Sosyal Bilgiler Derslerindeki Bazı Değerlerin Kazandırılmasına Yönelik Bir Karakter Eğitimi Programının Geliştirilmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- KATILMIS, A., EKŞİ, H., & OZTURK, C., 2011. “Efficiency of Social Studies Integrated Character Education Program”, Educational Sciences: Theory & Practice, 1(2), ss. 36-50.
- KERSCHENSTEİNER, G., 1977. Karakter Kavramı ve Terbiyesi, Çev.: H. F. Kanad, Ankara.
- KESKİN, Y., 2008. “Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- KILIÇ, R., 2003. Ahlâkın Dini Temeli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- KILINÇ, M., 2011. “İlköğretim Hayat Bilgisi Programı Karakter Eğitimi Boyutunun Öğrencilerin Tipik Performanslarına Dayalı Olarak Değerlendirilmesi: Kırşehir Örneği”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KIROĞLU, H., 2009. “Karakter Eğitimi Yaklaşımlarına Eleştiriler”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KING, J. A., 2008. “An Evaluation of a Character Education Program at an Elementary School”, Doktora Tezi, Nova Üniversitesi, Fischler Eğitim Fakültesi.
- KOÇ, Y., 2013. “Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BEDSDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), ss. 96-114.
- KOÇYİĞİT, T., ve KÖK, M., 2007. “Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun”, KKEFD/JOKKEF, 16, ss. 324-342.
- KOLAC, E., 2010. “Hacı Bektaş Velî Mevlana ve Yunus Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 55, ss. 193-208.
- KOUTSELINI, M., 2008. “Citizenship education in context: Student teacher perceptions of citizenship in Cyprus”, Intercultural Education, 19(2), ss. 163–175.
- KUNDUROĞLU, T., 2010. “4. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programıyla Bütünleştirilmiş Değer Eğitimi Programının Etkililiğinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- LEE WANDA, R., 2008. “A Framework for Understanding Character Education in Middle Schools”, Doktora Tezi. Walden University, Minnesota.
- LICKONA, T., 1996. “Eleven Principle of Effective Character Education”, Journal of Moral Education, 25(1), ss. 93-100,
<http://dx.doi.org/10.1080/0305724960250110> (18.05.2016).
- LICKONA, T., 1999. “Character Education: Seven Crucial Issues”, Action in Teacher Education, 20(4), ss. 77-84.
- MERRIAM, S. B., 2015. Nitel Araştırma (Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber), Çev.: S. Turan ve H. Özen, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973.
http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html (21.06.2016).
- MEYDAN, C. H., ve POLAT, M., 2013. “Bir Örgüt Formu Olarak Okul ile Özdeşleşmede Akademik Başarı ve Özdisiplinin Rolü”, Eğitim ve Bilim, 38(167), ss. 27-40.
- MEYDAN, H., 2012. “İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- MEYDAN, H., 2014. “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, An Evaluation on the Role of Values

- Education in School and Values Education Approaches, BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), ss. 93-108.
- MILSON, A. J., & MEHLIG, L. M., 2003. "Elementary School Teachers' Sense of Efficacy for Character Education", The Journal of Educational Research. 96(1), ss. 47-53.
- MORRISON, R. R., 2006. "The Impact of Character Education Programs on Student Discipline Referrals in Texas Public Schools", Doktora Tezi. Texas A & M Üniversitesi, Kingsville.
- PETERSON, R. L., & SKIBA, R., 2001. "Creating School Climates That Prevent School Violence", The Clearing House, 74(3), ss 155-163, <http://dx.doi.org/10.1080/00098650109599183> (30.05.2016).
- PRESTWICH, D. L., 2004. "Character Education in America's Schools", The School Community Journal, 14(1), ss. 139-150.
- ONUR, B., 1979. "Ahlak Eğitiminin Psikolojik Temelleri", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,12(1), ss. 1-13.
- ÖZCAN, H. U., 2006. "Effects of Integrity on Counterproductive Work Behaviours: Moderating Role of Organizational Commitment", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZKAN, R., ve SOYLU, A., 2014. "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Benimsedikleri Temel İnsani Değerler (Niğde İl Örneği)", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 9(2), ss. 1253-1265.
- ÖZTÜRK, B., 2012. "İlköğretim 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Karakter Eğitimi Boyutunun Öğrencilerin Tipik Performanslarına Dayalı Olarak Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- ÖZYÜREK, A., 2004. "Kırsal Bölge ve Şehir Merkezinde Yaşayan 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- PALA, A., 2008. "Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(23), ss. 13-23.
- REVELL, L., 2002. "Childrens' Responses to Character Education", Educational Studies, 28(4), ss. 421-431.
- RICHARDSON, R. C., TOLSON, H., HUANG, T. Y. & LE, Y. H., 2009. "Character Education: Lessons for Teaching Social and Emotional Competence", Children & Schools, 31, ss. 71-78.
- RYAN, K., & BOHLIN, K., 1999. Building Character in Schools, Journey-Bass Publishers, San Francisco.
- SARI, M., 2007. "Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek Okul Yaşam Kalitesine Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir

- Çalışma”, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- SAYAR, K. ve BAĞLAN, F., 2010. Koruyucu Psikoloji ve Çocuk Eğitiminde Duygusal Rehberlik, Timaş Yayınları, İstanbul.
- SENEMOĞLU, N., 1998. Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya, Yargı Yayınevi. Ankara.
- SILAY, N., 2010. “Yükseköğretimde Karakter Eğitiminin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- STIFF-WILLIAMS, H. R., 2010. “Widening the Lens to Teach Character Education Alongside Standards Curriculum”, The Clearing House, 83(4), ss. 115-120, <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00098651003653030> (21.06.2016).
- SÖNMEZ, V., 2003. Sevgi Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- SÖNMEZ, V., 2015. Öğretim İlke ve Yöntemleri, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ŞAFAK, Z., 2008.” İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenler ve Yöneticilerin Bilişsel Ahlaki Yargı Yeteneklerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ŞARŞEMBIYEVA, TÇ, 2015. “Kırgızistan’da “Vatanseverlik” Algısı Üzerine Bir Araştırma/” Perception of Patriotism” an Investigation in Kyrgyzstan”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2) ss. 175-185.
- TAHİROĞLU, M., 2013. “İlkokul Sosyal Bilgiler Dersinde Yardımseverlik Değerinin Geliştirilmesine Yönelik Performans Görevi Uygulaması”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(3), ss. 1843-1862.
- TARHAN, N., 2010. Aile Okulu, Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- TDK (Türk Dil Kurumu), Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr> (18.05.2016).
- THAPLIYAL, G., BISHT, D., & DHATT, H. K., 2015. “Impact of Value Education Programme Among School Students: An Experimental Study”, American Research Thoughts, 1(4), ss. 1223-1232.
- THOMPSON, W. G., 2002. “The Effects of Character Education on Student Behavior”, Doctoral Dissertation, East Tennessee State University, Tennessee.
- TÜKEK, A. R., 2011. Karakter Sızsınız, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- TONGA, D., 2013. “8.sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TOPÇU, N., 2010. Ahlak, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TOTAN, T., AYSAN, F., & BEKTAŞ, M. (2010). “Prospective Teachers’ Temperament, Character, and Personality Traits”, Inonu University Journal of the Faculty of Education (INUJFE), 11(2), ss. 19-43.

- TTKB (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı), Öğretim Programları, <https://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/72> (11.02.2016).
- TÜRKÇAPAR, Ü., ve KARADEMİR, T., 2016. “Formasyon Eğitimi Alan Bireylerin Alçakgönüllülük Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 7(1), ss. 21-28.
- UYSAL, F., 2008. “Karakter Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÜSTÜNYER, F., 2009. “Karakter Eğitimi ile İlgili Eğitimcilerin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YALIZ, D., 2011. “Beden Eğitimi Dersi Kapsamındaki Fiziksel Etkinlik Oyunlarının İlköğretim Öğrencilerinin Karakter Gelişimleri Üzerindeki Etkisi”, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- YAMAN ATALAY, D., 2013. “2012-2013 Öğretim Yılı İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Sevgi ve Duygular Temalarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Manisa.
- YAZICI, S. ve YAZICI, A., 2011. Felsefi, Psikolojik ve Eğitim Boyutlarıyla Karakter, Çizgi Kitabevi, Konya.
- YEŞİL, R. ve AYDIN, D., 2007. Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), ss. 65-84.
- YILDIRIM, A., ve ŞİMŞEK, H., 2013. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- YILDIRIM, K., 2009. “Values Education Experiences of Turkish Class Teachers: A Phenomonological Approach”, Eurasian Journal of Educational Research, 35, ss. 165-184.
- YILDIRIM, G., 2007. “İlköğretim Düzeyinde Bir Karakter Eğitimi Programı Model Önerisi ve Uygulanabilirliği”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- YURTAL, F., ve Yontar, A., 2006. “Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilerden Bekledikleri Sorumluluklar ve Sorumluluk Kazandırmada Kullandıkları Yöntemler”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), ss. 411-424.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı- Soyadı: Özlem GÖKÇE TEKİN
Doğum Yeri ve Tarihi: Elazığ 02/11/1987

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: KSÜ Eğitim Fakültesi Araştırma Görevliliği

İletişim

E- Posta Adresi: ogokcetekin@gmail.com

Ek-1

Seçilen Karakter Değerleri ve Bunlara Karşılık Gelen Davranışlar

1. Kendine, başkalarına ve mülkiyete saygı	5. Bütünlük/Adalet
<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler diğer öğrencilerin hissettiklerini düşünürler.2. Öğrenciler okul eşyasını korurlar.3. Öğrenciler okulun ya da diğer eşyaların görünümünü iyileştirmek için harekete geçerler.4. Öğrenciler diğer öğrenciler zarar veren şeyler yaparlar.5. Öğrenciler kendileri için iyi olmayan şeyler yaparlar.6. Öğrenciler buldukları dönemde cinselliğin normal olduğunu düşünürler.7. Öğrenciler sigara kullanırlar.8. Öğrenciler uyuşturucu ve/veya alkol kullanırlar.9. Öğrenciler vücudunu temiz tutmanın önemine inanırlar.	<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler popüler olmayan öğrenciler yerine en popüler olanlara uyarlar.2. Öğrenciler yapmaları gereken şeyi yaparlar.3. Öğrenciler diğer öğrencilerin yanlış bir şeyler yapma hakkında konuşmalarına izin verirler.4. Öğrencilere bir şans verilirse diğer öğrencilerden yararlanırlar.5. Öğrenciler diğer öğrencilere kendilerine davranılmasını istedikleri şekilde davranırlar.6. Öğrenciler doğru olduğuna inandıkları şey için ayağa kalkar ya da sesli konuşurlar.
2. Dürüstlük	6. Sabır/İlgi
<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler yakalanmadığı sürece bir şeyler yapmanın uygun olduğunu düşünürler.2. Öğrenciler kendilerine ait olmayan şeyleri alırlar.3. Öğrenciler kaybedilen para ya da başka şeyler bulursa teslim ederler.4. Öğrenciler doğruyu söylerler.5. Öğrenciler güvenilir olabilirler.	<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler bir sorun ile karşılaştığında kararlılık gösterirler.2. Öğrenciler kendi çalışmalarını tasarlar ve planlarlar.3. Öğrenciler beceremediklerinde ya da başarılı olmadıklarında vazgeçerler.4. Öğrenciler bir ödevi ayrılan süre içinde tamamlar.5. Öğrenciler işlerini yaparken dikkatleri dağınıktır.6. Öğrenciler hayale dalar, bir şeyler karalar, pencereden dışarı bakarlar.
3. Öz-denetim/dişiplin	7. İş birliğı
<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler gerektiğinde kendilerini/davranışlarını kontrol ederler.2. Öğrenciler öğretmenlerin yapmalarını istedikleri şeyi yaparlar.3. Öğrenciler kendileri için iyi olmayan ya da başlarını derde sokacak şeylere karşı koyarlar.4. Öğrenciler istedikleri şeyi elde etmek için bekleyebilirler.5. Öğrenciler sınıfta dikkatli olurlar.6. Öğrenciler diğer öğrencilerin kendilerine ne yapacaklarını söylemelerine izin verirler.7. Öğrenciler öfkelerini kontrol ederler.	<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler birbirlerine yardımcı olurlar.2. Öğrenciler öğretmene yardımcı olurlar.3. Öğrenciler birbirleriyle kavga ederler.4. Öğrenciler gruplar halinde iyi çalışırlar.5. Öğrenciler birbirleri ile tartışırlar.6. Öğrenciler bir çatışmayı / sorunu çözmek için uzlaşırlar.
4. Sorumluluk/Güvenilirlik/Hesap verebilirlik	8. Merhamet/Empati
<ol style="list-style-type: none">1. Öğrencilere yapacaklarını söyledikleri şeyi yapma konusunda güvenilir olabilirler.2. Öğrenciler kendi eylemleri için bahaneler üretir ya da sonuçları hakkında tartışırlar.3. Öğrenciler hatırlatmaya gerek kalmadan	<ol style="list-style-type: none">1. Öğrenciler bir sorun yaşadıkları öğrenciler için üzülürler.2. Öğrenciler birbirlerine sataşlırlar.3. Öğrenciler diğer öğrencileri incitecek şeyler söyler/yapar.4. Öğrenciler sataşlılan bir öğrenciyeye

<p>öğretmenin söylediklerini yaparlar.</p> <p>4. Öğrenciler sınıf çalışmalarını zamanında tamamlarlar.</p> <p>5. Öğrenciler ödevlerini zamanında teslim ederler.</p> <p>6. Öğrenciler kendi kararlarının / eylemlerinin sonuçlarını kabul eder.</p>	<p>yardımcı olurlar.</p> <p>5. Öğrenciler birbirlerinin sorunlarını dinlerler.</p> <p>6. Öğrenciler sorunu olan diğer öğrencileri rahatlatır/teselli ederler.</p>
<p>9. İyimserlik</p> <p>1. Öğrenciler birbirlerine karşı iyimserdir.</p> <p>2. Öğrenciler öğretmenlere ve diğer yetişkinlere karşı iyimserdir.</p> <p>3. Öğrenciler başkaları hakkında kötü şeyler söylerler.</p> <p>4. Öğrenciler birbirlerine iltifat ederler.</p> <p>5. Öğrenciler birbirlerine karşı acımasızdırlar.</p> <p>6. Öğrenciler fiziksel veya zihinsel engelli öğrencilere yardımcı olurlar.</p>	<p>13. Kibarlık/Nezaket</p> <p>1. Öğrenciler başkaları konuşurken onların sözünü keserler.</p> <p>2. Öğrenciler küfür ya da kötü dil kullanırlar.</p> <p>3. Öğrenciler birbirlerine lakap takarlar.</p> <p>4. Öğrenciler uygun olduğunda teşekkür ederim, affedersiniz ve benzeri şeyler söylerler.</p> <p>5. Öğrenciler başkaları konuşurken onları dinlerler.</p> <p>6. Öğrenciler diğer öğrencileri önemsemezler.</p> <p>7. Öğrenciler öğretmen ve diğer yetişkinlere karşılık verirler.</p>
<p>10. Affetme</p> <p>1. Öğrenciler intikam almaya çalışırlar.</p> <p>2. Öğrenciler başkalarının hatalarını kabul ederler.</p> <p>3. Öğrenciler, birinin geçmişte kendilerine yaptığı şeyden dolayı imada bulunurlar.</p> <p>4. Öğrenciler bir sorunu sona erdirmek için özür kabul ederler.</p>	<p>14. Cömertlik/Yardıms severlik</p> <p>1. Öğrenciler kendileri ile ilgili, başkalarıyla olduğundan daha fazla endişe duyarlar.</p> <p>2. Öğrenciler kendilerinden kötü durumda olanları gördüklerine yardım etmek isterler.</p> <p>3. Öğrenciler sahip olduklarını başkaları ile paylaşmaya isteklidirler.</p> <p>4. Öğrenciler kendileri için yapılan yardımı bilmek isterler.</p>
<p>11. Vatanseverlik/Vatandaşlık</p> <p>1. Öğrenciler kendi ülkeleri ile ilgili olumludurlar.</p> <p>2. Öğrenciler polis ile ilgili olumludur.</p> <p>3. Öğrenciler kuralların ve kanunların gerekliliği ile ilgili olumludur.</p> <p>4. Öğrenciler topluma önem verirler.</p> <p>5. Öğrenciler okula önem verirler.</p> <p>6. Öğrenciler, gerektiğinde yardımcı olmak için gönüllü hizmet ederler.</p>	<p>15. Sportmenlik</p> <p>1. Öğrenciler kaybettiklerinde öfkeden çıldırırlar.</p> <p>2. Öğrenciler ister kazansın ister kaybetsin rakiplerini tebrik ederler.</p> <p>3. Öğrenciler kaybedeceklerini anlarsa çalışmayı bırakırlar.</p> <p>4. Öğrenciler kazanmak için hile yaparlar.</p> <p>5. Öğrenciler "oyunun nasıl oynandığının" kazanmaktan daha önemli olduğu konusunda hemfikirdirler.</p>
<p>12. Farklılıklara hoşgörü</p> <p>1. Öğrenciler, farklı bir dine sahip öğrencileri kabul ederler.</p> <p>2. Öğrenciler onlarınkinden farklı fikirlerle alay ederler.</p> <p>3. Öğrenciler görüş ayrılıklarını kabul ederler.</p> <p>4. Öğrenciler farklı öğrencilerle alay ederler.</p> <p>5. Öğrenciler, farklı bir ırktan olan öğrencileri kabul eder.</p> <p>6. Öğrenciler farklı olan öğrencileri anlamak için çaba harcarlar.</p>	<p>16. Alçakgönüllülük</p> <p>1. Öğrenciler doğru giyinmek, ciddi görünmek gibi dış görünüşleriyle ilgili şeyleri önemserler.</p> <p>2. Öğrenciler böbürlenirler.</p> <p>3. Öğrenciler ilgi odağı olmak isterler.</p> <p>4. Öğrenciler diğer öğrencileri küçümserler.</p> <p>5. Öğrenciler, kendileri diğer öğrencilerden daha iyiymiş gibi hareket ederler.</p> <p>6. Öğrenciler yanlışlıklarını kabul ederler.</p>